

מסילת ישרים

ספר

מסילת ישרים

כולל כל ענייני מוסר ויראת ה'

חברו החכם הנעלם כמוהר"ר

משה חיים לוצאטו

נר"ו

(נוסח דפוס ראשון שנת ה'תק)

מסילת ישרים

Error!		הקדמת המו"ל	
Bookmark			
not			
defined.			
4		הקדמת המחבר	
9	א	חובת אדם בעולם	
20	ב	ביאור מדת הזהירות	
23	ג	ביאור חלקי הזהירות	
27	ד	בדרך קניית הזהירות	
34	ה	בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם	
37	ו	ביאור מדת הזריזות	
41	ז	ביאור חלקי הזריזות	
45	ח	בדרך קניית הזריזות	
46	ט	בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם	
48	י	בביאור מידת הנקיות	
50	יא	בפרטי מידת הנקיות	
		גזל - 50, עריות - 52, מאכלות אסורות - 54, הונאת דברים - 55, נתינת עצה לעור - 55, רכילות ולשון הרע - 56, שנאה ונקמה - 56, שבועות - 57, שקר - 57, חלול השם - 58, שמירת שבת ויו"ט - 58, נאווה - 59, כעס - 60, קנאה - 61, חמדה - 62	
64	יב	בדרך קניית הנקיות	
64	יג	ביאור מדת הפרישות	
67	יד	בחלקי הפרישות	
68	טו	בדרכי קניית הפרישות	
69	טז	בביאור מדת הטהרה	
72	יז	בדרכי קניית הטהרה	
73	יח	ביאור מידת החסידות	
76	יט	ביאור חלקי החסידות	
		בין אדם למקום - 76, בין אדם לחבירו - 76, אופן העשייה - 78, יראה - 78, כבוד - 80, כבוד השבת - 80, כבוד התורה ולומדיה - 81, אהבה - 82, דבקות - 83, שמחה - 83, קנאה - 84, כוונה - 84	
87	כ	במשקל החסידות	
89	כא	בדרכי קניית החסידות	
91	כב	ביאור מדת הענוה	
94	כג	בדרכי קניית הענוה	
96	כד	ביאור יראת הטא	
100	כה	בדרכי קניית היראה	
101	כו	ביאור מדת הקדושה	
Error!		אגרת המוסר להגרי"ם	נספח
Bookmark		צרת הרמיון - Error! Reference source not found.	
not		Error! Reference source not found. - Error! Reference source not found.	
defined.		Error! Reference source not found. - Error! Reference source not found.	
		Error! Reference source not found. - Error! Reference source not found.	
		Error! Reference source not found. - Error! Reference source not found.	
		Error! Reference source not found. - Error! Reference source not found.	
		Error! Reference source not found. - Error! Reference source not found.	
		Error! Reference source not found. - Error! Reference source not found.	
		Error! Reference source not found. - Error! Reference source not found.	

מסילת ישרים

Error! Reference source not found. ,Error! Bookmark not defined.
Error! Reference source not ,Error! Bookmark not defined. –
Error! Reference source ,Error! Bookmark not defined. – found.
Error! Reference ,Error! Bookmark not defined. – not found.
Error! ,Error! Bookmark not defined. – source not found.
,Error! Bookmark not defined. – Reference source not found.
Error! Bookmark not – Error! Reference source not found.
.defined.

105

סוף

מסילת ישרים

הקדמת הרב המחבר זצ"ל

אמר המחבר, החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה. על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט, אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה. כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

ותראה, אם תתבונן בהוה ברוב העולם, כי רוב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רוב התבוננם והסתכלותם בדקות החכמות ועומק העיונים, איש איש כפי נטית שכלו וחשקו הטבעי. כי יש שיטרחו מאד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהגדרה, ואחרים למלאכות. ואחרים יכנסו יותר אל הקדש, דהיינו, למוד התורה הקדושה. מהם בפלפולי ההלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים. אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות, ועל כל שאר חלקי החסידות. ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם, כי

מאיר המסילה

הנה ידיעות מפורסמות, כפי מדת פרסומן חסרה ההתבוננות בהן, ולכן אינן עוד בגדר אור אלא בגדר חכמה, והשפעה אינה נודעת להן עוד והשכחה רבה. וזה בנוי על דברי הדרך עץ חיים וז"ל: וזה תראה, כי שנים הם בתכונה אחת נבראו. שכל האדם, והתורה המשכלת אותו וכו', והוא דבר החכם (משלי ו כג) ותורה אור - אור ממש, ולא חכמה לבד וכו', ואף גם זאת, הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש וכו', כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהנית אותן כן כאשר הן, לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות. ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב וכו' וכנגדה שכל האדם עשוי כן, כי גם כן יש לו כח השגה רבה, אך כאשר יתלהב בכח התבוננות וכו', הנה על כן חוב הוא מוטל על האדם לשים עצמו להתבונן וכו', ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם וכו', ולהיות שהקדוש ברוך הוא רצה שהאדם יהיה בעל יצר, שיוכל להיות מנוצח או נוצח בשיקול אחד, לכן שם בהם הידיעה, אך סגורה כגחלת, ושתוכל להתפשט כשלהבת, והבחירה ביד האדם (עלי שור ח"א עמוד פט).

² עיקר יסוד הלימוד הוא להפנים הדברים תוככי הלב, שהלב לא יתכחש למציאות של ידיעותיו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב תקמה).

³ הטבע שהם המידות הרעות של האדם, הם משכיחים ממנו הדברים המפורסמים מלבו (שם).
⁷ היינו ג' המדות השקשיות חסד הוא אהבה (תיקו"ז ו ע"א), גבורה היא יראה (שם ו ע"ב), ודבקות היא ת"ת (עי' זהר ח"א קיב ע"ב).

⁸ עי' שערי קדושה (ח"א ש"ג): כל זמן שלא קיים תרי"ג מצוות נקרא לדיק שאינו גמור וכו', וכאשר יקיים כולם אלץ שעדיין לא נקנו בו גם כן כל המדות טובות בטבע גמור עד שקיים התרי"ג מצוות בשמחה מאהבה בלי גרוי יצר הרע כלל יען נזדכך החומר לגמרי, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קט כא) ולבי חלל בקרבי, גם אמר (שם קלח א) ה' לא גבה לבי וגו' נפשי כגמול עלי אמו, יראה כאלו הוטבעו בו כל המדות משיאל מרחם אמו. הנה זה נקרא חסיד גמור, כי כן דוד המלך ע"ה להיותו מוטבע בטבע צמדות טובות, ובקיום המצוות קרא עלמו חסיד כמו שאמר (שם פו ב) שמרה נפשי כי חסיד אני.

עי' זהר ח"ג קמה ע"א: תאנא כל אדם שיש בו חסידות נקרא מלאך יי' צבאות ה' כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי' צבאות הוא מפני מה זכה כהן להקרא מלאך יי' צבאות אמר ר' יהודה מה מלאך יי' צבאות כהן למעלה אף כהן מלאך יי' צבאות למטה ומאן הוא מלאך יי' צבאות למעלה זה מיכ"אל השך הגדול דלתי מחסד של מעלה והוא כהן גדול של מעלה כזיכור כהן גדול ללתתא אקרי מלאך יי' צבאות משום דלתי מסטרא לחסד.

מסילת ישרים

אם תשאל להם, כל אחד יאמר שזהו העיקר הגדול. ושלא ידומה חכם, שיהיה חכם באמת, שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רוב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב. ולא ישאר לימוד הדברים האלה וקריאת הספרים מזה המין, כי אם אצל אותם שאין שכלם כל כך דק וקרוב להיות גס, שאלה תראה אותם שוקדים על כל זה ולא יזוו ממנו, עד שלפי המנהג הנוהג בעולם כשתראה אחד מתחסד לא תוכל לימנע מלחשוד אותו לגם השכל. ואולם תולדות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולבלתי חכמים, כי גורם שמאלה ומאלה יחסר החסידות האמיתי ויהיה יקר מאד למצוא אותו בעולם. כי יחסר מן החכמים למיעוט עיונם בו, ויחסר מן הבלתי חכמים למיעוט השגתם אותם, עד שידמו רוב בני האדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה ווידויים ארוכים מאד, צומות קשים, וטבילות קרח ושלג, כולם דברים אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקמה. והחסידות האמיתי הנרצה והנחמד, רחוק מציור שכלנו. כי זה דבר פשוט, מילתא דלא רמיא עליה דאינש, לאו אדעתיה (שבועות מב ע"א), ואף על פי שכבר קבועים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו, אם לא יעסוק בהם, יראה פרטיו ולא יכירם, יעבור עליהם ולא ירגיש בהם. ראה כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים מוטבעים באדם עד שלא יצטרכו אמצעים לקנותם, אלא ימצאו אותם בני האדם בעצמם כמו שימצאו כל תנועותיהם הטבעיות, כשינה והקיצה, הרעב והשבע, וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו, אלא ודאי שצריכים הם לאמצעים ולתחבולות לקנות אותם, ולא יבצרו גם כן מפסידים להם שירחיקום מן האדם, ולא יחסרו דרכים להרחיק מפסידיהם. אם כן אפוא, איך לא יצטרך להוציא זמן על העיון הזה לדעת אמיתת הדברים ולדעת הדרך לקנותם ולקיימם. מאין תבוא החכמה הזאת בלב האדם אם לא יבקשנה. וכיון שכבר התאמת אצל כל חכם צורך תמימות העבודה וחובת טהרתה ונקיונה¹, שזולת אלה אינה נרצית ודאי כלל, אלא נמאסת ומתועבת, כי כל לבבות דורש

סממאיר המסילה

תרגום: למדנו כל אדם שיס צו חסידות נקרא מלאך ה' צבאות, זהו שכתוב "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא". למה זכה כהן להקרא מלאך ה' צבאות, אמר רבי יהודה, מה מלאך ה' צבאות כהן למעלה, אף כהן מלאך ה' צבאות למטה, ומיהו מלאך ה' צבאות למעלה, זה מיכאל"ל השר הגדול שצא מחסד של מעלה, והוא כהן גדול של מעלה. כזיכור כהן גדול שלמטה נקרא מלאך ה' צבאות, משום שצא מצד החסד. וכידוע חסד שורש לכל המידות.

¹ עי' דרך חיים למהר"ל (צבאות פ"ב מ"ה): מי שאין צו השכל שהיא התורה אין צו יראת שמים מצד שהוא חסר השכל שהיא התורה, שעל ידי השכל יש צו יראת שמים, ואם אין צו השכל אין כאן יראה כמו שאמרו אם אין חכמה אין יראה, ומצד שאין אל האדם מעלת השכל הוא צעל חומר גם לכך אינו חסיד לעשות הטוב שהוא לפניו משורת הדין רק מצד הפשיטות מן החומר, וכל אשר הוא נוטה אל החמרי יותר אין צו טוב.

² תרגום: דבר שלא מוטל על אדם אינו חושב עליו.

³ עי' משלי (ב ד-ה): אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמלא. בהגר"א: דעת אלהים תמלא, הדעת של מלאכים, כלומר השגת המלאכים, והוא סוד הנהגת עוה"צ בסוד כבוד אלקים הסתר דבר, כבוד מלאכים חקור דבר, והוא מעשה צראקית ומעשה מרכזה.

⁴ היינו ה"לשמה" שבה (עלי שור ח"ב עמוד תרפה).

⁵ עי' זהר חדש (יט ע"א): א"ר אבא אר"י בשם רב הונא, לפני ולפנים הוא דוגמתו של ג"ע. וכשנכנס הכהן לשם, נכנס בנשמה, ולא בגוף. באימה, ביראה, ברתה, בזיע, בנקיות, בטהרה.

מסילת ישרים

ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין (דה"י א' כח ט) י"ב, מה נענה ביום תוכחה אם התרשלנו מן העיון הזה, והנחנו דבר שהוא כל כך מוטל עלינו שהוא עיקר מה ה' אלהינו שואל מעמנו י"ד. היתכן שייגע ויעמול שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בהם, בפלפולים אשר לא יצא לנו שום פרי מהם ודינים אשר אינם שייכים לנו, ומה שחייבים אנו לבוראנו חובה רבה, נעזבהו להרגל ונניחיהו למצות אנשים מלומדה"י.

אם לא נסתכלנו ולא עיינו מה היא היראה האמיתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה ואיך נמלט מן ההבל העולמי המשכה אותה מלבנו י"ז. הלא תשכה ותלך אע"פ שידענו חובתה.

האהבה, כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו.

מאין יבוא הדבקות וההתלהמות בנפשותינו עמו יתברך ועם תורתו אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדביקות הזה. איך תטהר מחשבותינו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמטיל בה הטבע הגופני.

והמדות כולם הצריכות כמו כן תיקון והישרה. מי יישרם ומי יתקנם אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק בדבר דקדוק גדול.

הלא אם עיינו על הדבר עיון אמיתי, היינו מוצאים אותו על אמיתו ומטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומטיבים להם גם כן. הוא מה שאמר שלמה (משלי ב ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' י"ח. אינו אומר אז תבין

סמל מאיר המסילה

^א ז"ל הפסוק: ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד. ^ב עי' שיערי קדושה (ח"א ט"ו): בני יהיו רעיוניך נכונים בתכלית הכונה ובשמחה צעת שתתפלל להקימה ולגמול חסד עם קונך, ולא ללורך שאלותיך כי הלל אינס רק להראות לפניו כעבד שאין לו חיים אלא מאלוהו, ואם תקראנו באמת יהיה קרוב גם הוא אליך כמו שכתוב (תהילים קמ"ה י"א) קרוב ה' לכל קוראיו וגו'. וכתוב (דברי הימים א' כ"ח ט') כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין ויודע חוסי בו אם תלךנו ימלא לך.

^ג כל פעם שאני מזכיר דבריו כאן חוששני מאוד מחומרת הדברים, ולכן הנני מוסיף ומתקן מעט, שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אך טוב לראות דברי בעל המס"י, שכל דבריו הם רוח הקודש ודבריו ברור מללו, וחייבים הם לקרוע כל לב, דכל עבודה שאינה תמימה וטהורה ונקיה אינה רצויה כלל לפי ה' ית' אלא להיפך נמאסת ומתועבת וכו' (אור יחזקאל, אלו עמוד מב).

^ד מלה"פ (דברים י יב): ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולא הבה אתו ולעבד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. עי' שיערי קדושה (חלק א שער ב): והנה ענין המדות הן מוטבעות באדם בנפש השפלה הנקראת יסודית הכלולה מארבע בחינות, הדומם והלומחת והבהמית והמדברת. כי גם הן מורכבות מטוב ורע, והנה בנפש הזה תלויות המדות הטובות והרעות והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויות תרי"ג מלות התורה כנזכר לעיל בשער ראשון. ולפיכך אין המדות מכלל התרי"ג מלות, ואמנם הן הכנות עקריות אל תרי"ג המלות בקיומן או צביטולם, יען כי אין כח בנפש השכלית לקיים המלות על ידי תרי"ג איברי הגוף אלא באמצעות נפש היסודית המחוברת אל הגוף עצמו בסוד (ויקרא יז כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ולפיכך ענין המדות הרעות קשים מן העצרות עצמן מאלד מאלד.

^ה מלה"פ: ישעיה (כט יג) ויאמר אדני יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבודוני ולבו רחוק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה.

^ו היראה היא השגה רוחנית והרוחניות הם הרגשים דקים שאין בהם ממשות ולכן מטבעם יכולים לחלוף כשם שבאו אם לא ילחם תמיד למען ישארו הרגשים אלה בלבבו (שם סב).

^ז עי' מדרש משלי (פרשה ב): אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אמר ריש לקיש, אם אין אדם הולך אחר ד"ת, הם אינן הולכין אחריו. משל לאדם שיש לו פרקמטיאות, אם אין אדם הולך

מסילת ישרים

פילוסופיה, אז תבין תכונה, אז תבין רפואה, אז תבין דינים, אז תבין הלכות, אלא אז תבין יראת ה'. הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים. הרי איפוא במה שמלומד לנו מאבותינו ובמה שמפורסם אצל כל בן (דעת) [דת] דרך כלל, או, הנמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן. למה לא יקבע אדם לעצמו עתים לפחות להסתכלות הזה, אם מוכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים.

והנה הכתוב אומר (איוב כח כח) הן יראת אדני היא חכמה^י, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת לא ע"ב) "הן" אחת, שכן בלשון יוני קורין ל"אחת" הן. הרי שהיראה היא חכמה, והיא לבדה חכמה^י. וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון. אך האמת היא, כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת, ולא על צד הדמיון והסברה הכוזבת^י, כל שכן לקנות אותם ולהשיגם^י.

סממאיר המסילה

אחריהן אינן באים אחריו. לפיכך אמר שלמה, אם תבקשנה כסף וגו', אלו דברי תורה שהן מחפשי ויורדין עד התהום. כך, אם אדם מחפש אחריהן ימצאם, שלכך נאמר, ודעת אלהים תמצא. דאמר ר' ירמיה, והלא כבר נאמר (דניאל ד, כב) ולמן די יצבא יתננה. אם צבא בדברי תורה, הקב"ה נותנה לו. דכתיב, כי ה' יתן חכמה וגו'.

^י להשיג יראת שמים צריך עבודה מתמדת ורצופה (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד נב). כל שאינו מעמיק בבקשת יראת שמים אלא ניגש ליראה בהבנה פשוטה לא ישיגנה, וכולנו עמי הארצות בעינינו אלו (שם מב). רק אחר שיטרח בזה כשם שטורחים מבקשי הממון והכסף יוכל להבין ולהכיר יראת ה', וזה מעיקרי עבודת האדם להשיג הרגש ביראת שמים, ואין זה מן הקלות, וחייב כל א' לטכס עצות היאך יוכל להגיע למדריגה שיהיה לו המשכה ליראת שמים (אור יחזקאל, אמונה עמוד קנג). כל החכמות שבעולם אפשר לרכוש בדרך אחרת, אבל יראת שמים היא הדבר היחיד שדרוש לכך יגיעה מרובה וחיפוש מעמיק כהשגת מטמונים וכסף (אור יחזקאל, יראה עמוד כ).

^י עיקר החכמה נקראת על צורת החכמה כי החכמה יוצאת ע"ד השכל וע"י המשכיל והמושכל הוא צורת החכמה והמושכל של יראה הוא באמת החכמה האמיתית, כי עיקר הכל אשר ה' שואל מהאדם הוא היראה (אור יחזקאל, מכתבים עמוד שכג).

^ז עי' זו"ח יז ע"ב: לא"ר יוסי לא"ר חייא כל זכא קב"ה לזכר נש אסקיה קמיה זדיוקניה והוא יתיב ואתרי זיה ואל"ל אנא עביד לך זגיני למהוי את שולטנא ומלכא על כולא זגיני אנא לעילא ואתא לתתא.

ועוד אנא יהיב זך נשמתא למנדע סוכלתנו וחכמתא מה דלית כן לשאר זריין הוי זהיר לאסתכלא זיקרי הוי זהיר למעבד פיקודי זכר מני לא יהוא שולטנא יקירא כוותך.

ומנ"ל דאתריה זיה וזההיר ליה ע"ד ה"ד ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע זינה כלומר כשתחול יראתי עליך אז תשיג חכמה שהיא למעלה על הכל כד חמא אדם דהוא שולטנא יקירא על כולא אינשי פיקודא דמאריה ולא עבד מה דאתפקד.

תרגום: שאמר רבי יוסי אמר רבי חייא כשצרא הקדוש צרוך הוא את האדם העלה אותו לפניו זדמותו והוא ישב והתרה זו ואמר לו אני עושה אותך בשבילי שתהיה אתה שליט ומלך על הכל בשבילי אני למעלה ואתה למטה.

ועוד אני נותן זך נשמה לדעת השכל וחכמה מה שאין כן לשאר הזכיות תהיה זהיר להסתכל בכבודי תהיה זהיר לעשות מצוותי וחזן ממני לא יהיה שליט ונכבד כמותך.

ומנין לנו שהזהיר אותו והזהיר אותו על כך זהו נאמר (איוב כח) ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע זינה כלומר כשתחול יראתי עליך אז תשיג חכמה שהיא למעלה מן הכל כשראה אדם שהוא שליט ונכבד על הכל שכה את מצות רבונו ולא עשה מה שנלטהו.

^כ בגלל שמטרת כל החכמות היא להביא את האדם ליראת שמים חשיבות כל חכמה נמדדת לפי מדריגת היראה שמים שהיא מביאה את האדם, וכל חכמה שאינה מביאה לשלימות וליראת שמים אינה נכללת בגדר של חכמה (שפתי חיים, מועדים ח"ב עמוד סח).

^כ לפי זה מובן למה איננו מבינים מוסר ויראת שמים כי ללא עיון גדול כל מושגינו והבנתנו רק בגדרי דמיון וסברא כוזבת (אור יחזקאל, יראה עמוד כ).

מסילת ישרים

ומי שיתבונן בם יראה שאין החסידות תלוי באותם הדברים שיחשבו המתחסדים הטפשים, אלא בדברי שלמות אמיתי וחכמה רבה, הוא מה שמשנה רבנו עליו השלום מלמדנו באמרו (דברים י ב), ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור את מצות ה' ואת חקתיו. כאן כלל כל חלקי שלמות העבודה היי הנרצית לשמו יתברך, והם: היראה, ההליכה בדרכיו, האהבה, שלמות הלב, ושמירת כל המצות. היראה, היא יראת רוממותו יתברך שיירא מלפניו [כמו] (כמי) שיירא מלפני מלך גדול ונורא, ויבוש מגדולתו על כל תנועה שהוא בא להתנועע, כל שכן דברו לפניו בתפלה או בעסקו בתורתו.

ההליכה בדרכיו כולל כל ענין יושר המדות ותקונם. והוא מה שביארו ז"ל (שבת קלג ע"ב), מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. וכלל כל זה שינהג האדם כל מדותיו וכל מיני פעולותיו על פי היושר והמוסר. וכללו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב מ"א), כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, דהיינו כל ההולך אל תכלית ההטבה האמיתית, דהיינו, שתולדתה חזוק התורה ותקון אהוות המדינות.

האהבה, שיהיה נקבע בלב האדם אהבה אליו יתברך עד שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו, ויצטער אם חסר זה מצדו או מאחרים, ויקנא על זה וישמח שמחה רבה בעשותו דבר מזה.

שלמות הלב, הוא שתהיה העבודה לפניו יתברך בטוהר הכוונה, דהיינו, לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פנייה אחרת. ונכלל בזה שיהיה (לבו) שלם בעבודה ולא כפוסח על שתי הסעיפים או כעושה מצות אנשים מלומדה, אלא שיהיה כל לבו נתון לזה.

שמירת כל המצות, כמשמעו, דהיינו שמירת כל המצות כלן בכל דקדוקיהן ותנאיהן.

והנה כל אלה כללים צריכים פירוש גדול, ומצאתי לחכמינו ז"ל שכללו החלקים האלה בסדר וחילוק אחר יותר פרטי ומסודר לפי ההדרגה המצטרפת בהם לקנות אותם על נכון²¹, והוא מה שאמרו בברייתא, הובאה במקומות שונים בש"ס ואחד מהם בפרק לפני אידיהן (ע"ז דף כ ע"ב), זה לשונו, מכאן אמר רבי פינחס בן יאיר, תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים.

והנה על פי הברייתא הזאת הסכמתי לחבר חבורי זה ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם. ואבאר בכל אחד מהם עניניו וחלקיו או פרטיו, הדרך לקנות אותו ומה הם מפסידיו, והדרך לישמר מהם. כי אקרא בו אני וכל מי

ס מאיר המסילה

²¹ ע"י אור תורה (להגריא"ח אות מ): וכן מי שאינו עוסק בתורה נח לו להתפתות בעצת יצרן, שמראה לו על טוב רע ועל רע טוב שאין ידוע לו כל דבר מצוה בכל פרטיו, וכן בעונות, שבאמת הוא חכמה עמוקה כמו שנאמר, הן יראת ה' היא חכמה (איוב כח, כח), כמו שהאריך בזה החסיד בספר מסילת ישרים בדברים נפלאים, שבלתי אפשר לו לעמוד על עומק תחבולות רמיה של היצר הרע, אם לא על ידי התורה לכוון כל תנועותיו וכל דבוריו, ולשקול הכל בכל עת ובכל רגע על פי התורה.

²² יש לשים לב שראש לכולם הוא יראת שמים כי מהיראה חייב לנבוע כל שלמות העבודה (אור יחזקאל, אלול עמוד קנא).

²³ בספר מס"י שמבאר להברייתא דר' פנחס בן יאיר מפרק הזהירות עד פרק הקדושה הוא טובב הולך על יסוד זה, רק על נקודה הלזו להשמר מן היצר שלא יפגע ולא יתערב במעשינו וכו' עד ענין הקדושה שיהיה האדם נבדל ונעתק מן החומריות לגמרי (דעת חכמה ומוסר ח"א עמוד ק"ז).

מסילת ישרים

שימצא בו נחת, למען נלמד ליראה את ה' אלקינו ולא תשכח ממנו חובתנו לפניו, ואשר חמרות הטבע משתדל להסיר מלבנו, הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויעירנו אל המצוה עלינו, וה' יהיה בכסלנו וישמור רגלנו מלכד. ותתקיים בנו בקשת המשורר האהוב לאלקיו (תהלים פו יא), הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך, אמן כן יהי רצון.

פרק א – בבאור כלל חובת האדם בעולמו

יסוד החסידותי ושרש העבודה^ה התמימה הוא שיתברר ויתאמת^ה אצל האדם מה חובתו בעולמו^ה ולמה צריך שישים מבטו ומנמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו.

סמל מאיר המסילה

^א על אף שחסידות היא קרובה לסוף המדריגות של סולם ר' פנחס בן יאיר, עכ"ז בהתחלה צריך להציב בראש את המטרה לדעת ולהבהיר כי דרכי העבודה מגיעים אל החסידות והעבודה התמימה (שפתי חיים, אמונה ובחירה ח"ב עמוד רלב).

^ב אם לא נדע מה הם היסוד והשורש של עבודתנו ברור שלא התעסקנו בהם וממילא אינם בלבנו כלל (מכתב מאליהו ח"א עמוד 78). שיש כאן ב' מהלכים בבנין האדם: א', יסוד החסידות, והוא שהחסידות הוא מהקומות העליונות בבנין האדם, וזה מושתת על יסוד חזק הנושא כל בנין. אבל העבודה התמימה יש לה שורש, שממנו יש צמיחה אורגנית, אך מכוונות ברוחניותו של האדם, וכל צמיחה מתחילה עם שורש, כי רק מהשורש יונק הצמח את חיותו עד כדי הבשלת הפרי, הרי עבודה היא תהליך של צמיחה איטית ואורגנית באדם וקנין מעלות הוא ענין של לימוד וקנין הנהגות קבועות. וקנין מעלות הוא גדר של בנין לפי תכנית. ולהבין שהעבודה תהיה בגדר צמיחה עי' רמב"ן דברים ו יג, ויהיה פירוש "ואותו תעבוד" לדעתם, שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי, עד שיבא מזה מה שאמרו (אבות ב יב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו, יאכל וישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שאמרו (בראשית רבה ט ו), והנה טוב מאד, זו שינה, וכי שינה טובה היא, מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב (תהלים קמו ב) אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וגו'. היינו שהעבודה היא תהליך פנימי המתחיל בעבודת כעבד הקנוי ומגיע במשך הזמן להצמיחה עד לשם שמים. ומרמז הרמב"ן שאת העבודה צריך להתפיס בעצם החיות בגדר אהללה ה' בחיי ותצמח העבודה ביחד עם החיים וכחלק אורגני מהחיים (עלי שור ח"ב עמוד שלח). ללא היסוד והשורש הנכונים כל תורתו פורחת באויר וכל מעשיו בגדר מלומדה ולכן סופו לריק ולבהלה (אור יחזקאל, אמונה עמוד קצד).

^ג ידיעה גרידא עדיין איננה מספקת לבנות עליה את עבודתו, על אף שהידיעה עצמה אינה נקנית בנקל, עכ"ז לא נשמת חובת עבודת ללא הוספה בירור ואימות, והוא לקרב הדברים בקרב לבו שיהיה פיו ולבו שוין וללא עמל וטורח השגת הבירור והאימות אין תקוה לאדם שיזכה להשיג הצלחתו בדרכי העבודה (אור יחזקאל, אמונה עמוד מו). שירגיש בעצמותו את יסודות חיוב עבודתו, ובירור זה דרוש שיהיה במנוחה אמיתית ויתבונן ויחזור ויתבונן ביסודות אלו ורק כך יוכל לרכוש עצמו את יסודות האמונה (שם עמוד נב).

^ד כל אדם יודע שיש לו עולם ותכלית היותו בו ושמוחייב למלאות כל תכליתו (מכתב מאליהו ח"א עמוד 316). עי' שבת דף קנב ע"א, כי הלך האדם אל בית עולמו, אמר רבי יצחק מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו.

ההכרה ביסוד זה היא תחילת עבודתו הרוחנית של האדם שכל מי שאינו מבורר ומאומת אצלו מה חובתו בעולמו נמצא תחת אחיזת עיניים של העולם הזה, וענין זה מטעה את עיניו (אור יחזקאל, אלול עמוד קנט). שלזכות לעולם הבא לא יזכו אלא לאחר הבירור והאימות ומבלעדי זאת לא תתיכן זכיה בעולם הבא (שם עמוד רצא).

כדי לעקור את ההשרשה הראשונה לא מספיק לאדם שיעסוק בתורה ובמצוות אלא חייב לעשות פעולות מיוחדות לעקור את ההשרשות הקדומות וליצור בקרבו השרשות חדשות המנוגדות להבנות הקודמות, שחייב ליצור ידיעות ושרשים חדשים שכל תכלית חייו הם רק למען עולם הבא, וללא הכרה עמוקה זו אין מקום כלל שיזכה לחיי העולם הבא (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קכה).

רק על ידי הכרה, שהאדם נברא למען עולם הבא, יוכל להתגבר על תאות העולם הזה ומבלעדיה לא יוותר האדם בשום אופן על משיכתו ותאותו לעולם הזה (שם עמוד קפז).

אף לאחר שהבין שכל מהותו חיי עולם הבא, עדיין לא תושלם עבודתו שכיון שאין לו מושגים והבנות בחיי עולם הבא אף שיודע שזו עיקר מטרתו לא יטרח כ"כ להשיגה כי אינו יודע במה יזכה

מסילת ישרים

והנה מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולא הנות מזיו שכינתו לבלתי, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים

סמאיר המסילה

ומה יאבד כאשר לא ישיגה וכדוגמת בן הכפר שלא הכיר בהנאות הנמצאות בכרכים אף שיאמרו לו שעיקר העונג נמצא בכרך אך כיון שלא הבינם והכירם לא ידאג שמא לא ישיגם ולכן צריך לצייר לעצמו חושית מה הם הנאות העולם הבא (שם עמוד רט).

הדרך הראשית לזכות לחסידות ושלימות היא בירור ואימות יסודות העולם הבא וההרחקה מחשיבות עולם הזה כל זמן שתאות ורצון עולם הזה מושרשת בו יתכן ויעשה פעולות ויחשוב שמעשיו טובים ומביאים אותו לשלימות וחסידות ובאמת רק תאות עולם הזה מדריכה אותו בכל מעשיו (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד צה).

עיקר החסידות הנתבעת מאתנו היא שיושרשו החסידות בקרבנו עיי"ש (שם עמוד קסו). זה לא רק למתחילים אלא אף העוסקים בחסידות ובעבודה השלימה מחויבים תמיד להשריש הכרה זו ולפעול על פיה, וכל זמן שלא מושרש בקרבו יסודות אלו הוא חי על פי טבעו וטבע של האדם מבקש רק חי עולם הזה (שם עמוד רצא).

^ל שעובד צריך שיהיה מבטו תיכף עם הפסיעה הראשונה לתכלית השלימות (דעת תורה ח"ב עמוד ג). שמשמע שאם מבטו כן אפילו אם לא יבא לידי כל מעשה גם כן מקבל שכר כאילו הכל נעשה כי מבטו ומגמתו של האדם היא עיקר הכל (שם עמוד ריח). אם שלט כזה תשים לפניך כי אז הדרך תהיה סלולה לפניך לטוב כל הימים ודאי (שם ח"ה ב' עמוד לח). כאשר נרגיל עצמו בעבודת החונך באמונה נזכה להתקרב אל ה' ית' (אור יחזקאל, אמונה עמוד קפ).

^כ מלה"פ יסעיה נח יד. ועי' זהר ח"א כו ע"א: ומיד דיפקון ישראל מן גלותא עמא קדישא לחוד מיד נהר דהוה חרב ויבש אתמר ביה (בראשית ז ב) ונהר יולא מעדן דא ר' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמלעיתא יולא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה דבהוה אמנא אתמר במשה ובישראל (שם נח יד) אז תתענג על יהוה צענג דאיהו ע' עדן נ' נהר ג' גן ואתקיים קרא (שמות טו א) אז יסיר משה וגו' שר לא נאמר אלא יסיר ואתהפך לערב רב עני"ג לנג"ע ולחומין לעלמא עכו"ם כגוונא דפרעה ומצראי דפרח בהון שחין אבעצועות אכל לישראל יהא ענ"ג.

תרגום: ומיד כשיאלו ישראל מהגלות, העם הקדוש לחוד, מיד נהר שהיה חרב ויבש נאמר בו "ונהר יולא מעדן", זה ו', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמלעי. "יולא מעדן" זו אמא העליונה. "להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה, שבראותו זמן נאמר במשה ובישראל "אז תתענג על ה'", צענג, שהוא ע' עדן, נ' נהר, ג' גן. ויתקיים הכתוב "אז יסיר משה וגו'", שר לא נאמר אלא "יסיר", ויתהפך לערב רב עני"ג לנג"ע ולחומות העולם עובדי עכו"ם, כמו שפרעה והמצרים שפרח בהם שחין אבעצועות, אכל לישראל יהיה ענ"ג.

^{כב} עי' ע"ח שער הכללים פרק ראשון: כשעלה צראנו יתצרך שמו לצרוא את העולם כדי להטיב לצרואיו, ויכירו גדולתו ויזכו להיות מרכזה למעלה להדבק בו ית'.

עי' ע"ח שער ו פרק ח: מטבע החסד והרחמים הוא להיות מטיבים בעולם. ועי' ביאורים של הלש"ו שלומד את הע"ח ש"א פ"א שתכלית צריאת העולם היא גילוי שמותיו, וזה מתקיים על ידי השפע של תענוג ללדיקים.

עי' צרכות יז ע"א: מרגלא צפומיה דרב [לא כעולם הזה העולם הבא] העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שחיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא לדיקים יושבין ועטרותיהם צראשיהם ונהגים מזיו השכינה שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו.

ועי' שבת ל ע"א: שמחים [חזרו מקבלת התורה] שנהנו מזיו השכינה.

עי' זהר ח"א קלז ע"א: החזרת הנשמה לגוף בשנת הארבעים שהמתינה לו בצרף ישראל הדא הוא דכתיב ויהי ילחק בן ארבעים שנה (בראשית כה כ) שהמתין לגוף צקחתו את רבקה בהכנסתה בגוף המזומן לו בצאותה שעה בהכנסתה בו אין תאותם וכסופם אלא ליהנות מזיו השכינה וליזון מזויה הדא הוא דכתיב (סיר א ב) יסקני מנשיקות פיהו אמר רבי אבא יסקני יפננסני שאין פרנסתן אלא ליהנות וליזון מזויה של מעלה אמר רבי יוסי סופיה דקרא מוכח דכתיב (שם) כי טובים דודיק מיין.

מסילת ישרים

להמצא. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא^{לד}, כי הוא הנברא בהכנה המצטרפת לדבר הזה^{לד}. אך הדרך כדי להגיע אל מחוז חפצנו זה, הוא זה העולם^{לד}. והוא מה שאמרו

סמ מאיר המסילה

תרגום: החזרת הנשמה לגוף בשנת הארבעים שהמתינה לו בצרף ישראל. זהו שכתוב "ויהי ילחק בן ארבעים שנה", שהמתין לגוף. "בחקתו את רבקה", בהכנסתה בגוף המזומן לו, בצאתה שעה בהכנסתה בו, אין תאוותם וכסופם אלא להנות מזיו השכינה ולזון מזויה. זהו שכתוב "ישקני מנשקות פיהו". אמר רבי אבא, "ישקני", יפרנסני. שאין פרנסתם אלא להנות ולזון מזויה של מעלה. אמר רבי יוסי, סוף הפסוק מוכיח, שכתוב "כי טובים דודך מיון".

^{יג} יסוד וראשית העבודה ליצור בקרבו הרגשים של עולם הבא והנאה מזיו השכינה וכל זמן שלא יצר בקרבו הרגשים וטעם בעולם הבא ממילא תאוותו היא רק חיי העולם הזה והרי נחשב בכלל מתיצב על דרך לא טוב ואינו בכלל המרוצים אליו ית' ואין לו כל תקוה לזכות לשלימות, ומשום הכי הכרחית היא השרשת תאוות העולם הבא כדי שתשכח מאתו תאוות העולם הזה כי אין נמצא אצל האדם ב' תאוות נפרדות ומשום הכי בשעה שהכניס תאוות העולם הבא בלבו אבד תאוות העולם הזה וכל עת שלא ישריש זאת בקרבו ממילא תפעל תאוות העולם הזה, ותאווה זו כאשר תתמיד ללא תאוה מנוגדת לה כל מעשיו ינבעו מכח תאוות העולם הזה כי הרי הולך בעולמו וחשיב דיליה הוא לדור דור (אור יחזקאל, אלו עמוד רפא). ידיעה בעלמא לא מספיקה אלא דרוש לכך בירור ואימות ובירור ביאורו שמנתח את הדברים זה כנגד זה ומברר אצלו את האמת, ואף בירור אין בו די אלא חייב לאמת את הדברים עד שיהיו פיו ולבו שוין (אור יחזקאל, אלו עמוד רמה). כל מבטו ומגמתו חייבת לזכות לרצון ה' ית' (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד רו). כפי שיש לו לאדם קשר להתקרבות אל ה' ית' כן יזכה בעולם הבא (שם עמוד רנא). כאשר יכיר האדם שכל חיי עבוד עולם הבא אזי כל מדות הקנאה ותאוה וכבוד הממלאים את כל שאיפותיו ותקוותיו יתמעטו, שהסיבה לכל המדות נובעת מחמת שאיפת העולם הזה הממלא את חיינו (שם מדות עמוד נב). הדרך לעקירת המדות הרעות היא על ידי השרשת אהבת העולם הבא בקרבו ומאיסותו בחיי העולם הזה (שם עמוד עו). ההנאה מזיו השכינה אינה רק בעולם הבא שצדיקים זוכים ליהנות מזיו השכינה אף בעולם הזה שבשעה שזוכים הצדיקים למדת החסד בשלימותה שהיא מדה ממידותיו של הקב"ה הרי הם נהנים מזיו השכינה בעולם הזה בזה שזוכים למדותיו של הקב"ה (שם עמוד קנה). להגיע ליסוד זה על ידי עשיית המצות צריך לירד לעומק עשיית המצוות ושיהיה לו שייכות לפנימיות הדברים (שם עמוד רנב).

רבותינו בעלי המוסר מצאו כי כל שאיפת האדם מיומו הראשון ממש היא ליהנות בראשיתו הוא מתענג על דברים גופניים במשך התפתחותו מתרחבת השגתו בתענוגים. משחקים כבוד, רכוש, ואם בן עליה הוא הוא שואף יותר ויותר לתענוגים רוחניים עד המטרה האחרונה להתענג על ה' (עלי שור ח"א עמוד קנד). שמקשה שהרי כתוב לקמן בפרק יט אמנם ודאי שמי שמתכוון בעבודתו לטהר נפשו לפני בוראו למען תזכה לשבת את פניו בכלל הישרים והחסידיים לחזות בנועם ה' לבקר בהיכלו ולקבל הגמול אשר בעולם הבא לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן לא נוכל לומר גם כן שתהיה היותר טובה, כי עד שהאדם מתכוין לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו לצורך עצמו. אך הכונה האמתית המצויה בחסידיים אשר טרחו והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד רק למען אשר כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה, ע"כ. ואם דווקא זוהי הכוונה הנכונה למה הציב הרמח"ל בתחילת הספר את היסוד שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וכי מקום העדין הזה הוא העוה"ב והלא זוהי הכוונה שלא לשמה? אלא הרמח"ל לא נכנס כלל לענין הלשמה ושלא לשמה בתחילת הספר רק הוא קובע כי תכלית יצירת האדם הוא לעולם הבא וזאת עלינו לדעת מיד עם התחלת העבודה. ואם האדם היה בונה כל עבודתו על שלימותו בעולם הזה היתה נעלמת ממנו כליל נצחיות האדם והעבודה וזה העיקר הגדול. הגע בעצמך כל מחשבה דיבור ומעשה שלך נצחיים הם, הכל קיים לחסד או לשבט לעולם הבא. חלקו של אדם בעולם הבא נבנה מכל מה שחשב דיבר ועשה בעולם הזה (שם ח"ב שב).

אדם שהכין את עצמו לקבלת אותו השפע שואף מאוד לקבלו בהשתוקקות והנאה ללא גבול. השתוקקות זו מצויה רק באדם שאכן מבין את ערך הקדושה וסגולותיה הגדולות ועושה פעולות בימי חייו כדי לזכות בה, ובעולם הבא תצמיח שאיפתו זו את התוצאה בדיוק על פי מידת ההשתוקקות שהרגיל את עצמו בה (שפתי חיים, מועדים ח"ב עמוד קסט). קשה איך זה חובתו אלא זכותו, אלא קמ"ל שכל תכלית חובת האדם היא להגיע לשכר ותענוג (שם, אמונה ובחירה ח"ב עו).

^{יד} מקום של התענוג על ה' הוא העולם הזה. כל מערכת האמת בנויה על היסוד כי תכלית האדם היא להיות איש אמת אף שמצד טבעו הוא כולו שקרים איפה נעוץ השקר שלו הוי אומר בגוף הנמשך להנאות גשמיות ועיקר שאיפת האדם בחייו הוא ליהנות ככל האפשר אם כן מבינים כי הפיכת ה"כולו שקרים" לאיש אמת מתחיל בזה שיתלמד בתענוגים להבחין איזה תענוג הוא

מסילת ישרים

זכרונם לברכה (אבות פ"ד מט"ז) העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא. והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לולף על ידי אמצעים אלה. והוא מה שאמרו, זכרונם לברכה (עירובין כב ע"א), היום לעשותם ומחר לקבל שכרם.

סממאיר המסילה

אמיתי ואיזהו אינו אמיתי, וכן"ל רק התענוג על ה' הוא התענוג האמיתי. וזה העבודה לעולם הזה להבחין בתענוגים להתאוות להתענג על ה'.

והוא מקשר לזה ב' דברים מהרמב"ם: א', הלכות תשובה (פ"י ה"ב) העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצוות מאהבה.

ב', ספר המצוות להרמב"ם (מצוות עשה מצוה ג): היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת. [המשך לשון הרמב"ם. ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלהיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא האהבה בהכרח וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרש ונקרא האנשים כלם לעבודתו ית' ולהאמין בו וזה כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהב אותו וזה על צד המשל כן כשתאהב האל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו הנה אתה בלי ספק תדרש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה ולשון ספרי ואהבת את ה' אהבה על הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן ר"ל כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב אברהם אוהבי שהיה גם כן לגודל השגתו דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו כן אתה אוהב אותו עד שתדרש האנשים אליו] (עלי שור ח"ב עמוד תקסו).
שכר עולם הבא הוא תוצאה מעצם עבודת האדם והמשך עבודתו שהעבודה עצמה היא השכר והעבודה מסלקת את המונעים והמפריעים לדביקות בה' ית' (שפתי חיים, אמונה ובחירה ח"ב עמוד רלג).

^ל כוונתו כי העולם הזה הוא חוצץ ומפסיק לאדם להרגיש את נועם מעשיו ליהנות מזיו שכינתו ית', אבל העולם הבא מוכן בלי שום מפסיק לקבל הארת פניו ית' (אור יחזקאל, מכתבים עמוד רכא).

^ל השלימות הוא הדביקות והוא להנאות מזיו שכינתו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד נח).

^ל כל הנסיונות הם איך שהוא מכוון כמדת הדפוס אשר ברא ה' בשבילו (דעת חכמה ומוסר ח"ג עמוד ט). כל סוד עולם הזה כולו נסיון היינו שכולו בנוי על חלות הטעות של שליטת הטבע (שם קמה).

^ל כל א' צריך להסתכל על כל מה שקורה לו בעולם הזה איך זה מתייחס לעבודת ה' ית' (שפתי חיים, אמונה ובחירה ח"א עמוד תמה).

^ב עי' פירוש הרמ"ק לספר יצירה (פרק ו משנה ה), ומשתי כחות אלו שהם טוב ורע מורכב האדם שמשם יצר הרע ויצר הטוב. והנה המלאכים הם יצר הטוב כולם ואין להם בחינת הרע כלל, ולכך אין להם שכר צעמלם. והזהמות כולם יצר הרע ולהם אין בחינת הטוב, וכו'. אמנם בני אדם יש להם יצר הרע ויצ"ט שהם נשכרים ונענשים. וזה טעם אל צריאת הרע, כי טוב מבחין את הרע, כי על ידי היות צאדם טוב ורע והוא עוזב הטוב ורודף אחר הרע הוא צעל עונש. וכן הצדיק, רע מבחין את הטוב, שיש בו יצר הרע ויצ"ט ועוזב הרע ורודף אחר הטוב הוא צעל שכר, וגדולה מעלתו ממלאכי השרת. אם כן זהו טעם שצדק הקב"ה הרע שהוא משלים הטוב ומעלהו למעלה מהמלאכים, וכו'. וע' עוד פרדס רמונים (סער כה פרק ג). ועי' ליקוטי תורה (פרשת האזינו): לכה הקב"ה לצדק אדה"ר ציאה"ר כדי שיאכל שְלו ובמה שייגע ויכניע היצה"ר, כי כל דרכיו משפט ואינו רואה שיתענג ויתנהג האדם בג"ע צחנם כאשר הנשמה הית' אוכלת תחלה קודם צואה לעה"ז משולחן צדי' לך לדיקה ומתנהג אלא לכה הקב"ה שתצא צעה"ז ותסגל מצות ומעש"ט ואז תתענג

מסילת ישרים

ובשתסתכל בדבר תראה כי השלמות האמיתי הוא רק הדביקות בו יתברך מפיא, והוא מה שהיה דוד המלך אומר (תהלים עג כח) ואני קרבת אלקים לי טוב מכל. ואומר (שם)

סמאיר המסילה

על ה' זשכר מעשיה ולא זחנס, נמאל ליהות כי כל דרכיו משפט הולך ליהות זאלס שני ילריס ילה"ר וי"ט ואס יחטא זילה"ר הולך ליהות זשמו דין ורחמים שהוא הגולה והנסתר כדי להפרע ממנו זרשעתו.

¹⁹ עי' שיערי קדושה (חלק א שער א): וכמו שלבוש גוף האדם יעשהו האומן בתזנית איברי הגוף כן עשה הוא יתברך את הגוף שהוא לבוש הנפש בתזנית דיוקן הנפש זרמ"ח זכריס ולהס שס"ה גידים המקשרים את הזכריס, ולהמשיך על ידם הדס והחיות מלכזר אל זכר כדמיון זנורות, ואחר יצירת הגוף נפח בו נפש חיה כלולה זרמ"ח איבריס רוחנים ושס"ה גידים, ויתלבושו תוך זרמ"ח איבריס ושס"ה גידים, של הגוף ואז פועלים איברי הנפש פעולתן על ידי הכלים שהם איברי הגוף כגרזן זיד החוצב בו, והראיה לזה כי לא יפעלו איברי הגוף פעולתם אלא זעוד הנפש זהם עין רואה ואוזן שומעת וכו', וזהסתלק הנפש חשכו הרואות זארוכות ונתבטלו כל החושים זרמ"ח זכריס, ע"כ. היינו שהמקיים מלוא משלים האיבר הרוחני, והמבטל מלוא יחסר לו איבר הרוחני והוא זעל מוס, היינו שקיום התורה והמלוות משלימים את נשמתו של האדם ועי"כ זכק בהקב"ה.

²⁰ הדבקות הגמורה הרי היא ה"לשמה" השלם שאינה אלא ראיית האמת בפנים הלב ללא כל פנייות חיצוניות (מכתב מאלהו ח"ג עמוד 144).

כל המצוות כולם הם עצות כדי להתחזק באמונה ולהגיע לשלימות (אור יחזקאל, אמונה עמוד קכא). היינו התענוג על ה' וליהנות מזיו שכינתו (שם עמוד רלג). עיקר ההנאה הוא רק הנאה הרוחנית וכמ"ש החובות הלבבות שלנביאים גילה ה' שזר עולם הבא שכיון שיש להם טעם בחכמה יודעים ומבינים עונג רוחני (שם עמוד רלט). מחשבת הדביקות בו ית' חייבת להיות המניע לכל פעולות המצוות ולזה ודאי שנדרשת הכנה מיוחדת ומבלעדיה אינו חושב כלל אודות הדביקות וכל מצוותיו הם בגדר מלומדה (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קה). חייבים לעשות מעשים שתכליתן יהיו הדביקות וכל שמעשיו אינם מביאים לדביקות הרי הם מביאים אותו ל"ל להתרחקות מהקב"ה (שם עמוד רנ).

רק אם יודעים את המטרה אפילו בתחילת הדרך אפשר להגיע לזה (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד ז). קיום התורה והמצוות משלים את נשמתו של האדם ועי"כ זכק בהקב"ה נמצא כי מי שחסרה לו מצוה נחסר הוא מהדביקות בה', ועי' שיערי קדושה (ח"א ש"א) וכמו שלבוש גוף האדם יעשהו האומן בתזנית איברי הגוף כן עשה הוא יתברך את הגוף שהוא לבוש הנפש בתזנית דיוקן הנפש זרמ"ח זכריס ולהס שס"ה גידים המקשרים את הזכריס, ולהמשיך על ידם הדס והחיות מאבר אל זכר כדמיון זנורות, ואחר יצירת הגוף נפח בו נפש חיה כלולה זרמ"ח איבריס רוחנים ושס"ה גידים, ויתלבושו תוך זרמ"ח איבריס ושס"ה גידים, של הגוף ואז פועלים איברי הנפש פעולתן על ידי הכלים שהם איברי הגוף כגרזן זיד החוצב בו, והראיה לזה כי לא יפעלו איברי הגוף פעולתם אלא זעוד הנפש בהם עין רואה ואוזן שומעת וכו', ובהסתלק הנפש חשכו הרואות בארובות ונתבטלו כל החושים זרמ"ח זכריס (שם עמוד שז). תחילה זיבר על חובת האדם בעולמו שהוא התכלית שהוא עולם הבא, ואח"כ מוסיף עוד נקודה בחובת האדם חוץ מהנ"ל והוא להגיע אל מדרגת השלימות, והיא הדביקות בו ית' שעד כמה שהוא קרוב יותר אל ה' ית' באותה המדה הוא זוכה בשלימות וממלא בכך את חובתו בעולמו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד נח). הדביקות הוא השלימות מכיון שכמידת הדביקות והפנייה אל ה' ית' כך מידת הארת פניו ית' אליו אשר משפיעה בו את שפעו ויוצרת בקרבו את השלימות (שם עמוד תנב).

²¹ אין המצוות והמעשים עיקר עבודתנו כי אלו מוגבלים בזמן ובמקום אבל האמת כי עבודתנו היא הדביקות בה' ית' וזו עבודת הלב ואינה מוגבלת כלל ולכן לעולם אסור לו להרפות מעבודתו (אור יחזקאל, דרכי עבודה עמוד רפא). אמת אין הקב"ה מקפח שכר כל מצוה ומצוה אך הפעולות והמעשים שמביאים קורבה לקיום רצונו ית' הם העיקר (שם עמוד רעח). ככל שנזכה בזמנים הקדושים (שבת ימים טובים ובעת התפילות שבכל יום) האלו להרגיש שאנו מתקרבים אל ה' ית' ודבקים בו כך יהיה לנו מושג גדול יותר בצורך ובחשיבות של העמל התמידי להתקרב אל ה' על ידי כל מעשה מצוה כי רק זהו הטוב האמיתי (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תפז).

²² עי' ז"ח (כט ע"א): פתח ההוא יודאי ואמר ואני קרבת אלקים לי טוב וגו' ת"ח כד ז"נ אתקריב לאורייתא דלקרי טוב זכתיב טוב לי תורת פיך כדיון אתקריב לקב"ה דלקרי טוב זכתיב טוב ה' לכל וכדיון אתקריב למהוי זכאה כמד"א אמרו זלוק כי טוב וכד איהו זכאה שקינתא שקריא

מסילת ישרים

בז' ד), אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי וגו'^מ, כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה. אמנם לכשיזכר האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה, והיינו שישתדל לידבק בו יתברך בכח מעשים שתולדתם זה הענין והם הם המצוות^מ.

והנה שמו הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך^מ, והם הם התאוות החמריות אשר אם ימשך אחריהן, הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי. ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה^מ, כי כל עניני העולם בין לטוב בין למוטב הנה הם נסיונות לאדם^מ, העוני מצד אחד והעושר מצד אחד כענין

סמל מאיר המסילה

עליה ואוליפת ליה רזין עילאין באורייתא בגין דשכינתא לא אזדווגא אלא צטוב דהא לדיק ולדק כדלא אזלין.

תרגום: פתח אותו היהודי ואמר (סס עג) ואני קרבת אלהים לי טוב וגו' צא וראה כשנן אדם מתקרב לתורה שנקראת טוב נאמר (סס קיט) טוב לי תורת פיך אזי מתקרב לקדוש ברוך הוא שנקרא טוב נאמר (סס קמה) טוב ה' לכל ואז מתקרב להיות לדיק כמו שנאמר (ישעיה ג) אמרו לדיק כי טוב וכשהוא לדיק שכינה שורה עליו ומלמדת אותו סודות עליונים בתורה משום שאין מתחזרת שכינה אלא עם טוב שהרי לדיק ולדק הולכים יחד.

^מ עי' שער הגלגולים (הקדמה כז): והנה הצדיקים גמורים כדוד המלך ע"ה ודניאל, הולכו להתבשר מאתו יתברך, שינוחו צעה"צ ולא ילטרכו לעונשים ולגלגולים האלה, וכמ"ס דוד המלך ע"ה לולי האמנתי לראות צטוב ה' בלחץ החיים וגו'. וכתיב אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שצתי צבית ה' כל ימי חיי וגו'. ונתבשר ע"י אביגיל הנבואה, באמרה והיתה נפש אדוני כרוכה בצרור החיים וגו'.

^מ עי' לעיל הערה לט.

^מ כל מצוה שאדם עושה היא בחינה שונה ונוספת של פנייה אל ה' ית' שעל ידה זוכה להתקרבות מסוימת ומיוחדת אל ה' ית' ולדביקות בו (שם עמוד תקעג).

^מ דווקא מהרע יצא הטוב, ודווקא מתוך הנסיון יבא השכר (דח"מ ח"ג עמוד ריט). עי' מעלות התורה: וזה מרומז בפסוק ודברת במ בשבתך בביתך בדרך דלכאורה נראה מיותר שהיה לו לומר ודברת במ בכל עת אלא שקאי על כל פרטי המניעות שיש לו לאדם כמ"ס בספר מסילת ישרים, יראה בכולם לעסוק בתורה ככל מה דאפשר. המקום להתהוות גדול, המקום להתפשט, הנה זה רק על רפסודת [קורות הקשורות יחד להשיטם במים] הרע, אם זה מקום להתגדל בו ולולא מציאות הרע לא היה לאדם מקום להתהוות גדול (דע"ת ח"ג עמוד צב).

^מ שזה מאבק תמידי הנמשך כל ימי חיי האדם עד יומו האחרון ובכל שעות היממה (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד קכ).

^מ רק דרך הנסיונות שהוא מידת הדין אפשר לזכות לעולם הבא, ואם רוצים לזכות בכל סוד עולם הבא בכל השלימות מוכרחים לעבור דרך כל סוד עולם הזה שהוא בכל סוד מדת הדין הגמור כולו רק יסורין קושי ועמל בתכלית ומזה זוכה לכל סוד העולם הבא (דח"מ ח"ב עמוד קכה). כל בחינה ונסיון הוא אם הוא מהמציאות האמיתית והראיה ע"ז אם עומד בפני הנסיונות (שם עמוד רא).

כתוב (מלאכי ג ו) אני ה' לא שניתי טמון בו שה' הוא המצוי הראשון והמציאות באמת, ואנו צריכים להדבק במציאות האמיתית וצריכים הרבה סממנים לתקנו, ועל זה נתנו תורה ומצוות שכולם הם דרכים כיצד להכנס ולהתהוות מציאות מסוד המציאות האמיתית, והוא הכתוב כאן שכל העולם כולו נסיונות לאדם, ואם יעמוד על עמדו ולא יזוז ממקומו אז הוא בחינת אדם הוא אדם הקשור למציאות, ואז אין שום דבר בעולם הזה יכול לשלוט עליו וזה בן עולם הבא (דעת תורה ח"א עמוד קמה). שמביא פירוש היעב"ץ לאבות (פרק ג משנה כג) שדרך ארץ בכאן כפשוטו מנהגו של עולם, זריעה קצירה שכיבה קימה בנין בתים אכילה שתיה ויתר מנהגו של עולם, יאמר כי לא ברא הש"י אלה הדברים כולם על מה שהם עליו, זולתי שיהיו נושאי התורה כי היא קדמה לעולם, כאומר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. ואמרו במס' שבת (פט ע"א) במשה רבינו ע"ה שאמר למלאכים כתיב בתורה (שמות כ) כבד את אביך, כלום אב יש לכם תורה מה לכם. והוא מאמר התנא אם אין דרך ארץ אין תורה. המצות לא באו לסדר מנהגו של עולם אלא כל הבריאה כולה נבראה בעיקר לשאת את התורה, היינו אחרי שיש מצות של כבוד אב ואם נחקק בבריאה מציאות של אב ואם כדי לקיים התורה, וכל הבריאה טפלה לתורה ומצוות. ועי' במן שנאמר

מסילת ישרים

שאמר שלמה (משלי ל ט), פן אשבע וכחשתי ואמרת מי ה', ופן אורש וגנבתי וכו'. השלוח מצד אחד והיסורין מצד אחר, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור. ואם יהיה לבן חיל וינצחני המלחמה מכל הצדדין, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראני, ויצא מן הפרוודור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו.

ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול, כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. כי הנה עילוי גדול הוא לבריות. כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך, והוא כענין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין האור שגנזו הקדוש ברוך הוא לצדיקים וזה לשונם (חגיגה יב ע"א), כיון שראה הקדוש ברוך הוא אור שגנזו לצדיקים, שמחני, שנאמר (משלי

סמל מאיר המסילה

(שמות טז ד) למען אנסנו הילך בתורת אדם לא, ופי' רש"י אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט. היינו שתכלית המצוות הוא ענין הנסיון שיש בקיום המצוות. לפי היעב"ץ מובנים שכל הבריאה היא נסיונות שמתנסה האדם תמיד בשמירת המצוות, ולכן אפשר לקרא לעולם הזה עולם הנסיונות. ועי' מדרש (שמות רבה לא ג) אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס (שם ח"ב עמוד קיא). סוד כל הבריאה כולה היא רק כדי לעמוד בנסיון (שם ח"ה א' עמוד רי). היינו שכל עניני העולם טעות וכולם בגדר הסתר פנים (שם ח"ה ב' עמוד קיא).

¹ רק אפשר לזכות להנאות מזיו שכינתו כאשר הוא עומד בנסיונות (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד קמג).

² השגת ה' והדביקות בו היא רק כפי יכולתו להתגבר על הנסיונות (שם דרכי העבודה עמוד קלד).

³ עי' ר' יונה על אבות פ"ד מכ"ד: בנפול אויבין אל תשמח שגם לצד השני הסכנה להכשל בפח החנופה (אור יחזקאל, מכתבים עמוד מה). היינו כאשר אדם מברך ברכה בפני חילונים הוא מתבייש ולכן אומר בשקט, וכאשר מברך בפני צדיקים מברך בקול רם כדי שיחשיבוהו לצדיק (עלי שור ח"ב עמוד רלד).

⁴ שמביא מדעת תבונות שכל זה אפשר לתקן הכל על ידי חכמה, אפילו אדה"ר היה יחודו ית' מתגלה עליהם מצד עצמם (דע"ת ח"ב עמוד קצג). תמימות בהתמסרות לתורה ומצוות כלי מלא ביראה ועמידה בנסיונות זוהי שלימות (עלי שור ח"ב עמוד נח).

⁵ סוברים אנחנו בענין עולם הבא ועולם הזה כשני דברים לעצמם וכו' טעות גדול הוא מחשבה זו. סוד הדבר היא כי כל יתרון עולם הבא ותקונו הוא דווקא מן העולם הזה כיתרון האור מן החושך הנאת האור הנהו דווקא מן החושך (דעת תורה ח"ד עמוד קע).

עיקר הגדלות תלויה רק במדת עמידתו בנסיונות ואין הגדלות קשורה וכרוכה בכמות המעשים ואיכותם (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד קעג). יסוד עבודת האדם להיות תמיד במצב מלחמה עם יצו כי זו כל הצלחתנו בעולמנו לעמוד במלחמה (שם מדות עמוד כד).

⁶ מוסכם בפי כל שהוא ענין של קבלה אמנם כן הוא שכל הקבלה בנויה על יסוד זה, אבל מי לא יראה סוד גדול זה בחוש אם רק יתבונן בעינא פקיא בהטבעת הבריאה איך שכלה משועבדת לאדם (דעת חכמה ומוסר ח"ד עמוד ש). היינו כאשר האדם מתבונן בבריאה וממנה לומד להכיר את בוראו, הרי הבריאה משמשת אמצעי לאדם להתעלות ועי"ז אף כל העולם כולו מתעלה (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד רד).

⁷ כל אדם ואדם אחראי בעד חרבן כל העולם כולו (מכתב מאליהו, ח"ג עמוד 313). האדם הוא המניע והמנהיג את כל הבריאה כולה משום שזהו הסוד הגדול של אצלם אלקים (דחו"מ ח"ב עמוד לז).

⁸ היינו מאחר שעולם הזה הוא בריאה רוחנית ורק נתון תחת מלבוש גשמי ולכן שייך להתעלות רוחנית בו (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד רעג).

⁹ כשם שזה עילוי גדול לנברא כשאדם מגלה כבוד שמים על ידו כך חסרון הוא לנברא כשנגרם על ידו תרעומת והסתר פנים (מכתב מאליהו ח"ד עמוד 206).

¹⁰ ז"ל הגמרא: רבי אלעזר אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל הקדוש ברוך הוא בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים

מסילת ישרים

יג ט) אור צדיקים ישמח. ובענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו אמרו (חולין צא ע"ב) אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשון^{כב}.

והנה על העיקר הוזה העירונו זכרונם לברכה במדרש קהלת (קהלת רבה פ"ז סי' יט) שאמרו, זה לשונם, ראה את מעשה האלהים וגו' (קהלת ז יג), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי.

כללו של דבר, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה, אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא, שהוא תכליתו. על

סח מאיר המסילה

עמד וגזו מהן שנאמר וימנע מרשעים אורם ולמי גזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיק שנאמר אמרו צדיק כי טוב כיון שראה אור שגזו לצדיקים שמח שנאמר אור צדיקים ישמח.

^פ עי' עמק המלך (ס"א פ"ג): הדין הראשון צא מן כח גבול האותיות. שנעשו מהרושם שהיה א"ס צ"ה מקמץ וממלכס לנקודות, ומתנקודות נעשו האותיות, וזהו סוד הפסוק, 'אור לדיקים ישמח' [משלי י"ג ט], ונאמר, 'יהי כבוד ה' לעולם' [תהילים ק"ד ל"א], שיכירו גדולתו וכבודו, ישמח ה' במעשיו.

^{סח} עי' חדושי אגדות למהר"ל (ח"ד עמוד קו) דבר זה דבר מופלא בענין האצנים, מלך שיעקב הוא מאחד את כל ישראל ועל ידו הם גוי אחד בארץ, שעל ידו נקראו ישראל והם עם אחד, וזה מורה כי יעקב ראוי לאחדות. ודבר זה מלך מעלת יעקב אשר היה נדל מן הגשמי, וכל דבר שהוא נדל הוא אחד. ולפיכך ישראל שהם עם אחד בלתי מחולקים אינם אחדים רק מלך שילאו מן יעקב, ולפיכך נקראו על שמו שהוא אחד. ועוד מלך כי יעקב צפרט [מיוחד] לאחד ולקשר הכל, כי אצרהם הוא האב הראשון ויחזק הוא האב השני ויעקב השלישי, ואין הראשון גם השני מיוחד לאחד ולקשר הכל רק השלישי, כי הוא מכריע בין השנים המחולקים והוא מכריע ביניהם ומאחד את המחולקים. לכך יעקב צפרט הוא מאחד ישראל לעם אחד, לכך נקראו על שמו ישראל. וכאשר בליה ההוא הגיע יעקב אל מעלתו הגדולה הזאת, ולפיכך אמר כל אחד עלי יניח לדיק את ראשו, כי כל אחד מורכב אל אותו שהוא אחד שהרי הוא מאחד הכל אליו ולכך אמר כל אחד [עליו] יניח לדיק את ראשו, ולכך כולם נעשו אחד. וכמו שכל ישראל מצטרפים אל יעקב שנקרא ראשית כאשר כולם אחד לגמרי, היה מריבה [ביניהם] שכל אחד אמר עלי יניח לדיק את ראשו, כי מלך שכלם שייכים אליו ולא היחיד בלבד היה אומר כל אחד עלי יניח לדיק את ראשו, ולפיכך מסיק רבי יצחק שכולם נבלעו באחד שהם מצטרפים אל הדבר שהוא אחד, כי ישראל הם אחד ומלך הזה מצטרפים כולם אל יעקב מלך כי ישראל הם עם אחד לכך נבלעו באחד ובכל הזה מצטרפים אליו.

כלל הדבר כי יעקב היה מעלתו ומדריגתו שהוא נדל מן הגשמי, ודבר כזה לא יתואר אליו שום חלוקה כי הנדל לא יתכן בו חלוקה והחלוקה הוא לגשם. ולפיכך לא יצטרף ולא יתקשר בו דבר רבוי שאיך יתקשר רבוי באחדות אם לא שהם אחד מלך עצמם, ולפיכך אמר כאשר היו האצנים תחת מראשותיו כל אחד אמר עלי יניח לדיק ראשו בעבור כי הכל מצטרף אל יעקב אציהם והם הכל מצטרף אליו, לכך כל אחד אמר עלי יניח לדיק את ראשו, כי הראש שבו השכל הוא אחד. וראוי שיהיה הראש אחד, כי הוא נושא אל הגשמה שהוא אחת בלתי מחולק. וכל אחד אמר עלי יניח לדיק את ראשו, ולפיכך היה כאן מריבה עד שנבלעו כולם באחד ואז היה מצטרפים אליו מלך שהם אחד, ולפיכך האצנים נבלעו באחד ובמה שהם אחד הם שייכים ליעקב כמו שביארנו זה במקום אחר. וזה שאמר שהיו אחד תחת ראשו כי צראש דוקא הגשמה הקדושה הנדלית ושם נעשה הכל אחד והדברים גדולים מאוד.

^כ אחרי שנתבאר שהאדם הוא מרכבה עליונה חביב האדם שנברא בצלם אז הרי כל הבריאה הוא כסא הכבוד (דח"מ ח"א עמוד שא).

מסילת ישרים

בן תמצא מאמרי חכמינו ז"ל, רבים כולם בסגנון אחד מדמים העולם הזה למקום וזמן ההכנה, והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר. והוא מה שאמרו, העולם הזה דומה לפרוודור, כמו שאמרו ז"ל, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם (עירובין כב ע"א), מי שמרח בערב שבת, יאכל בשבת (ע"ז ג ע"א). העולם הזה דומה ליבשה, והעולם הבא לים וכו' (קה"ר פ"א סי' לד^ט), וכאלה רבים על זה הדרך.

ותראה באמת שכבר לא יוכל שום בעל שכל להאמין שתכלית בריאת האדם הוא למצבו בעולם הזה^ט, כי מה הם חיי האדם בעולם הזה^ט, או מי הוא ששמה ושליו ממש בעולם הזה. ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בנבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון (תהלים צ י). בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת המות. אחד מני אלף לא ימצא שירבה העולם לו הנאות ושלחה אמיתית, וגם הוא אילו יגיע למאה שנה כבר עבר ובטל מן העולם.

ולא עוד אלא שאם תכלית בריאת האדם היה לצורך העולם הזה, לא היה צריך מפני זה שתנופח בו נשמה כל כך חשובה ועליונה^ט, שתהיה גדולה יותר מן המלאכים עצמם, כל שכן שהיא אינה מוצאה שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם^ט. והוא מה שלמדונו זכרונם לברכה במדרש קהלת זו לשונם (קהלת רבה פ"ו סי' ו) וגם הנפש לא תמלא^ט משל למה הדבר דומה לעירוני שנשא בת מלך אם יביא לה כל מה שבעולם אינם חשובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה. למה שהיא מן העליונים^ט.

מאיר המסילה

^ט ז"ל: העולם שבאת ממנו דומה ליבשה והעוה"ז דומה לים ואם אין אדם מתקן לו ביבשה מה יאכל בים.

^ט אפילו לאחר שנתברר אצלו ביקום העולם הבא לא נשלמה עדיין עבודתו שחייב להוסיף לצייר לעצמו מהותו לש עולם הבא ולרכוש לעצמו הבנות היאך יהיה גודל השכר בעולם הבא, וישיגה רק על ידי שישתמש בכח המחשבה והציור שיש באדם, והוא החשבון הפסד מצוה כנגד שכרה וכו' (אור יחזקאל, אמונה עמוד מז).

^ט חוץ מההכרה בתכלית העולם הבא ובגודל העונש והעידון הנמצאים בעולם הבא מ"מ צריך לחשוב לבטל את הרע וכן בכל עבודת ה' צריך להשביח את המידות טובות, ולהשפיל הרעות (שם עמוד קסו).

^ט עי' זהר חדש (ו ע"ז): שאל ר' יהודה לר' דוסתאי, הנפש אשר באדם הנקראת שכלית, איזהו נפש היא, ואיזהו מקומה. א"ל, הלא ידעת כי האדם צרא אותו המקום יתצרך צמנו, וכאשר הוא גדל ורואה עניני העולם. ומציט צלצו, הוא מעלמו מריח הנפש הזאת, כי הואיל והוא מציט ורואה נפלאות הבורא, וחידוש העולם, וזרח המאורות ערב וזקר, וכי כל העולם כלו תלוי בתצרך, הוא משתדל צעלמו לחקור ולהשיג השגה קדושה וזרה, ואז יש לו נפש השכלית, מפני שהוא משכיל לדעת לחקור בחכמה.

^ט היינו מעצם מציאותו של אדם הוא רואה באמת תכליתו כי עצם מציאות האדם מחייב לתפקידו לעבדה ולשמרה (דע"ת ח"ד פז).

^ט כאשר הנפש מתאכזבת וחשבה ריקנות שהרי לא קבלה משהו רוחני שוב מפתה היצר הרע שיוסיף כבוד גאווה תאוה ממון ובזה תתרצה הנפש ואילו הנפש מרגישה שלא קבלה כלום, אבל ברוחניות כל הישג רוחני הוא קנין לנפש המביא לסיפוק ולאפשר שעליו יבנה המשך עלייתו והתקדמותו הרוחנית (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד ל).

^ט כל עיקר מה שאדם מתאוה לכל מיני תענוגי עולם הזה הוא רק משום שהוא רוצה להשתיק בדרך תחילף ודמיון הרגשת החסרון שהוא מוצא בעצמו אשר באמת אינה אלא רעב רוחני געוגעי הנשמה למצב שלימותה (מכתב מאליהו ח"א עמוד 100). כיון שהנשמה גזורה מכסא הכבוד ותפקידה שהוא לשוב למקורה ע"י מעשיה הטובים, לכן הוטבע בנשמה הכח של השאיפה לעליה והתקרבות לה' ית', אלא שהיצר הרע מטעה את האדם ומפנה את כח השאיפה לדרך לא נכונה לתאוות העולם הזה ותשוקותיו (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד רנח).

^ט ז"ל המדרש: וגם הנפש לא תמלא שהנפש יודעת כל מה שהיא לעמלה היא עמלה לכך אינה שצעה לא תורה ולא מעשים טובים משל למה"ל לעירוני שנסא צת מלכים אם יצא לה כל

מסילת ישרים

וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מכ"ב) על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד^ע, כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל, אלא אדרבא מואסת בו. אם כן ודאי לא היה בורא הבורא יתברך בריאה לתכלית שהוא נגד הוקה ונמאס ממנה, אלא בריאתו של האדם למצבו בעולם הבא היא, ועל כן ניתנה בו נשמה זאת, כי לה ראוי לעבוד ובה יוכל האדם לקבל השכר במקומו וזמנו, שלא יהיה דבר נמאס אל נשמתו בעולם הזה, אלא אדרבא נאהב ונחמד ממנה וזה פשוט.

והנה אחר שידענו זה נבין מיד חומר המצוות אשר עלינו ויקר העבודה אשר בדינו. כי הנה אלה הם האמצעים המביאים אותנו אל השלמות האמיתי, אשר בלעדם לא יושג כלל. ואולם ידוע כי אין התכלית מגיעה אלא מכח קיבוץ כל האמצעים אשר נמצאו ואשר שימשו להגיעו^ע, וכפי כח האמצעים ושימושם, כן יהיה התכלית הנולד מהם, וכל הפרש קטן שימצא באמצעים תבחן תולדתו בבירור ודאי, בהגיע זמן התכלית הנולד מקיבוץ כולם כמו שכתבת, וזה ברור. מעתה ודאי הוא שהדקדוק שידקדק על ענין המצוות והעבודה מוכרח שיהיה בתכלית הדקדוק, כאשר ידקדקו שוקלי הזהב והפנינים לרוב יקרה, כי תולדתם נולדת בשלמות האמיתי והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו. נמצינו למדים כי עיקר מציאות האדם בעולם הזה הוא רק לקיים מצוות ולעבוד ולעמוד בנסיון^ע. והנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד^ע, לשיהיה לו

סמל מאיר המסילה

מה שבעולם אינו חסודין לה כלום למה שהיא צת מלך כך הנפש אילו הצאת לה כל מעדני עולם אינס כלום לה למה שהיא מן העליונים, ע"כ. משמע שמצות ומעשים טובים אף פעם לא שבעה, וללא עולם הזה.

ועי' דרך חיים (פ"א מי"ד): מציא רבי לוי משל זה לעירני שהוא בן כפר שהיה נסוי צת מלכים שאי אפשר להעירני הזה שיואל ידי חובתו עם צת מלכים, כך הנשמה שהיא מלמעלה והיא נשאת לאדם בעל גוף ואף אם האדם עושה כמה מצות ומעשים טובים והם השלמה לנפש, מ"מ לא תמלא הנפש שהיא מושלמת בשלימות לגמרי, שהיא בעצמה מן הש"י כפי מה שראוי אל הנפש ומפני כך אינה שביעה ממה שעושה האדם בגופו תורה ומצות ומעשים טובים, לפי חשיבת ומעלת הנפש שהיא מן למעלה והאדם היא מלמטה בעל גוף אין הנפש שהיא מלמעלה שביעה מזה לגמרי כאשר ראוי לנפש שהיא מן השמים.

^ע ספר הפליאה (&): העטרה משלחת הנפשות אלינו ע"י דין שדן אותה לשלוח זהו על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת.

^ע כל תרי"ג המצוות מצוה אחת הן, כי הם חיינו והחיים אינם מתחלקים לאברים, אלא כל הגוף הוא אורגניזם אחד הנושא את החיים, כך כל המצוות ביחד הן חיינו. אם ישאלו אדם מה כואב לו יותר כשירידו לו צפורן או כשיוציאו לו עין או כשתחוהו בבטנו, לא ירצה בשום אופן לשער איזה כאב יותר נוח לו. הנה העין אינו אבר שהנשמה תלוי בה, וכ"ש לא הצפורן, ובכ"ז כאב נטילת גדול מנשוא, כי הגוף חי מרגיש כאב, לא ישוער בהעדר ממנו אפשר דבר טפל. כך התורה אינה מבדילה בין המצוות קלות וחמורות, ובין סוגי המצוות השונות כל המצוות ביחד הם אורגניזם רוחני חי, ובהעדר מצוה קלה אחת חסרון ומום הוא בצורתו הרוחנית של האדם (עלי שור ח"א עמוד פ).

^ע אין גבול לגודל הנסיונות בו אנו מחויבים לעמוד (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד קלז). מטרת הנסיון להוציא את הכח אל הפועל וכמ"ש הרמב"ן (בראשית כד א) לגבי אברהם אבינו ע"ה שהיו הכוחות בפועל ורצה הקב"ה להוציאם אל הפועל כי האדם דומה לבאר עמוק ואיך להוציא את המים וע"י הנסיון יוציא וישאב את המים (שם, דרכי העבודה עמוד רפג). כן אף עיקר ותכלית כל הבריאה כולה להעמיד את האדם בנסיון ולראות האם יתחזק מזה באמונתו או להיפך יכשל בה, ודרך העליה וההצלחה היא כשיראה את הקשיים שלכאורה ניצבים בפניו ומ"מ יתחזק ולא יפול בפח הטמון לרגלו (שם, אמונה עמוד רצה). לא כהבנת העולם כי הנסיונות הוא רק לצדיקים, כי כל עניני העולם הם רק נסיונות, וכל עבודתו והצלחתו הוא להיות מושל על חומרו (שם, מכתבים עמוד ריא). הנהגת ה' ית' שיתכן שאף במעשיו הטובים יש מקום ליצר הרע (שם, מדות עמוד רצט). העמידה בנסיונות הכרחית לבנין האדם ותחילת בנינו של עם ישראל היה ע"י העשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו, וכיון שעמד בכלם נוצר כלל ישראל, וזה מקיל עלינו להתגבר על עיכובים המונעים מאתנו עבודתנו ע"ז בידענו שזהו מטרת הבריאה (שם תורה ודעת עמוד שכ).

מסילת ישרים

נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המושלת עליו^{טז}. ואמנם ראוי לו שתהיה כל פנייתו רק לבורא יתברך^{טז}, ושלא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה אם קמץ ואם גדול, אלא להתקרב אליו יתברך^{טז}, ולשבור כל המחיצות המפסיקות בינו לבין קונו, הן הנה כל עניני החומריות והתלוי בהם, עד שימשך אחריו יתברך ממש כברול אחר אבן השואבת^{טז}. וכל מה שיוכל לחשוב שהוא אמצעי לקורבה הזאת, ירדוף אחריו ויאחז בו ולא ירפהו, וכל מה שיוכל לחשוב שהוא מניעה לזה, יברח ממנו כברוח מן

סממאיר המסילה

^{טז} שהרי כל מציאות עולם הזה היא בכלל אך ורק היום לעשותם, ואין שום למחר לקבל שכרם כאן (דח"מ ח"ב עמוד קכז).

^{טז} עי' שו"ע אורח חיים (סימן רלא): אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישוב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א"כ עשה לשם שמים. וכן בשכיבה א"צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפי' בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שימשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד.

^{טז} חובתנו אינה מסתכמת בעשיית מצוות בעלמא אלא מחובתו לבקש דרכים המקרבים אותו להקב"ה וכל אשר יראה שמקרב אותו להקב"ה יחפש וירדוף אחריו והדברים אשר מונעים אותו מהשגת רוחנית יברח מהם (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד שכא). הכנתנו לראש השנה הן כדי לחזק כל ערך של עבודת ה' ולגנות ולמאוס כל ערך שאינו דרוש לכלל עבודת ה' (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד קנג).

^{טז} שהביא דברי הדרך ה' ח"א פרק ד אות ו': והנה שורש כל ענין העבודה הוא היות האדם פונה תמיד לבוראו, והוא שידע ויבין שהוא לא נברא אלא להיות מתדבק בבוראו, ולא הושם בזה העולם אלא להיות כובש את יצרו, ומשעבד עצמו לבוראו בכח השכל, הפך תאות החומר ונטיותו, ויהיה מנהיג את כל פעולותיו להשגת התכלית הזו, ולא יטה ממנו (שם, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תנ).

^{טז} ההבדל בין מצוה ועבירה במצוה יש תענוג של ממש ומי שטעם טעמו נמשך אחיו כברזל אחרי מגנט אבל כח המשיכה של הדמיון (לעבירות) הפקיע הקב"ה ממנו. לעבירה יש משיכה חזקה מצד הדמיון אבל תענוג של ממש אין בה וכו' בצד הקדושה יש תענוגים של ממש ומילוי אמיתי תענוג אמיתי ועדון גדול בצד הטומאה אין כל אלה, והנה מי שהתחיל לטעום טעמה של קדושה נמשך באמת אחריה כברזל אחרי מגנט, אבל לפני שטעם אותו אין דמיון קוסם לו ואין משיכה מגנטית אל הקדושה מורגשת (עלי שור ח"ב עמוד מד). עי' חוה"ל (שער הפרישות ב) כוונת התורה להמשיל את השכל בכל תאוות הנפש ולהגבירו עליהן. וצ"ע האם כוונת התורה והמצוות כולן להביאנו למלחמה תמידית נגד התאוות עד שננצח אותן? יש לנשמה ולכן יש משיכה אבל היא אינה מגיעה בעצמתה לזו של הצד שכנגד. כל רצון הנובע מאיזו מידה או תאוה דורש את שלו בתקיפות כזאת עד שנדמה לנו כאילו אנחנו מוכרחים למלאותו אולם תקיפות זאת מורגשת רק כל עוד שאנחנו נמצאים בתוך השטח המגנטי של הרצונות. כשאנו מתרחקים מהשטח הזה אין המשכיה המגנטית פועלת עוד. בזה אנו עומדים על המשמעות העמוקה של ההליכה נגד רצונות, כל עוד שהרצונות שולטים בנו אנו נמצאים בתוך השטח המגנטי שלהם והם מושכים אותנו בעוז. כשאנו מתלמדים לעשות מעשים נגד הרצונות אנו יוצאים מהשטח ההוא. אז נפתח לפנינו השער להיכנס לשטח המגנטי של הקדושה הנשמה והשכל עליו נאמר משכני אחר כך נרוצה נגילה ונשמחה בך נזכירה דודיך מיין מישרים אהבך. כאשר משיכה זאת מתחילה לפעול באדם אין עוד צורך להמשוך אותו לעבודת ה' בשלשלאות של ברזל הוא בעצמו משתוקק אליה כי מעתה הוא טועם טעמה של העבודה (שם עמוד רנ).

מסילת ישרים

האיש. ובענין שנאמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחרוך בי תמכה ימינך^ט. כיון שביאתו לעולם אינה אלא לתכלית הוזה, דהיינו להשיג את הקירבה הזאת במלטו נפשו מכל מונעיה ומפסידיה.

והנה אחר שידענו והתברר אצלנו אמיתת הכלל הזה, יש לנו לחקור על פרטיו לפי מדרגותיהם מתחלת הדבר ועד סופו, כמו שסדרם רבי פינחס בן יאיר במאמר שלו שהבאנו כבר בהקדמתנו, והם: הוזהרות הזריזות הנקיות הפרישות הטהרה החסידות הענוה יראת החטא והקדושה, ועתה נבארם אחד אחד בסיעתא דשמיא.

פרק ב – בביאור מדת הוזהרות

הנה ענין הוזהרות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר מתבונן ומפקח^פ על מעשיו ודרכיו^{פאפב} הטובים הם אם לא, לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון חס וחלילה^{פג}, ולא ילך במהלך הרגלו כעור באפלה^{פד}. והנה זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי, כי אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולברוח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עיניו מהצלתו, אין לך פחיתות והוללות רע מזה ודאי. והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמור את עצמם, ועל כן יברחו וינסו מכל מה שיראה להם היותו מזיק להם.

סמ מאיר המסילה

^ט עי' זהר ח"א קסג ע"ב: רבי חייא פתח ולאמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחרוך בי תמכה ימינך האי קרא אית לאסתכלא ביה דבקה נפשי אחרוך בגין דדוד מלכא הוה מתדבק נפשיה תדיר אצתריה דקב"ה ולא חייש למלין [אחרנין] לעלמא אלא לאתדבקה נפשיה ורעותיה ביה וכיון דאיהו הוה מתדבק בקב"ה הוה תמיד ביה ולא שצקיה מכלאן לבר נש כד אתא לאתדבקה בקב"ה קב"ה אחיד ביה ולא שציק ליה.

תרגום: רבי חייא פתח ולאמר, "דבקה נפשי אחרוך בי תמכה ימינך", צפסוק הזה יש להסתכל, "דבקה נפשי אחרוך", משום שדוד המלך היה מדביק תמיד את נפשו אחרי הקדוש צרוך הוא, ולא חשש לדברים אחרים של העולם, אלא להדביק נפשו ורצונו בו. וכיון שהוא היה נדבק בקדוש צרוך הוא, היה תומך בו ולא עוזב אותו. מכאן שכל אשר אלס צא להידבק בקדוש צרוך הוא, הקדוש צרוך הוא אוחז בו ולא עוזב אותו.

^פ הוזהרות הוא להיות מושל ב"דעה", ואם אינו זהיר היינו אינו מושל על עצמו, היינו אין בו דעה (דע"ת ח"ג עמוד יא). יש לחלק בין התבוננות לפיקוח, וצריך לברר לעצמו מה ההבדל ביניהם (עלי שור ח"א עמוד צ). עי' הערה פח.

^{פא} עי' דברים (כח ט): יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך, כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו. ועי' תנא דבי אליהו רבה פרשה כד: והלכת בדרכיו (דברים כח ט), בדרכי שמים, מה דרכי שמים רחום ורחמן על הרשעים ומקבלן בתשובה, כך אתם תהיו רחמנים זה על זה. דבר אחר מה דרכי שמים חנון, נותן מתנות חנם ליודעין אתו ולשאיין יודעין אותו, כך אתם תנו מתנות זה לזה. ד"א מה דרכי שמים ארך אפים, מאריך רוחו עם הרשעים ומקבלן בתשובה, כך תהיו אתם מאריכין פנים זה לזה לטובה, ואל תהיו מאריכין פנים זה לזה לפורענות. דבר אחר מה דרכי שמים רב חסד, מטה כלפי חסד, כך אתם תהיו נושאים פנים כלפי טובה לעשותה יותר מן הרעה.

^{פב} מעשים שהם פרטים לדרכים שהם מידות (עלי שור ח"א עמוד צ).

^{פג} אפילו מעשה א' של כשלון יכול להביאו עד שאול תחתית (אור יחזקאל, מדות עמוד פה).

^{פד} לא לחטט בעבר ולא לחפש חוויות קדומות שאפשר לתלות בהם את התהוות המידה או ההרגל אל מבט אחורנית יתקן את האדם אלא המטב קדימה, שאין דבר בנפש שאין לו תקנה. גם לימוד מוסר לבד רב כחו לשנות הרגלים ומידות, ומידות הם ציורים כיצד לפעול או להגיב במצב מסוים ציורים אלה נתנו להחליפם לציורים אחרים יותר מתאימים במערת העבודה. מלימוד הוזהרות למיין כל ההרגלים שלנו לחזק את הטובים ולבטל הרעים שבהם (עלי שור ח"ב עמוד קסט).

מסילת ישרים

וההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה דרכו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר^פ, אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרובה מהצלתו, כי אולם חסרון השמירה מפני העורון הטבעי או מפני העורון הרצוני, דהיינו סתימת העיניים בבחירה וחפץ אחד הוא.

והנה ירמיהו היה מתאונן על רוע בני דורו מפני היותם נגועים בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי שישימו לב לראות מה הם הלהעשות אם להעזוב. ואמר עליהם (ירמיהו ח' ו) אין איש נחם על רעתו לאמר וגו', כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה^פ. והיינו שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם^פ, מבלי שיניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה^פ.

ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם^פ, עד שלא ישאר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם^פ, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי^פ. והרי זו מעין עצת פרעה הרשע, שאמר (שמות ה ט) תכבד העבודה על האנשים וגו'^פ, שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא

ס מאיר המסילה

^פ כל החיים בעולם הזה הוא על שפת הנהר, וכל התורה היא מהות של על שפת הנהר שאין בין גהנם לג'ע אלא כחוט השערה (דחו"מ ח"א עמוד רמב).

^פ הסיבה העיקרית לחטאת בני אדם אינה תלויה בחסרון אמונה אלא מחמת אי התבוננות (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד קכח). רק הבלבול וההרגל מונע אותנו מלחשוב ולבחון דרכינו (שם עמוד רלב). שאף העוסקים בתורה מתוך עיון ויגיעה מכל מקום כ"ז רק במה שהורגלו בתורתם אבל בענינים הקשורים לידיעת ה' ית' אף הם שרוים בתרדימה. הכלל הוא כולם שרויים בתרדימה ויש שתרדימתם כללית ואין להם קשר לרוחניות, ויש שתרדימתם חלקית ורק עניני אמונה או תקון מדותיהם הרעות רחוקים מהם (שם עמוד שמה).

^פ בשעה שאדם מבולבל ומוטרד בעניני עולמו לא יגיע אדם להכרת עצמו ומצבו כי המבולבל אינו בגדר אדם כלל, שהרי יסודו של אדם היא מעלת המחשבה ובעת הבלבול והטרדה אין לו אפשרות למחשבה והתבוננות ולכן אינו אדם כלל ובעת טרדה והבלבול יתכן שאדם רץ ועושה פעולות שונות ואינו יודע לאן רץ ומה מטרידו ודוחקו ואין לו זמן לחשוב כלל אודות סיבת מרוצתו (אור יחזקאל, אלול עמוד קפט). ההרגלים והטבעים שבהם שקוע האדם ומעסיקים את לבו מונעים ממנו מנוחת והתבוננות והרגליו וטבעיו הם תאוות העולם הזה (שם, אמונה עמוד נא). אלה שחסרי מנוחת הנפש נשארים עם חסרונותיהם וכל זמן שלא עמלים לתקנם הם רק גדלים והולכים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד לו).

^פ הזהירות לא יתכן להיות כי אם ע"י מושלים ביצרם וזה למעלה מן הטבע אם כן מאחר שזה התחלת הסולם זה התחלת האדם וזה להיות למעלה מן הטבע. ומש"כ כאן שהיו נגועים מידה הזאת היינו זה לא סתם עבירה בעלמא של אי שימת לב הגורם למכשולים אלא אי שימת לב הוא מדה כזאת (דעת תורה ח"ג עמוד קנז).

^פ ע'י לקמן פרק כא: כי בהיות השכל טרוד ונחפז בדאגותיו ובעסקיו אי אפשר לו לפנות אל ההתבוננות הזה (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד יג).

^פ קשה שהרי כל א' לפעמים לומד מוסר מתוך התבוננות ומ"מ אין הדברים משפיעים עלינו לעזוב החטא לגמרי ומיד בעוזבנו את לימוד המוסר שוב אנו חוזרים לדרכינו הרעה, וכאן אומר שבהתבוננות מועטת יעזוב החטא אלא נראה שבעת שמצב האדם ששואף להשיג עולם הזה אף בעת שישים לבו על דרכיו לא יעזרהו כי הבלבול וחוסר המנוחה יטרידוהו עד אין סוף, וכל דברי הרמח"ל הם בעת שאינו שרוי בבלבול אזי יועילו המחשבה והתבוננות (אור יחזקאל, אמונה עמוד רעב).

^פ היינו שבעת שאדם נחם על הרעה כבר עזב דרך הרעה ועבר לדרך הטוב (אור יחזקאל, אלול עמוד קצד).

^פ ע'י תיקו"ז נו ע"א: ועוד מרה טחול כזד אינון גלותא לנשמתא ורוחא ונפשא לאיחי שכנתא כל גלת ככזד אתמר באצריס לאינון עמא קדישא חילהא לילה (שמות ה ט) תכזד העבודה על האנשים כד גלת במרה אתמר זה (שם א יד) וימרכו את חייכם כד גלת בטחול אתמר זה (שם ו ט) ולא שמעו אל משה מקלר רוח (דהוה כזטנה ומעבודה קשה דהוה בטחול) והוה לווחין לקודשא כזיך

מסילת ישרים

פרק ג – בבאור חלקי הזהירות

הנה הרוצה לפקח על עצמו שתים הנה ההשקפות הצריכות לו: האחת, שיתבונן מהו הטוב האמיתי שיבחר בו האדם והרע האמיתי שינוס ממנו. והשניה, על המעשים אשר הוא עושה לראות אם הם מכלל הטוב או מכלל הרע. וזה בשעת מעשה ושלא בשעת מעשה. בשעת מעשה, שלא יעשה שום מעשה מבלי שישקול אותו במאזני זאת הידיעה. ושלא בשעת מעשה, שיעלה לפניו זכרון כלל מעשיו, וישקול אותם כמו כן במאזני המשקל הזה, לראות מה יש בהם מהרע למען ידחה אותם, ומה מן הטוב להתמיד בו ולהתחזק בו. ואם ימצא בהם מן הרע, אז יתבונן ויחקור בשכלו איזה תחבולה יעשה לסור מן הרע ההוא וליטהר ממנו.

ודבר זה הודיעונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (עירובין יג ע"ב) נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו. ונראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה

סמל מאיר המסילה

דעת כדי להמשיך ע"י זוגו עם הנוקבא בחי' ר"ג, אשר זה סוד אל אחר אסתרים ולא עמיד פירו, שהם הר"ג של הזכר. אבל הנפשו הם פירי הנוקבא יש לעכו"ם, נפש מהנוק' דקליפה, וזש"ה (משלי יט ב) גם בלא דעת נפש לא טוב, כי הנפשות של האומות הבאים מהקליפות הנקרא רע ולא טוב הם נעשין בלא דעת, לכן אין בהם רוחין ונשמתין ג"כ. גם זה סוד מה שאמרו רז"ל (ברכות לג ע"א) מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו, כי הנה מי שאין בו דעת הוא נמשך מהקלי' שאין בו דעת, והמרחם עליו גורם שיתפשטו הרחמים העליונים ג"כ בקליפות אשר גם בהם אין דעת.

ע"י מהר"ל חידושי אגדות סנהדרין כב ע"א: אסור לרחם עליו. פי' כי הרחמנות הוא צביל שיש לו חבור ודביקות אל מי שמרחם עליו ומלך זה צא הרחמנות, כמו שמרחם האב על הבן והאם על פרי בטנה מפני שהבן כרעיה לאצוה. ומפני זה ישראל יש להם לרחם האחד על האחר כי ישראל יש להם חבור אחד שהם נקראים אחים ביחד ומלך הזה צא הרחמנות. ולפיכך אסור לרחם על מי שאין בו דעת כי מי שאין בו דעת. אין לו חבור וקשור כלל, כי הוא גשמי ומלך הגשם הנבראים מחולקים, ובמה הם מתאחדים ומתאחדים כמה שיש להם דעת אחד ומושכל אחד ונדבר זה הם מתאחדים ונדבר זה הרחמנות, וכאשר אין בו דעת אין לו חבור וקשור עמו כלל והוא מרחם על מי שאין ראוי למדה זאת ודבר זה אסור.

^{נא} השואל מה ענין שאין בו דעה לזהירות. אלא ענין הזהירות היא להיות מושל על עצמו להיות עומד למעלה מהרגליו וטבעיו וזהו סוד הדעת שהוא למעלה מכל המדות סוד הקדושה ודאי, וזהו אשר העמיד המס"י ענין הדעה במדת הזהירות, והוא מאמר חז"ל כל ת"ח שאין בו דעה נבילה טובה הימנו כי לו לא היה עוצר רוחו להכנס ללא קריאה שאין בו דעה להיות מושל ברוחו אז כל ריבוי מעלותיו היו בטלים כי סוד כל עצמות האדם הוא המושלל וזה סוד הדעת (דעת תורה ח"ג עמוד א).

^{נב} החשבון הראשון קלה שהרי זה לא נוגע לנו אישי, אבל החשבון השני הוא מלא נגיעות, וקשה ביותר (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד פה).

^נ וכן לאחר עשיית המעשים יוסיף עוד לבדוק את המעשה שנעשה מאין נבע, וכ"ז נכלל בגדר יראת שמים (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד רסז).

^{נא} עשה טוב יתכן ויעשה אף ללא לימוד מוסר אמנם סור מרע לא יתכן ללא מוסר כי ללא מוסר ועול יראת שמים אינו מבחין כלל במהות הרע ויכול לחשוב על מעשים ופעולות רעות כאילו וצדקות הם (אור יחזקאל יראה ומוסר עמוד פה). בכל פעולה טמונה סכנה רבה לאין שיעור כי בקטנות יכול אדם ליפול עד לשאול תחתית וכמאמר חז"ל אין בין גיהנם לגן עדן אלא כחוט השערה, ועיי"ש (דף מח): שאף במעשיו הטובים לא יתערב מחשבה רעה (שם מדות עמוד כה).

^{נב} ע"י עבודת הקודש (חלק ב פרק כ): תורה תכלין והיא תיעלנהו לשמור צריאותו לצלתי יחלה ותדריכהו בדרך הישרה למלא דברי חפץ להשלים התכלית המכוון בו שהוא הייחוד ושלמות הכבוד, ממנו וגמרו נוח לו שלא נברא, לפי שאפשרות נטותו מן הדרך קרוב מאד מלך חמרו וילכו הרע,

מסילת ישרים

הפשפוש במעשים^{קי} הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בופי, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו, והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה, עד שישאר זך ונקי. כלל הדבר יהיה האדם מעיין על מעשיו כולם ומפקח על כל דרכיו שלא להניח לעצמו הרגל רע ומדה רעה^{קי}, כל שכן עבירה ופשע.

והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו^{קי}, כסוחרים הגדולים אשר יפלוסו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקלו, ויקבע עתים ושעות לזה, שלא יהיה משקלו עראי אלא בקביעות גדול, כי רב התולדה הוא. והכמים זכרונם לברכה הורונו בפירושי צורך החשבון הזה, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא בתרא ע"ב) על בן יאמרו המושלים בואו חשבון^{קי}, על בן יאמרו המושלים ביצרים בואו ונחשב חשבוננו של עולם,

סממאיר המסילה

ועכשיו שנצרכו יפספסו במעשיו, ידוק עצמו מעצרות שעשה כבר ויבערם, כלומר יתודה וישוך בתשובה וזזה יתוקן, והתורה והמצוות ישיבוהו אל הצריאות אחר ספר מעליו וחלה, ואמרי לה ימשמש במעשיו שיתן עיניו על דרכיו ולא יסיה לעתו כלל, ויזהר במעשיו ויזכיר ויתן אל לבו הכוונה בצריאותו שהוא הייחוד והעבודה ויפלימונה. ומזה הענין אמרם חייב אדם למשמש בתפלו ככל שעה והטעם שלא יסיה לעתו מהם כלל כדי שיתן אל לבו שהוא כבוד ומעון לשכינה ויתקדש במעשיו ויטהר במחשבו, והוא אמרם ימשמש במעשיו, ומלך משמושו במעשיו ילדק בו נוח לו שנצרכו:

ועי' ברכות ה' ע"א: אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין צאין עליו יפספסו במעשיו שנאמר נחפשה לרכינו ונחקורה ונשובה על ד'.

^{קי} זה הוצאת יצר הרע, ואז נעשה חלק של הקב"ה ושזה ענין גילוי יחודו (דח"מ, ח"ג עמוד קמד).

^{קי} זהירות היא ביטול הרע וזה דרגא להיות מושלים ביצרים, שכל יסוד ספר זה היא ביעור הרע (שם, ח"א עמוד רנד).

^{קי} בעת שאדם לא תיקן מידה אחת וטמונה בו, הרי הוא בסכנה גדולה שכאשר המדה בו אינה רוגעת אלא פועלת בהתמדה כי עלינו להבין שכל מדה וחסרון הנמצאת באדם אין המדה מסתפקת באיזה פרט אלא מקפת המדה כל חיי האדם (אור יחזקאל, אמונה עמוד קעח). בעת שנמצא בו הרגל ומדה רעה כל מעשיו מודרכים לא ע"י מחשבתו אלא הרגליו הם המנחים אותו (שם תורה ודעת עמוד שא).

^{קי} כאן רואים חיוב לצרף ולחזור ולצרף את כל מעשה ומעשה (דח"מ ח"ב עמוד עז).
^{קי} עי' שער הפסוקים וירא: ואלו הם הנחלים היוצאים מארנון אל מואב, וז"ס על בן יאמרו המושלים, הם או"א, השרים השולטים והמושלים העליונים.

והוא צא להסביר לשון הזהר ח"ב נו ע"א: מאן והב אלכא כל אינון חילין וכל אינון גבוראן לעבדי קודשא צריך הוא צההוא ספר תליין (נ"א ומתמן נפקן את והב צסופה וציה) וכד אגח קודשא צריך הוא קרבוי צחד אתר לאיהו צסופה דרגין ואקרי והב כמה דאת אמר (משלי ל טו) לעלוקה שתי צנות הב צסופה צסוף דרגין אשתכח צסופה ים סוף אחקרי ים לאיהו סוף לכל דרגין ואת הנחלים ארנון ועם נחלייא דאשתכחו ואתנגידו לגציה מההוא אתר עלאה דאקרי ארנון מאי ארנון זווגא עלאה דחציותא דלא מתפרשאן לעלמין כמה דאת אמר (צראשית צ ו) ונהר יוצא מעדן ודלא משתרשן שרשוי ואתרביאו ענפיה לאושטא קרבוי צכל אתר לאושטא חילין וגבוראן ולאתחזאה שולטנא רבא ויקירא דכלא.

תרגום: מיהו והב אלכא כל אלה כחות וכל אותם גבורות שהקב"ה עשה תלויים צאותו ספר (ומס' יולאים את והב צסופה וצו) וכשהקדוש צרוך הוא לוחם את קרבותיו במקום אחד שהוא צסוף הדרגות ונקרא והב כמו שנאמר לעלוקה שתי צנות הב צסופה נמלא צסוף הדרגות צסופה נקראת ים סוף ים שהוא סוף הדרגות. ואת הנחלים ארנון ועם הנחלים שנמלאו ונמשכו לו מאותו

מסילת ישרים

הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה וכו'.^ק וזה כי העצה האמיתית הזאת לא יוכלו לתת אותה ולא לראות אמיתה אלא אותם שכבר יצאו מתחת יד יצרם ומשלו בוק^פ, כי מי שהוא עדיין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות האמת הזאת, ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממשק'. והנה הוא כהולך בחושך, שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא מציעא פג ע"ב) תשת חושך ויהי לילה זה העולם הזה שדומה ללילה קיאי^ב.

והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו, כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם, או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד קיאי^ד. כן חומריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא חושך הלילה לעין השכל, וגורם לו

מאיר המסילה

מקום עליון שנקרא ארנון מהו ארנון זוג עליון של חזיונות של נפרדים לעולמים כמו שנאמר ונהר ילך מעדן וזוה נקראים שרשיו ומתכזבים ענפיו להוסיף קרבותיו בכל מקום להוסיף כחות וגזרות ולהראות שלטון גדול ונכבד של הכל.

^ק וקשה למה צריכים המושלים ביצרם להורות לנו את זה וזה לא דבר פשוט. אלא החשבון המעשים אין זה רק ענין של יתרון רווחים אשר יגיעו לו על ידי חשבון עסקיו, אלא הענין האמיתי הוא שעכשיו שנברא יפשפש וימשמש, זה נחיצות, והוא גופי תורה, וללא זה יכלו מטעם הכח שלהם ככח גולם אוטומטי ללא כל מעצור (דעת תורה ח"ג עמוד יג).

^ט אלו המושלים ביצרם יכולים לתת עצה כיצד הם עצמם הגיעו למדרגתם והצליחו להיות מושלים ביצרם (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד פב).

^י התורה הראה לנו בהתחלת התורה הזאת כי חטא של אדם הראשון היה על דרך זה כי חשב כי מצוה הוא עושה כי אמר האשה אשר נתתה לי עזר היא נתנה לי וכו' (אור יחזקאל, מכתבים עמוד שלג).

^{יא} עולם הבא הוא בעצם אור (דח"מ ח"ג עמוד קסא).

רק החכמה והיראה מאירה את עיני האדם לראות בחושך כי בחשיכה אינו מבחין כלל במהות החטא (אור יחזקאל, תורה והדעת עמוד נב).

על זה באה התורה להאיר את העולם והגוף ולהורות אורח חיים ברור בכל מצבי העולם והגוף (עלי שור ח"ב עמוד פו). שטעויות כאלו מצויות בכל שטחי המחשבה והעצה להימלט מטעויות היא רק שהאדם לא יסמוך על חכמתו ויזיע מסקנותיו לחכמים וישמח על כל ביקורת, והחז"א כתב כי חכם אמיתי יהנה ממיטבי יותר מתנא דמסייע, כי ע"י הקושיא הוא עומד יותר על האמת וניצול משקר (שם עמוד תקלז).

^{יב} עי' ספר הפליאה (&): ולת נפש החיה הוא יסוד עולם הרומשת שהאליה הלילה ומלת רומשת לילה, וזהו שצא בלשון חז"ל רמשא, הלל תראה שכתוב תשת חשך ויהי לילה זו תרמוץ כל חיתו יער.

^{יג} עי' מדרש תהלים כז: ואם תמה אתה על הדבר. כבר הראה הקב"ה דוגמא לישראל, שנאמר (שמות יד כ) ויהי הענן והחשך. אם ענן למה חשך, ואם חשך למה ענן. אמר רבי הושעיא, דו פרצופין היו, היה אור לישראל וחשך למצרים. אמר דוד, אני מזמר על אותו האור, שנאמר, ה' אורי וישעי. זה שאמר הכתוב (תהלים קיט קה) נר לרגלי דבריך. למה הרשעים דומים. למי שהיה מהלך באישון לילה ואפלה, הגיע לאבן ונכשל בה, הגיע לגומץ ונפל לתוכו. וכן הוא אומר (משלי ד יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. ולמה הצדיקים דומין. למי שמהלך ואבוקה בידו, הגיע לאבן משמר את נפשו שלא יכשל. הגיע לגומץ משמר את עצמו שלא יפול בתוכו. כך אמר דוד, באתי לחלל את השבת, האירה לי (את) התורה. שנאמר (דברים ה, יב) שמור את יום השבת. באתי לנאוף, האירה לי (את) התורה. שנאמר (ויקרא כ, י) מות יומת הנואף והנואפת. הדא הוא דכתיב, (תהלים קיט, קה) נר לרגלי דבריך. דבר אחר, אם נאמר נר למה נאמר אור, ואם נאמר אור למה נאמר נר. אמר דוד, כשאני מתחיל בדברי תורה, מעט אני מתחיל בהם והם נובעים. וכשאני נכנס לתוכו, נפתחים לי שערים הרבה. לכך נאמר, נר לרגלי דבריך. ואחר כך, אור לנתיבת.

^{יד} אם מסתכלים על עולם הזה ממבט האמת אפשר לראות גם עכשיו את השקר בממשלת זדון אפשר להיווכח שהיא רק כעשן מעט מן האמת דוחה הרבה מן השקר כפי שמעט מהאור דוחה הרבה מהחושך (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד קא).

השבילים נראים ישרים וכולם שוים אין הפרש ביניהם לעין הרואה (אור יחזקאל, מידות עמוד רמח).

מסילת ישרים

שתי מעויות: האחת, אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאמר הכתוב (משלי ד יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו^{קפ"ו}, ואומר (שם כב ג) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו^{קפ"ז}, ואומר (שם יד מז) וכסיל מתעבר ובוטח, כי לבם בריא להם כאולם^{קפ"ח}, ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל.

והמעויות השניה והיא קשה מן הראשונה, היא שמטעה ראיתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים, כי אין די שחסרה מהם ראית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת, והוא מה שאמר הכתוב (ישעיהו ו י) השמן לב העם הזה ואוניו הכבד ועיניו השע פן וגו'. וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרם. אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתו ויכולים ליעץ שאר בני אדם עליו.

הא למה זה דומה, לגן המבוכה הוא הגן הנטוע לצחוק הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בהם הוא להגיע אל האכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים, ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקאות וטביעות עין, שכבר נכנס בהם והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה. והנה העומד

סמל מאיר המסילה

^{קפ"ט} עי' זהר ח"א נט ע"א: אצל בחיביא מה כתיב (שם יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו צמה יכשלו לא ידעו וכי לא ידעין אלא חייביא אזלי בעקמו לרחחא בהאי עלמא ולא בעאן לאסתכלא דזמין (לון) קצ"ה למידן להו דהוא עלמא ולאעללה לון דלינא דגיהנס ואינון לווחין ואמריין ווי לן ללא אוריכנא אודנין ולא אציתנא דהוא עלמא ובכל יומא אמרי ווי (דא) [זה].

תרגום: אצל ברשעים מה כתוב, "דרך רשעים כאפלה לא ידעו צמה יכשלו". "לא ידעו", וכי לא יודעים, אלא רשעים שהולכים בדרך עקומה בעולם הזה ולא רואים להסתכל (להם) שעתיד הקדוש ברוך הוא לדון אותם באותו עולם ולהכניסם לדין גיהנס, והם לווחים ואומרים, אוי לנו שלא הרכנו אזנים ולא הקשנו באותו עולם. ובכל יום אומרים, וי זה.

^{קצ"ו} עי' זהר ח"א סט ע"א: רבי יוסי אמר ערום ראה רעה ונסתר ויסתר לא כתיב אהדר על מה לאתמר בזמנא דמותא שריא בעלמא בר נש חכים יסתר ולא יקום לבר ולא יתחזי קמי מחבלא בגין דכיון לאתיהיב ליה רשו יחבל כל אינון דיסתחחון קמיה ויעברון קמיה באתגלייא וסופא דקרא ופתאים עצרו ונענשו עצרין קמיה ואתחזיין קמיה ונענשו דבר אחר עצרו עצרו פקודא דא ונענשו [נ"א פקודא דמאריהון] דבר אחר ערום ראה רעה ונסתר לא נח ופתאים עצרו ונענשו אלן בני דריה (ונענשו).

תרגום: רבי יוסי אמר, "ערום ראה רעה ונסתר" (לא כתוב ויסתר), חזר על מה שנאמר, בזמן שהמות שרוי בעולם, אדם חכם יסתר ולא יעמוד בחוץ ולא יתראה לפני המשחית, משום שכיון שנתנה לו הרשות, הוא יסחית את כל אותם שנמצאים לפניו ועוזרים לפניו בגלוי. וסוף הפסוק "ופתאים עצרו ונענשו", עצרו לפניו והתראו לפניו, ונענשו. דבר אחר, "עצרו", עצרו על מלוא (זו נ"א של רבונם) ונענשו. דבר אחר, "ערום ראה רעה ונסתר", זה נח. "ופתאים עצרו ונענשו", אלו בני דורו (ונענשו).

^{קצ"ז} עי' שבת לא ע"ב: דרש רבא בר רב עולא מאי דכתיב כי אין חרצובות למותם ובריא אולם אמר הקדוש ברוך הוא לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם. וביאר המהר"ל: ודבר זה בעבור שיש להם כח גשמי יותר, שכל ענין הרשעים בעלי גוף ובעלי חומר ולכך לבם בריא כאולם.

מסילת ישרים

כבר על האבסדרה, הוא רואה כל הדרכים לפניו, ומבחין בין האמתיים והכוזבים, והוא יוכל להזהיר את ההולכים בם לומר זה הדרך לכו בו. והנה מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד, ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו.

בן הדבר הזה, מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצורם, שכבר הגיעו אל האבסדרה, שכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ואליהם צריכים אנו להאמין. ואמנם מה היא העצה שהם נותנים לנו, בואו השבון, בואו ונחשב השבון של עולם. כי כבר הם ניסו וראו וידעו שזה לבדו הוא הדרך האמיתי להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה.

בללו של דבר צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה הוא הדרך האמיתי לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בו. ואחר כך יבוא להתבונן על מעשיו אם הם על הדרך הזה אם לא. כי על ידי זה, ודאי שיהיה לו נקל לטהר מכל רע וליישר כל דרכיו, וכמו שהכתוב אומר (משלי ד כו) פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכוננו^{ק"י}, ואומר (איכה ג מ) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'ק"י.

פרק ד – בדרך קנית הזהירות

סמל מאיר המסילה

^{ק"י} עי' זהר ח"א קלא ע"א: א"ר יוסי בגין דא אלטריך ליה לבר נס <לאסתמרא> (לאסטמרא) מחוביו ולא יסטי לימינא ולשמאלא ועס כל דא צעי ליה לבר נס למצדק בחוביו ככל יומא ויומא דהא כל בר נס קאים מערסיה חרין סהדין קיימין קמיה ואזלי צהדיה כל יומא צעי בר נס למיקס אינון סהדי אמרין ליה בשעתא דאפתח עינוי (משלי ד כה) עיניך לנכח יציטו ועפעפיך ייטירו נגדך קס ואתקין רגלוי למהך אינון סהדין אמרין ליה (שם כו) פלס מעגל רגלך וגו' ועל דא כד אזיל בר נס ככל יומא צעי ליה לאסתמרא מחוביו ככל יומא ויומא כד אחי ליליא צעי לאסתכלא ולמצדק ככל מה לעבד כל ההוא יומא בגין דייחוב מנייהו ויסתכל צהו תדיר בגין דייחוב קמי מאריה כד"א (תהלים נא ה) וחטאתי נגדי תמיד בגין דייחוב מנייהו.

תרגום: אמר רבי יוסי, משום זה צריך לאדם להשמר מחטאיו ולא יסטה לימין ולשמאל, ועס כל זה צריך לאדם לצדוק בחטאיו בכל יום ויום, שהרי כשאדם עומד ממתו, שני עדים עומדים לפניו והולכים עמו כל היום. [כאשר] האדם רואה לקום, אותם העדים אומרים לו בשעה שפותח עינו, "עיניך לנוכח יציטו ועפעפיך ייטירו נגדך". קס ומסדר רגליו ללכת, אותם העדים אומרים לו, "פלס מעגל רגלך" וגו'. ועל כן, כשהולך האדם בכל יום, צריך להשמר מחטאיו. בכל יום ויום, כשצא הלילה, צריך להסתכל ולצדוק בכל מה שעשה כל היום ההוא כדי שישב מהם ויסתכל צהו תמיד, כדי שישב לפני רבונו, כמו שנאמר "וחטאתי נגדי תמיד", כדי שישב מהם.

^{ק"י} עי' זהר ח"א רכח ע"ב: כתיב (ישעיה לח ב) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר אוליפנא דשוי רעיונוי וכוון אנפיה למיסב אחתא בגין דתשרי עלוי שכינתא רזא דקיר ובגין כך כתיב לצתר ויתפלל אל יהו"ה מכאן אוליפנא דמאן דאית ציה חוצא וצעי למצעי רחמי עלוי יכוין אנפיו ורעיונוי לצתקנא גרמיה מההוא חוצא ולצתר יצעי ללותיה כמה דאת אמר (איכה ג כו) נחפשה דרכינו ונחקורה בקדמיתא ולצתר ונשובה.

כתוב "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר". למדנו ששם רעיונותיו וכוון את פניו לשאת אשה, כדי שתשרה עליו השכינה, סוד של הקיר. ולכן כתוב אחר כך "ויתפלל אל ה'". מכאן למדנו, שמי שיש בו חטא וצריך לצדק רחמים עליו, יכוון פניו ורעיונותיו לתקן עצמו מאותו חטא, ואחר כך יצדק להתפלל, כמו שנאמר "נחפשה דרכינו ונחקורה" בתחלה, ואחר כך "ונשובה".

מסילת ישרים

הנה מה שמביא את האדם על דרך כלל אל הזהירות הוא לימוד התורה קכא, והוא מה שאמר רבי פינחס בתחלת הברייתא, תורה מביאה לידי זהירות קכב. אמנם על דרך פרט המביא לזה הוא ההתבוננות על חומר העבודה אשר חייב בה האדם, ועומק הדין עליה. ויצא לו זה מן העיון במעשים הכתובים בספרי הקודש, ומן הלימוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה.

והנה יש בהתבוננות הזו הערות הערות בהדרגה לשלמי הדעת ולפחותים מהם ולכלל ההמון כולו. לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאינן רע גדול מהסרון השלמות וההרחקה ממנו קכג. כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם ויתבאר להם, כמו כן היות האמצעים אליו המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלא יתרצו מעולם להמעיט מאלה האמצעים או להקל בהם, כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם קכד, או אם האמצעים יהיו חלשים קכה ולא בכל החוץ המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמיתי, אלא יגרע מהם כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם. ונמצאים הסרי השלימות מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה, על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאיהם, ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר, פן יחסר מהם מה שיגיע אותם אל השלימות אשר הם חפצים. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כח יד) אשרי אדם מפחד תמיד, ופירשו זכרונם לברכה (ברכות ס ע"א) שהוא בדברי תורה כתיב.

והנה סוף זאת המדרגה היא הנקראת יראת חטא, שהיא מן המשובחות שבמדרגות. והוא שיהיה האדם ירא תמיד ודואג פן ימצא בידו איזה שמץ חטא שיעכבהו מן השלימות, אשר הוא חייב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו ז"ל (ב"ב עה ע"א) על דרך המשל מלמד שכל אחד נכוה מחופתו של חברו קכז, כי אין זה מטעם הקנאה אשר תפול

ס מאיר המסילה

קכ עי' לקמן הערה קמז.

קכא שהלומד תורה ורואה חומר הדין, בא מזה לידי זהירות (דח"מ ח"א עמוד רמ). בלתי לימוד תורה לא יתכן בשום אופן להגיע אל הזהירות שכשהוא לומד תורה, בראותו שעל מעשה אחד יש מסכתות שלמות ועיונים בלתי סוף ואף בכמות ר"ל ברבוי יתחיל להתבונן מהו מעשה עד היכן מגיעה ההסתעפות (דעת תורה ח"ד עמוד סד).

קכב התוצאות של תורה הצריכה להיות זהירות (דח"מ ח"א עמוד קנה), מהותה ומציאות של תורה שכל דבר הלכה שלומד מוכרח שיבוא לידי יראה וזהירות, ואם לאו אין זה לימוד התורה (דח"מ ח"א עמוד רמד).

קכג לו היה יסוד זה ברור לנו לא היה שייך כלל למצוא אצלנו מדת ההסתפקות ברוחניות, כי הסיבה להסתפקות היא משום שאינו מרגיש את ההבדל בין חלק רב למועט ודומה בעיניו שכל החלקים שווים (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קסא).

קכד היינו בכמות (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד נט).

קכה באיכות (שם).

קכז ז"ל: ואמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקצ"ה לעשות שצע חופות לכל לדיק ולדיק, שנאמר וזכר ה' על כל מכוון הר איון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה, מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקדוש צרוך הוא חופה לפי כבודו וכו', ואש בחופה למה אמר רבי חנינא מלמד שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חברו, אוי לה לאותה בוסה אוי לה לאותה כלימה.

ועי' ספר הליקוטים (ישעיה ס): ארז"ל כי כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב. וגם יש לכל א' וא', חלק בג"ע וחלק בגהינם. ואמר זכה אדם נוטל חלקו וחלק חברו בג"ע, לא זכה נוטל חלקו וחלק חברו בגהינם. תינה כשיש לדיקים ויש רשעים, אבל אם יהיו כולם לדיקים, האיד יתקיים הדבר הזה. לכך למדנו הכתוב ועמד, אעפ"י שיהיו כולם לדיקים, לעולם ירשו ארץ. פירוש, שלעולם ימלא שייקשו ארץ, שאפשר שדיק א' יירש חלק חברו, והוא כך, שהלדיקים אינם שווים בשלימות, יש לדיק גמור ויש לדיק שאינו גמור, זה עובד מאהבה וזה מיראה. אעפ"י שכולם נקראים לדיקים, הגדול מחזירו בענוה ויראת חטא, ועובד את השם מאהבה, הוא נוטל חלק שנשאר לאותו לדיק שאינו

מסילת ישרים

רק בחסירי הדעת כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלימות מדריגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חבירו. והנה על פי ההתבוננות הזו, ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו.

אך לפחותים מאלה, תהיה ההערה לפי הבחנתם. והוא לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו. וזה, כי זה פשוט אצל כל בעל דעת, שאין המדריגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים, ושלא יתרומם שם אלא מי שהוא רב המעשים מחבירו, ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל. אם כן איפוא איך יוכל האדם להעלים עיניו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה, אם אחר כך ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עוותו.

והנה יש מהפתאים^{קכ} המבקשים רק להקל מעליהם, שיאמרו למה ניגע עצמנו בכל כך חסידות ופרישות, הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בגיהנם, אנחנו לא נדחוק עצמנו ליכנס בגן עדן לפני ולפנים, אם לא יהיה לנו חלק גדול יהיה לנו חלק קטן, אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בעבור זאת^{קכ}.

אמנם שאלה אחת נשאל מהם, היוכלו כל כך על נקלה לסבול בעולם הזה החולף לראות אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם ומושל עליהם, וכל שכן אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, ולא יצמערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם, לא ודאי. כי הנה עינינו הרואות כל עמל האדם להנשא על כל מי שיוכל, ולשים מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שיסבול הוא מה שיוכרח לסבול, כי לא יוכל למנוע ולבבו יתעשש בקרבו.

מעתה אם כך קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדומות והכוזבות, שאין השפלות בם אלא לפנים ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבול שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם, וזה במקום המעלה האמיתית והיקר הנצחי, שאף על פי שעכשו אין מכירים אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו אליו, אבל בזמנו ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי.

הרי לך שאין הסבלנות הזו, אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חומר העבודה, אלא פיתוי כוזב שמפתה יצרם אותם ולא דבר אמיתי כלל. וכבר לא היה מקום לפיתוי זה להם לולי היו רואים אמיתת הענין. אבל לפי שאין מבקשים אותו והולכים ושונים לרצונם, הנה לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט ז) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה^{קכ}. והיינו

סמ מאיר המסילה

גדול כמוהו. וזהו מ"ש ז"ל עשן בחופה למה, אללא מלמד שכל א' נכוה מחופתו של חבירו. פירוט, שהלדיק שיראה חבירו צמעלה גדולה, ופניו מאירים יותר, הוא מתצייץ ונכלס. וזהו נכוה מחופת חבירו. הרי לך שקראו לדיק כמוהו, ועכ"ז להיות חבירו גדול ממנו, יש לו יותר מעלה וזוהר פנים, ממה שזכה לחלקו וחלק חבירו הקטן ממנו.

^{קכ} טעותם נובעת מכח שלא ציירו לעצמם מהות עולם הבא דהמצייר עולם הבא מה הוא לא יסתפק בחלק קטן אלא ישאף להגביר חלקו בכל מה שיוכל להשיג (אור יחזקאל, אמונה עמוד מז).
^{קכ} בהתבונן האדם יראה בעצמו כי מקנא הוא לגוים ומהחילונים שהם פטורים מכל, אמנם כאשר רואים סוס וכל בהמה גם כן יקנא בהם על חפשיותם באמת כי אין להם שום עול (דעת תורה ח"א עמוד קסט).

^{קכ} עי' זהר ח"א ק"ו ע"ב: מה כתיב בתריה (סס ז) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה האי קרא אית לאסתכלא ציה כל אשר

מסילת ישרים

כי מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו, הוא הכח הבהירי המסור לו כל ימי חייו שהוא בהם בחירי ומצוה לעשות, הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשואל, שאין הכח הזה עוד בידו, כי מי שלא הרבה מעשים טובים בחייו, אי אפשר לו לעשותם אחרי כן. ומי שלא חשב חשבון מעשיו, לא יהיה לו זמן לחשבו אז. ומי שלא התחכם בעולם הזה לא יתחכם בקבר, וזהו שאמר, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשואל אשר אתה הולך שמה.

אך ההערה לכל ההמון הנה הוא בענין השכר ועונש עצמם, בראות עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להודעו ולהתחרד תמיד, כי מי יעמוד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו באשר השקפתו מדקדקת על כל דבר קטן או גדול^{קל}. וכן אמרו רבותינו ז"ל (הגיגה ה' ע"ב) ומגיד לאדם מה שיחו, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. עוד אמרו (יבמות קבא ע"ב) וסביבו נשערה מאד, מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

אברהם הוא אברהם האהוב לקונו, עד שהכתוב אמר עליו (ישעיה מא ח) אברהם אוהבי, לא פלמלי^א מן הדין מפני דברים קלים שלא דקדק בהם, על שאמר, במה אדע, אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך ידוע תדע כי גר יהיה זרעך (פרקי דרבי אליעזר פרק מח). על שכרת ברית עם אבימלך בלא ציוויו של מקום, אמר לו הקב"ה חייך שאני משהא בשמחת בניך שבעה דורות (ב"ר פס"ח ס"ז קל"ב).

סמל מאיר המסילה

תמלא ידך לעשות וכי הותרה רצועה למעבד בר נש כל מה ליכול אלל לעשות ככח כתיב מאי ככחך לא נשמתיה דבר נש לאיהו חילל דבר נש למזכי זה לעלמא דין ולעלמא דאתי. דבר אחר ככחך לא היא אשה קאמנן לאיהו חילל לאתתקפא זה בעלמא דין ובעלמא דאתי ובעי בר נש למזכי זה בהאי עלמא <בהאי חילל> בגין דיתתקף <זה> בהוא עלמא מאי טעמא בגין דלצתר דיפוק בר נש מהאי עלמא לית ביה חילל למעבד (מידי) <מדי> ולומר השתא מכאן ולהלאה לעבד <עובדין טבין דולאי> (ודאי) אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר וגו' אי לא זכי בר נש בהאי עלמא לא יזכי ביה לצתר בהוא עלמא ואוקמוה מאן דלא אתקין זודין למיהך מהאי עלמא לא ייכול בהוא עלמא ואית עובדין טבין לעבד בר נש בהאי עלמא דייכול מנייהו הכא וכלא אשתאר לעלמא דאתי ולאתנא מנייהו.

תרגום: מה כתוב אחריו, "כל אשר תמלא ידך לעשות ככחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה". הפסוק הזה יש להתבונן בו. "כל אשר תמלא ידך לעשות", וכי הותרה הרצועה שאדם יעשה כל מה שיכול. אלל כתוב "לעשות ככחך", מה זה "ככחך", זו נשמתו של האדם, שהיא הכח של האדם, לזכות זה לעולם הזה ולעולם הבא.

דבר אחר, "ככחך" זו האשה שאמרנו, שהיא הכח להתחזק זה בעולם הזה ובעולם הבא. ואריך אדם לזכות זה בזה העולם כזה זה, כדי שיתגבר זה לעולם ההוא. למה, משום שאחר שילא האדם מן העולם הזה, אין בו כח לעשות דבר ולומר, עכשיו מכאן והלאה אעשה מעשים טובים. שולאי ש"אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר" וגו'. אם לא זכה אדם בעולם הזה, לא יזכה בו אחר כך לעולם ההוא. ובארוה, מי שלא מתקן אידה ללכת מן העולם הזה, לא יאכל בעולם ההוא. ויש מעשים טובים שעושה אדם בעולם הזה שיאכל מהם כאן, והכל נשאר לעולם הבא ולזון מהם.

^{קל} אם חוט השערה אין להשיג גדולתו שגם אפילו חסידיו והם נענשים עליו בעונשים כה גדולים מעתה כבר מה עמוק הוא עבירה עצמה, ומזה יוצא ודאי חיוב הזהירות. לא נבין הדברים מצד איזה ענין של חומר הדברים, אלא מתוך סוד של גדולת הענינים (דע"ת ח"ג רלו).

^{קלא} אנו רחוקים מההבנה במשפט כי אין אנו רואים קיום המשפט תיכף לעשיית העבירות וחסירה לנו האמונה בה' ית' כדי שנבין צורת ואופני המשפט ונתן לנו הקב"ה חודש אלול כדי שנוכל ע"י התבוננות לחזק יסודות המשפט (אור יחזקאל, אלול עמוד רצז). לפי ר"ה מחויבים אנו לרכוש הרגשים בהבנת המשפט (שם עמוד טט).

^{קלב} יש לשים לב שיצחק לא מוזכר.

מסילת ישרים

יעקב על שחרה אפו ברחל שאמרה לו הבה לי בנים, אמרו במדרש זה לשוננו, אמר לו הקדוש ברוך הוא כך עונים את המעוקות, הייך שבניך עומדים לפני בנה (שם ע"א סי' ז). ולפי שנתן את דינה בתיבה כדי שלא יקחה עשו, אף על פי שכונתו היתה ודאי לטובה, אך לפי שמנע חסד מאחיו, אמרו במדרש (שם ע"ב סי' ט) אמר לו הקדוש ברוך הוא למס מרעהו חסד (איוב ו יד) לא בקשת להשיאה למהול, הרי היא נשאת לערל, לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי היא נשאת דרך איסור.

יוסף לפי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני אתך נתוספו לו שתי שנים, כמאמרם זכרונם לברכה (שמ"ר פ"ז סי' א). יוסף עצמו על שחנט את אביו בלי רשותו של מקום, או לפי ששמע עבדך אבינו ושתק, למר כדאית לה ולמר כדאית לה, מת לפני אחיו (ב"ר פ"ק סי' ג).

דוד לפי שקרא לדברי תורה זמירות, נענש שנכשל בדבר עווא, ונתערבבה שמחתו (סוטה לה ע"א).

מיכל, לפי שהוכיחה את דוד במה שרקד בחוץ לפני הארון, נענשה שלא היה לה ולד אלא במותה (שמואל ב' ו).

חזקיהו, לפי שהראה אל שרי מלך בבל את בית נכתה, נגזר על בניו להיות סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ יח) ורבים כאלה מאד.

ובפרק הכל חיבים אמרו (חגיגה ה ע"א) רבי יוחנן כד הוה מטי להאי קרא הוה בכי, וקרבתו אליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו', עבד ששוקלים עליו קלות כחמורות תקנה יש לו. ובודאי שאין כונת המאמר שיהיה העונש על שתיהן: אחד, כי הקדוש ברוך הוא אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. אמנם הענין הוא, שלענין משקל המעשים, כך עולות בכף הקלות כמו החמורות, כי לא ישכיחו החמורות את הקלות, ולא יעלים הדיין עינו מהם כלל, כאשר לא יעלים מהחמורות. אלא על כולם ישגיח ויפקח בהשואה אחת לדון, כל אחד מהם, ולהעניש אחר כך על כל אחד כפי מה שהוא. והוא מה ששלמה המלך עליו השלום אומר (קהלת יב יד) כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט וגו'. כי כאשר אין הקדוש ברוך הוא מניח מלשכות כל מעשה טוב קטן כמות שהוא, כן לא יניח מלשפוט ולהוכיח כל מעשה רע קטן כמות שהוא, ולהוציא מלב הרוצים להתפתות ולחשוב שלא יעלה האדון ברוך הוא בדיניו הדברים הקלים, ולא יקח חשבון עליהם. אלא כלל הוא (אסתר רבה פ"ז סי' כה) כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרוץ הוא יותרו מעוהי קל. וכן אמרו, אם אומר לך יצר הרע חטא והקדוש ברוך הוא מוחל לך, אל תשמע לו (חגיגה טז ע"א), וזה דבר פשוט ומבורר כי הנה אל אמת ה'.

והוא מה שאמר משה רבנו עליו השלום (דברים לב ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו'. כי כיון שהקדוש ברוך הוא רוצה במשפט, הנה כך הוא עבור על המשפט, העלים את העין מן הזכות כמו מן החובה. על כן אם משפט הוא רוצה, צריך שיתן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו בתכלית הדקדוק, בין לטוב בין למוטב. והיינו אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא, שפירשו ז"ל (ספרי האזינו בקל"ד) לצדיקים ולרשעים, כי כך היא המדה, ועל הכל הוא דן ועל כל חטא הוא מעניש ואין להמלט.

סמל מאיר המסילה

קל"ג ז"ל המדרש בשלימות: אמר ר' חנין מאן דאמר רחמנא ותרוץ הוא יותרו מעוהי אבל מאריך רוחיה וגבי דידיה. ועי' ב"ק שהלשון "יותרו חיי".

קל"ד ז"ל: הצור התקיף תמים פעלו פעולתם של באי העולם שלימה לפניו מתן שכרם של צדיקים ומאחר פורענותם של רשעים. אלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה ואלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה שנאמר (דברים לב) הלא הוא כמוס עמדי חתו' באוצרותי אימתי אלו ואלו נוטלים למחר כשהוא יושב בדין.

מסילת ישרים

ואם תאמר אם כן מדת הרחמים^{קלה} למה היא עומדת, כיון שעל כל פנים צריך לדקדק בדין על כל דבר.

התשובה, ודאי מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד זולתו כלל וכלל, ואף על פי כן אין מדת הדין לוקה^{קלי}, וזה כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת איך יתקן האדם את אשר עוית והחטא כבר נעשה, הרי שרצה האדם את חברו, הרי שנאף איך יוכל לתקן הדבר הזה, היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות^{קלי}.

אמנם מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו, דהיינו שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לכלה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהיינו שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו, ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא, כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי, והיה הפיץ ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא, ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא, ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו כעקירת הנדר, ומתכפר לו. והוא

סמל מאיר המסילה

^{קלה} כביכול הקב"ה דורש שהחוטא יפייסו, ובזה יתקיים המשפט (דחו"מ ח"א עמוד ססט).

^{קלי} הדין היא האמת (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד שמא).

^{קלי} בכל חטא, אפילו חטאי מחשבה, יוצר מציאות רוחנית של טומאה ולכן באמת לפי מבט החכמה הנבואה והתורה, תשובה אינה מועילה כלל, ורק הקב"ה חידש ענין התשובה (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד רכא).

מסילת ישרים

מה שאמר הכתוב (ישעיה ו ז) וסר עונך והטאתך תכפרקלי, שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעכשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרעקלי.

וזה חסד ודאי שאינה משורת הדין, אך על כל פנים הנה הוא חסד שאינו מכחישי הדין לגמרי, שהרי יש צד לתלות בו שתחת הרצון שנתרצה בחטא וההנאה שנהנה ממנו, בא עתה הנחמה והצער. וכן אריכות הזמן איננו ויתרון על החטא, אלא סבלנות קצת לפתוח לו פתח תקון, וכן כל שאר דרכי חסד, כענין ברא מזכה אבא (סנהדרין קד ע"א), או מקצת נפש ככל הנפש (קהלת רבה פ"ז ס"י לט"א), המוזכרים בדברי החכמים דרכי חסד הם לקבל את המעט כמרובה. אך לא מתנגדים ומכחישים ממש מדת הדין, כי כבר יש בהם טעם הגון להחשיב אותם. אך שיותר עבירות בלא כלום, או שלא ישגיח עליהם, זה היה נגד הדין לגמרי, כי כבר לא היה משפט ודין אמיתי בדברים, על כן זה אי אפשר להמצא כלל.

ואם אחד מן הדרכים שזכרנו לא ימצא לחוטא להמלט, ודאי שמדת הדין לא תשוב ריקם, וכן אמרו ז"ל (אסת"ר הנ"ל) מאריך אפיה וגבי דילה. נמצא שאין לאדם הרוצה לפקוח עיניו פיתוי שיוכל להתפתות בו, לבלתי הזוהר במעשיו בתכלית הזהירות

סמ מאיר המסילה

קל"ח ע"י זהר ח"ג נז ע"ב: תאנח אמר רבי יוסי צהאי יומא לכפורי אתתקן למקרי פרשתא דא לכפרא לישראל בגלותא בגין דא סדרא דיומא דא הכא אסתדר ובגין דמיתתהון דבני אהרן מכפרא על ישראל מכאן אוליפנא כל ההוא בר נש דיסורי דמאריה אחיין עליה כפרה דחובוי אינון וכל מאן דמלטער על יסוריהון דלדיקייא מעבירין חובייא לכהון מעלמא ועל דא ציומא דא קורין אחרי מות שני בני אהרן דישמעון עמא ויטערו על אבדוהון דלדיקייא ויתכפר להון חובייא וכל דמלטער על אבדוהון דלדיקייא או אחית דמעין עליהו קודשא בריך הוא מכריז עליה ואומר (ישעיה ו ז) וסר עונך וחטאתך תכופר ולא עוד אלא ללא ימותון בניו ויעליה כתיב (שם נג י) יראה זרע יאריך ימים וגו'.

תרגום: שנינו, אמר רבי יוסי ציוס הכפורים הזה תקנו לקרא פרשה זו לכפר על ישראל בגלות, בשביל זה סדר היום הזה כאן הסתדר, ומשום שמינת בני אהרן מכפרת על ישראל, מכאן למדנו כל אותו אדם שיסורי רבוננו צאים עליו, כפרת חטאיו הם, וכל מי שמלטער על יסורי הדקיקים, מעבירים חטאיהם מן העולם, ועל כן ציוס הזה קוראים אחרי מות שני בני אהרן, שישמעו העם ויטערו על אבדן הדקיקים, ויתכפרו להם חטאיהם. וכל מי שמלטער על אבדן של הדקיקים, או מוריד עליהם למעות, הקדוש ברוך הוא מכריז עליו ואומר, וסר עונך וחטאתך תכופר, ולא עוד אלא שללא ימותו בניו דימיו, ועליו כתוב יראה זרע יאריך ימים וגו'.

ע"י שבת קיט ע"ב: כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר, וע"י שם ח"א למהר"ל: פי' כי בערב שבת כאשר נכנס השבת, אשרה שבת הוא השלמה, והשלם ראוי שיהיה מצלי חסרון, כי החטא הוא חסרון בולאי לאדם כאשר צארנו פעמי' הרבה. ולפיכך המלאכים שהם מלוין לאדם אומרים וסר עונך וחטאתך תכפר, כי הסרת חטא הוא מלך העליונים דוקא שהם בלא חטא ויוס הכפורים שהוא סלוק חטא אז האדם במדריגת המלאך, ומלך כי אל האדם משמשים שני מלאכים מציאים אליו סלוק החטא.

קלט החרטה באה כדי לתקן גם את העבר עצמו שצער החרטה מנקה את טמטום החטא (מכתב מאליהו ח"ב עמוד 79).

קמ ז"ל: כ"ז ראה זה מצאתי אמרה קהלת ולהלן הוא אומר אמר קהלת א"ר ירמיה זה רוח הקדש פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה אחת לאחת למצוא חשבון א"ר יצחק בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה והוא חייב עליה מיתה לשמים במה נתכפר לו מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו הקטנה ויצא ממנה טיפת דם מקצת הנפש ככל הנפש שנאמר אחת לאחת למצא חשבון חדא מערערא חדא והחשבון מתמצה כמה הוא מיצוי החשבון ר' פנחס אמר עד אחת.

מסילת ישרים

ולדקדק בהם תכלית הדקדוק, הן כל אלה ההשקפות שישקיף עליהן האדם ויקנה בהם מדת הזהירות ודאי אם בעל נפש הוא.

פרק ה – בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם

הנה מפסידי המידה הזאת ומרחיקה הם שלשה: האחד, הוא הטיפול והטרדה העולמית. השני, השחוק והלצון^{קמ"א}. השלישי, החברה הרעה. ונדבר בהם אחד לאחד. הנה הטיפול והטרדה, כבר דברנו מהם למעלה, כי בהיות האדם טרוד בעניני עולמו, הנה מחשבותיו אסורות בזיקי המשא אשר עליהם, ואי אפשר להם לתת לב אל המעשה, והחכמים עליהם השלום בראותם זה, אמרו (אבות פ"ד מ"י) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. כי הנה העסק מוכרח הוא לאדם לצורך פרנסתו, אך ריבוי העסק אינו מוכרח שיהיה כל כך גדול, עד שלא יניח לו מקום אל עבודתו, על כן נצטוינו לקבוע עתים לתורה^{קמ"ב}. וכבר זכרנו שהיא המצטרפת יותר לאדם לשיגיע אל הזהירות, וכמאמר רבי פינחס תורה מביאה לידי זהירות, וזולתה לא יגיע אליו כלל. והוא מה שאמרו ז"ל (שם פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד^{קמ"ג}, וזה כי הבורא יתברך שמו שברא היצר הרע באדם הוא

סממאיר המסילה

^{קמ"א} מידת הליצנות יש עדיין מושג על שהוא אולם השחוק, שהאדם מעלה שחוק על שפתיו אין לנו הבנה כלל, וריבנו כולל שניהם יחד. עיקר עבדת האדם בעולמו אינה עשיית מעשים כפשוטם אלא העיקר הנדרש מאתנו היא עבודת הלב וקניית הרגשים בקבלת מלכות שמים, והשחוק מאבד את הרגשות הלב. השחוק דוחה הרוחניות והאדם נשאר גשמי וחומרי ואין החכמה יכולה להתדבק בחומר (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד רעו).

^{קמ"ב} עי' שבת לא ע"א: אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין וכשנכנס אדם לקבר – זהר ח"א קז ע"ב] אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת צפריה ורביה כפית לישועה לפלגת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר ואפילו הכי אי יראת ה' היא אורכו אין אי לא לא. ועי' זו"ח ה' ע"א: כריך האדם להשתדל בדרכי ארץ ולעשות עתים לתורה ולהיות עמלו בשני הדרכים האלו מפני שגייעת שניהם משכחת עון ושמא יאמר אדם הריני בן אצות העולם ממשפחה גדולה איני ראוי לעשות מלאכה ולא להתצוות אמור לו שוטה כבר קדמך יולכך שנאמר צראשית צרא אלקים את השמים ואת הארץ והוא עשה מלאכה קודם שצאת לעולם ומנ"ל שנאמר מכל מלאכתו אשר צרא אלקים לעשות קרא אותה מלאכה וכן וישצות ציוס השציעי מכל מלאכתו אשר עשה.

עי' נח ישראל כט: וזהו שאמר כאן גם כן אחר שאמר 'נשאת ונתת באמונה' – 'קבעת עתים לתורה'. כלל הדבר, הדין בתחלה כאשר צא לעליונים אשר אינם בעלי גשם, אם היה נמשך אחר הנשמה הנבדלת השכלית, או היה נמשך אחר גופו הגשמי. ואמר 'קבעת עתים לתורה', כי מלד הנשמה שהיא נבדלת, ראוי שיהיה נמשך אחר השכלי. ולפיכך תחלת דין האדם 'קבעת עתים לתורה', שפנה מעניני החמרים אל התורה, עד שהיה קובע עתים לתורה. כי קביעת העת מורה על שהשכל הוא עיקר באדם, ולא היה השכל אכלו דבר מקרה.

^{קמ"ג} עי' תיקו"ז ו' ע"ב: ובגין דא אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי' אביך ועזדהו (דברי הימים א' כח ט) דאי צר נש לא אשתמודע ההוא דיהב ליה אורייתא ומני ליה לנטרא ליה איך לחיל מניה ועבד פקודיה ובגין דא אוקמוהו רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין צור ירא חטא בגין לאורייתא דאיהי תרי"א מתריין דרגין אתייהיבת מחסד וגבורה דמתמן תריין פקודין אהבת חסד ודחילו דגבורה דאיהי יראה דבהון אשתלימו תרי"ג פקודים ובגין דכל אורייתא ופקודהא מתריין סטריין אתייהיבת אוקמוהו רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין צור ירא חטא.

תרגום: ולכן אמר דוד לשלמה "דע את אלהי אביך ועזדהו", שאם אדם לא מכיר את אותו שנתן לו תורה וזה אותו לשמרה, איך יפחד ממנו ויעשה מצוותיו, ולכן פרושהו רבנן (אבות פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד ואין צור ירא חטא. משום שתורה שהיא תרי"א משתי דרגות, נתנה מחסד

מסילת ישרים

שברא התורה תבלין לו, וכמו שאמרו ז"ל (קידושין ל ע"ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין^{קמ"ה}. והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה. ומי שיחשבו להנצל זולתה אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו^{קמ"ו}. כי הנה היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו^{קמ"ז}, ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקח הרפואה שנבראה לו, שהיא התורה כמו שכתבתי, לא ידע ולא ירגיש בתגבורת חליו, אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו^{קמ"ח}.

הא למה זה דומה לחולה שדרש ברופאים והכירו חליו ואמרו לו שיקח סם זה, והוא מבלתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה, יניח הסם ההוא, ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי. כן הדבר הזה כי אין מי שמכיר בחלי היצר הרע ובכחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הזהירנו שהרפואה לו היא התורה, מי איפוא יניחה ויקח מה שיקח זולתה ויחיה, ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו

סמאל המסילה

וגבורה, שמשם שתי מלכות, אהבת חסד ויראת גבורה שהיא יראה, שבהם השתלמו תרי"ג מלכות. ומשום שכל התורה ומלוותיה משני כלדים נתנו, פרשוהו רבנו ולא עם הארץ חסיד ואין צור ירא חטא.

ועי' דרך חיים למהר"ל: ולא עם הארץ חסיד, כי האדם שיג' צו החכמה, מלך כי גופו מחובר לשכל הנה יש צו זכות החומר, כי אין ספק כי לא יסוה גוף האדם וגוף הבהמה, כי גוף הבהמה מפני שאין גוף שלה קרוב אל השכל היא בעלת חומר עב וגם לגמרי, אבל גוף האדם מפני שהאדם הוא בעל שכל חומר שלו דק וזך, וכאשר הוא בעל חכמה לגמרי אז הוא מסולק מן עבודת החמרי לגמרי, ומפני זה אפשר שימלא צו החסידות שהוא איש טוב עושה חסידות עם הכל, והיפך זה אין עם הארץ חסיד שהוא רחוק מן הטוב כי הוא בעל חומר גם ואיך יהיה צו החסידות, כי החסידות מלך אשר הוא אדם טוב והטוב ימלא כאשר הוא מסולק עבודת החמרי עד שהוא קרוב אל השכלי ואז נמלא צו הטוב וכו'.

^{קמ"ט} חוץ מזה שהמצות מלמד אותנו איך לקיים המצוות ואיך לברוח מהעבירות, אלא עוד שהלימוד מקרב את הדברים ללבו של האדם והוא חש את חשיבותם ורום ערכם ותשוקתו לקיים אותם (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תיא).

^{קמ"י} כל התורה כולה אין תג כל דהו שלא יהיה תבלין, וכל זמן שלומד על דרך שכר ועונש הוה התורה תבלין, ולימוד סתם אינו תורה תבלין. הינו כאשר התורה היא בשלמותה שמהתורה יוצא לאדם חיבור בתורה בשלימותו (דח"מ ח"א עמוד רלב).

^{קמ"י} מכתבין הפרודות באו לידי בטח ניכר עליך מאד בלבול הדעת אין זה רק מסיבת ביטול תורה כי אין דבר המועיל להניח דעתו כעסק התורה, אוי ואבוי לנו ח"ו מעון ביטול תורה כי מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף. פי' נזוף כדמיון אדם המגרש את העומד לפניו ואומר אין לי עסק בך כי אתה שוטה גדול וחרפה לעסוק עמך ככה מי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח שוטה גדול כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות וא"כ הלא ידוע לנו בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין (דווקא כמובא רב מס"י כאן) ואחרי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח ח"ו בכל שעה ושעה ברוח שטות (ח"מ ח"א רעז).

^{קמ"ז} עי' לעיל הערה כה.

^{קמ"ח} עי' פרי עץ חיים שער נפילת אפיס פרק ב: כי צדחתו צעת נפילת אפיס ואינו יכול לעלות מחמת איזה עון, ואז אוחזין צו החילונים, ונשארת נפשו בקליפה, ואינו יולא עוד משם, ונותנין לו נשמה טמאה אחרת במקומה. וז"ס רשעים צחייהם קרואים מתים, כי הם מתים בסוד נפילת אפיס, ואינם מרגישים מיתתם, שנחלף נשמתם כנ"ל רחמנא ליצלן. עי' ספר הליקוטים – ספר ישעיה – פרק נז: סוד הרשעים צחייהם קרואים מתים. וכו' כשהאדם חוטא, הוא מוריד נשמתו לגהינם בעודו בחיים, כי צעת יצירתו ניתנת בגופו, וכשהוא חוטא יורדת לך מרגלותיו לגהינם, ונשקעת עם כפי גדר חטאתיו, כמדריגת נשמתו יורדת לגהינם. ולכן בחיו קרוי מת.

מסילת ישרים

מדרגה אחר מדרגה, והוא לא יבין עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול, שאפילו הרהורי דברים לא יעלו על לבו לבקש האמת.

אך אם הוא עוסק בתורה, בראותו דרכיה ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאלין יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטובה^{קמ}, והוא מה שאמרו ז"ל (פתיחתא דאיכה רבתי אות ב) הלואי אותי עזבו ותורתני שמרו שהמאור שבה^{קי} מחזירו למוטב.

והנה בכלל זה גם כן קביעות העתים אל השבון המעשה^{קכ} ותקונו כמו שכתבתי למעלה. ומלבד כל זה, מה שישאר לו פנאי מעסקיו, אם חכם הוא ודאי שלא יאבדהו, אלא יאחז בו מיד ולא ירפהו לעסוק בו בעסק נפשו ותקון עבודתו, וזה המפסיד אף על פי שהוא היותר כללי, הנה הוא היותר קל למי שרוצה להמלט שימלט ממנו.

אך השני הנה הוא קשה מאד, והוא השחוק והלצון. כי מי שטובע במ הוא כמי שטובע בים הגדול שקשה מאד להמלט ממנו. כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם^{קכב}, [עד] שכבר אין הטעם והדיעה מושלת בו, והרי הוא כשכור או שוטה אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם כי אינם מקבלים הנהגה.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ב ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. וחכמים זכרונם לברכה אמרו (אבות פ"ג מ"ג) שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערוה, כי אף על פי שחמורה היא הערוה אצל כל בן (דעת) ודת, ולבו ירא מקרב אליה מכה הציור שכבר נצטייר בשכלו מאמיתת גודל פשעה ורוב עונשה. הנה השחוק וקלות ראש, ממשיכים אותו מעט מעט ומקריבים אותו הלוך וקרוב שתהיה היראה סרה מעליו מעט מעט, מדריגה אחר מדריגה עד שיגיע (על) [אל] העון עצמו ויעשהו, וכל כך למה, לפי שכמו שכל מציאות הזהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, כן כל עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הישרות והעיוניות, ונמצא שלא יבואו הרהורי היראה בלבו כלל.

ותראה קושי הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוה בשמן אשר ישמיט ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ, ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון [מפני] (בפני) התוכחה והמרדות, כי בליצנות אחד ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו ריבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות, מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שומעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפשפוש במעשים, ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשו בו רושם כלל, ולא מפני חולשת הענינים ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כח הלצון ההורס כל עניני המוסר והיראה.

והנה הנביא ישעיה היה צווח על זה ככרוכיא, כי היה רואה שזה היה מה שלא היה מניח מקום לתוכחותיו שיעשו רושם, והיה מאבד תקותם של החוטאים, והוא מה שאמר (ישעיה כח כב) ועתה אל תתלוצצו פן יחוקו מוסריכם. וכבר גזרו אמר חכמים זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) שהליץ מביא היסורין עליו, והוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפירוש

ס מאיר המסילה

^{קמט} העמל בדברי התורה מעורר את פנמיותו והוא קונה בנפשו קשר עמוק איתם והם נהפכים מדברים מופשטים ורחוקים למצות ומעשים מורגשים וקרובים להויתו אשר הוא חש בצורך לקיימם (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תיא).

^{קפ} מאור ולא הידיעות כי יש בתורה כח רוחני שמשפיע על האדם ומשיבו אל ה' ית' (שם).
^{קנא} שהוא משה את זה לתורה משום שבאמת ענין זה הוא יסוד כל התורה (דח"מ ח"א עמוד רנא).

^{קכ} קלות ראש הוא היפך של אימה ויראה, תורה צריכה להיות באימה ויראה ויראה היא יראת שמים וקלות ראש הוא היפך יראת שמים וקלות ראש מפשיט את האדם ומסלקו לגמרי מיראת שמים כי קלות ראש זה מצב של פריקת עול מלכות שמים כי השחוק ולקות ראש מאבד כל לבו ומדחהו מכל מחשבת מוסר ויראה (דע"ת ח"ג עמוד קטז). הלב הוא מקום ההרגשות של האדם ומקורם וכאשר נמצאים במצב של שחוק וקלות ראש אין הלב – ההרגשה של האדם שופטת ושוקלת נכון את מעשיו האם הם טובים או רעים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תיא).

מסילת ישרים

(משלי יט כט) נכוננו ללצים שפטים. כי זה הוא דבר שהדין נותן אותן, כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים, אינו צריך שיתיסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכה הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות. אך הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כח ליצנותם, אין להם תיקון אלא השפטים, שאלה לא יהיה כח בליצנותם לדחותם מעליהם כאשר ידחו המוסרים. והנה כפי חומר החטא ותולדותיו, החמיר השופט האמיתי בעונשו. והוא מה שלמדונו ז"ל (ע"ז יח ע"ב) קשה הליצנות שתחלתו יסורין וסופו כליה, שנאמר פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי וגו'.

והמפסיד השלישי הוא החברה, דהיינו חברת המפשים והחוטאים, והוא מה שהכתוב אומר (משלי יג כ) ורועה כסילים ירועק. כי הנה אנחנו רואים פעמים רבות, אפילו אחר שנתאמת אצל האדם חובת העבודה והזהירות בה, יתרפה ממנה או יעבור על איזה דברים ממנה כדי שלא ילעגו עליו חבריו, או כדי להתערב עמהם, והוא מה ששלמה מזהיר ואומר (שם כד) ועם שונים אל תתערב. כי אם יאמר לך אדם (כתובות יז ע"א) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, אף אתה אמור לו במה דברים אמורים, בבני אדם שעושים מעשי אדם, אך לא בבני אדם שעושים מעשי בהמה.

ושלמה מזהיר עוד (משלי יד ז) לך מנגד לאיש כסיל. ודוד המלך אמר (תהלים א א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו'. וכבר פירשו זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) אם הלך סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישב. ואומר (תהלים כו ד) לא ישבתי עם מתי שוא וגו' שנאתי קהל מרעים וגו'. אין לו לאדם אלא להטהר ולנקות עצמו ולמנוע רגליו מדרכי ההמון השקועים בהבלי הזמן, וישיב רגליו אל הצרות ה' ואל משכנותיו. הוא שדוד עצמו מסיים ואומר (שם א) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'.

ואם יארע לו שימצא בחברת מי שילעג עליו, לא ישית לבו אל הלעג ההוא, אדרבא ילעג על מלעיגיו ויבזם, ויחשוב בדעתו כי לולי היה לו להרויח ממון הרבה ההיה מניח מה שהיה צריך לזה מפני חבריו שלא ילעגו, כל שכן שלא ירצה לאבד נשמתו מפני לעג.

ועל דרך זה הזהירו ז"ל (אבות פ"ה מ"כ) הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים. ודוד אמר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, שאף על פי שרוב המלכים עסקם ודבורם בדברי גדולות והנאות, ודוד שהיה גם כן מלך, לכאורה תהיה לו לחרפה אם בהיותו בחברתם יהיה הוא מדבר בדברי מוסר ותורה, תחת ספרו מן הגדולות ומתענוגות בני אדם כמוהם. הנה לא היה חש לזה כלל, ולא היה לבו נפתח בהבלים האלה אחרי שכבר השיג האמת, אלא מפרש ואומר, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. וישעיה כמו כן אמר (ישעיה נ ז) על כן שמתו פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש.

פרק ו – בבאור מדת הזריזות

ס מאיר המסילה

קנג ז"ל הפסוק: הולך את חקמים יח. ם ורעה כסילים ירוע. ת"י: דמהלך עם חכימי נתחכם ודמחבר לסכלי נבאש ליה [נעשה לו רע].

קנד בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב.

קנה ז"ל: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא: שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב.

מסילת ישרים

אחר הזהירות יבוא הזריזות, כי הזהירות סובב על ה"לא תעשה", והזריזות על ה"עשה". והיינו (תהילים לד טו) סור מרע ועשה טוב^{קכ}, וענינו של הזריזות מבואר שהוא ההקדמה למצות ולהשלמת ענינם^{קכ}, ובלשון הזה אמרו ז"ל (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצות. וזה כי כמו שצריך פקחות גדול והשקפה רבה לינצל ממוקשי היצר ולהמלט מן הרע שלא ישלוט בנו להתערב במעשינו, כן צריך פקחות גדול והשקפה לאחוז במצות^{קכ} ולזכות בהם ולא תאבדנה ממנו. כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשית המצות ולאבדם ממנו, ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישאר נעור וריק מהם בודאי.

ותראה, כי טבע האדם כבד מאד^{קכ}, כי עפריות החמירות גסס^{קכ}, על כן לא יחפז האדם בטורה ומלאכה, ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך^{קכ}, צריך שיתגבר נגד

סמ מאיר המסילה

^{קכ} עי' ע"ח שער הקלי' נגה ה: הגוף ממש של החומר של האדם הוא צחי' אחרת, ושל נעלך למטה הוא מקליפת נוהג, נאמר על הרע שזה. וכו' הגוף העכור הוא העולם הזה הכולל כל העולמות, והוא פסולת הכל, וחומר הכל. וכו' וגוף של אדם יש לו חומר זה, וצפנים מזה יש לו צ' גופים אחרים, א' הוא הגוף הזך והטהור מהחשמל כנ"ל שבו זכה משה בסנה כנ"ל, והב' הוא מקלי' נוהג והוא כולל מיצ"ט ומיאה"ר מלאך ופקד, ונקרא נפש הבהמית עו"ר וכו', והגה לא נתן הקב"ה תורה ומצוות לישראל אלא לזכר ולכרך ולהסיר הסיגים מהכסף שהם לבוש הנשמה, וע"י כוונת האדם בתורה וצמאות נגמר לבוש נשמה כנזכר פרשת ויחי (רכד ע"א). וע"י התורה מזדכך נוהג דיצירה לבוש הרוח, וע"י מצוות מעשיות מזדכך נוהג דעשיה (ונעשה) לבוש הנפש. והנה כפי מה שחסר לאדם להשלימו כך ימים קלבו לו, וכו' והנה בקליפת נוהג יש רמ"ח איברים ושס"ה גידין טובים, וצכולם נתערב הרע אך אינן שוין. כי הנה כל התרי"ג מצוות כלולין בי"ס, ורמ"ח מ"ע הם נגד זכור, ואז בעשותן נתקן הזכר דננה, וכו' וע"י שס"ה לאוין שהם שמור כנגד הנוקבא וכו', נמלא כי צמור שס"ה ל"ת גורם שלא יתדבק בו הרע יותר, וזהו ענין (תהלים לד טו) סור מרע, והזן זה כי בזה נשאר על עמדו כמו שהיה. ואח"כ ועשה טוב, כי ע"י הרמ"ח מ"ע הרע שצנוה מתהפך לטוב ממש שמתדבק במוח.

ועי' שערי קדושה ח"א ש"א: גוף האדם הנוצר מארבעה היסודות התחתונים, והנה הם כלולים טוב ורע, וגוף האדם נוצר מן הטוב שצארבעה יסודות – אש, רוח, מים, עפר. ועי"ש ש"ב: יסוד האש ממנו נמשכת הגאווה וכו' ובכללה הכעס וכו'. יסוד הרוח ממנו נמשך דבור הנקרא שיחה בטלה וכו'. יסוד המים ממנו תאות התענוגים וכו'. יסוד העפר ממנו מדת העצבות בכל פרטיו, ותולדותיה אחת, והוא העללות לקיים התורה והמצוות. וכו' והפכס הם ארבע מדות טובות נמשכות מארבעה יסודות הטוב שצנפס היסודית. והם, הענוה שהיא תכלית השפלות ומתרחק מכל מיני כעס הבא על ידי גאווה. והשתיקה כאלם לא יפתח פיו לבד בעסק תורה ומצוות או בהכרחו לקיום הגוף וללורך כבוד הבריות, והמיאוס בכל תענוגי הגוף ומותריו המוכרחים. והשמחה התדירית בחלקו, כי כל דעבדין מן שמיא לטוב, וגם לזרז עצמו בתכלית השמחה בעבודת קונו.

^{קכ} עיקר כל מעשה תלוי ב"התחלה" שלו שהמעשה מוכרח לצאת כפי ההתחלה שלה, ולכן מובן ענין הזריזות, כי כמו שישנה התחלה כללית לכל אדם כולו כמו כן ישנה התחלה לכל מצוה ומצוה בפרט (דעת תורה ח"ה א' עמוד פא).

^{קכ} היינו כמו שהסור מרע הוא הרחק ללא לעצור כן העשה טוב צריך להיות עשה והמשך תמידי (דע"ת ח"ג עמוד רצג), כדאי לראות שיהיה זמן קבוע בכל יום ללימוד מוסר ולא יאמר האדם הלא כל עניניו הוא בתורה ובמצות ובזיכווי הרבים ואין מקום לשלוט הרע במעשיו (אור יחזקאל מכתבים עמוד רעו).

^{קכ} טבע האדם כולו עצלות ואין לו חשק ורצון לעשות מאמץ כל שהוא וזו הסיבה שעבודת המדות רחוקה מאתנו כי נצרכת לזה עבודה מרובה וטבעו להיות מונח ביד כבודתו ולכן אינו מצליח (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד ט).

מסילת ישרים

טבעו עצמו, ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודותו ודאי הוא שלא יצליח. והוא מזה שאמר התנא (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכן מנו חכמים ז"ל (ברכות לב ע"ב) בדברים הצריכים חיזוק; תורה ומעשים טובים^{קסב}. ומקרא מלא הוא (יהושע א ז) חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, כי חיזוק גדול צריך למי שרוצה לכפות הטבע אל הפכו. והנה שלמה שנה מאד באזהרתו על זה בראותו את רוע העצלה וההפסד הגדול הנמשך ממנה, ואמר (משלי ו י, כד לג) מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן. כי הנה העצל אף על פי שאינו עושה רע בקום עשה, הנה הוא מביא את הרעה עליו בשב ואל תעשה שלו. ואמר (שם יח ט) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית^{קסג}, כי אף על פי שאיננו המשחית העושה את הרעה בידיו, לא תחשוב שהוא רחוק ממנו, אלא אחיו הוא ובן גילו הוא. ואמר עוד לבאר רעת העצל באור ציורי, מה שיקרה ויולד לעינינו יום יום, (שם כד ל-לד) על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרלים וגו', ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר מעט שנות מעט תנומות וגו' ובא מתהלך רישך וגו'^{קסד}.

סמ מאיר המסילה

^{קפ} אדם אשר כחות גופו שולטים עליו ואינו מצליח להשתחרר מהם נמצא במצב של שפלות (עלי שור ח"א עמוד קעב).

^{קסא} לא כתוב ומי שרוצה לעושת יותר מצוות אלא מי שרוצה לזכות לעבודת הבורא, כי מי שנשאר בטבע הכבד של העפריות והעצלות אפילו אם הוא עושה מצוות מדי פעם בפעם בכך עדיין אינו נכלל בגדר עובד ה', ואת זה רק אפשר אם הוא מתגבר ומזדרז נגד טבעו (שפתי חיים, מועדים ח"ב עמוד מו).

^{קסב} עי' ספר הליקוטים – פרשת וישב – פרק מת: ד' דברים לריכים חיזוק תורה ומעשים טובים ודרך ארץ ותפילה. ואלו הד' דברים הם המוחין של גדלות, כי תורה היא חכמה, נוצלת חכמה של מעלה תורה, ומעשים טובים צדינה, וכן ארז"ל כשאמרו ישראל נעשה ונשמע אמר הקב"ה מי גלה סוד זה לכני להקדים עשייה לשמיעה, שהיא מדריגת המלככים, שהעשייה היא צדינה. תפילה, היא המשכת החסדים. ודרך ארץ, הם הגבורות.

^{קסג} עי' אסתר רבה פ"א סי' א: אחורוש וכו' אמר שהיה אחיו של ראש אחיו של נבוכדנצר וכי אחיו היה והלא זה כשדי וזה מדיי אלא זה ביטל מלאכת ב"ה וזה החריבו לפיכך השוה אותם הכתוב כאחד הה"ד (משלי י"ח) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית.

^{קסד} על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב: והנה עלה כולו קמשונים פסו פניו חרלים וגדר אצניו נהרסה: ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר: מעט שנות מעט תנומות מעט חזק ידיים לשכב: ובא מתהלך רישך ומחסרתי פאיש מגן.

ועי' סנהדרין קג ע"א: אמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא מאי דכתיב על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אצניו נהרסה על שדה איש עצל עברתי זה אחז ועל כרם אדם חסר לב זה מנשה והנה עלה כולו קמשונים זה אמון כסו פניו חרולים זה יהויקים וגדר אצניו נהרסה זה לדקיהו שנחרב בית המקדש בימיו.

ועי' שם במהר"ל: על שדה איש עצל וכו'. פי' שכל אלו המלכים כל אחד הוסיף על הראשון כמו שאמר לקמן אחז התיר את הערוה. מנשה בא על אחותו, אמון בא על אמו, יהויקים אמר קמאי לא ידעי לארגוזו, הרי שכל אחד הוסיף. וכן אמר הכתוב על שדה איש עצל עברתי ואח"כ על כרם חסר לב וזהו בודאי יותר מן איש עצל, ויותר מזה והנה עלה כולה קמשונים זהו יותר מן (שדה של חרם) [כרם חסר לב] ועוד יותר כסו פניו חרולים זה יהויקים, ובא לומר שהרשעות נחוסף תמיד כי נעשה חטאים הראשונים כאלו היה היתר ולכך היה מוסיף תמיד ברשעות.

מסילת ישרים

והנה מלבד פשוטו אשר הוא אמיתי כמשמעו, שהוא מה שקורה אל שדה העצל ממש, הנה דרשו בו חכמים ז"ל מדרש נאה זה לשונם (מדרש משלי אקס"ה, שם כדקס"ו) והנה עלה כולו קמשונים, שמבקש פירוש של פרשה ואינו מוצא, כסו פניו וגו', מתוך שלא עמל בהם הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרן של תלמידי חכמים. מה ענשו של זה, שלמה פירשו (קהלת י ח) ופורץ גדר ישכנו נחש. והיינו כי רעת העצל אינה באה בבת אחת, אלא מעט מעט בלא שידע וירגיש בהקס"ו, כי הנה הוא נמשך מרעה אל רעה, עד שימצא טבוע בתכלית הרעה. הנה בתחלה אינו אלא מחסיר הטורה אשר היה ראוי לו, ומזה נמשך שלא ילמוד בתורה ככל הצורך, ומפני חסרון הלימוד כשיבוא אחר כך ללמוד תחסר לו ההבנה. והנה אלולי היתה גומרת רעתו בזה, כבר היתה רבה, אך עוד מתרבה והולכת במה שברצותו על כל פנים לישב הפרשה והפרק ההוא, הנה יגלה בה פנים שלא כהלכה, וישחית האמת ויהפכה ויעבור על התקנות ויפרוץ את הגדרים, וסופו כליה כמשפט כל פורץ גדר, אמר שלמה "ואחזה אנכי אשית לבי", התבוננתי על הדבר הזה וראיתי גודל הרע שבו, שהוא כארס ההולך ומתפשט מעט מעט, ואין פעולתו ניכרת עד המיתה, וזהו "מעט שנות וגו' ובא כמהלך רישך ומחסרך כאיש מגן".

והנה אנחנו רואים בעינינו כמה וכמה פעמים שכבר לבו של האדם יודע חובתו, ונתאמת אצלו מה שראוי לו להצלת נפשו^{קס"ז}, ומה שחובה עליו מצד בוראו, ואף על פי כן יניחהו לא מחסרון הכרת החובה ההיא ולא לשום טעם אחר, אלא מפני שכבודת העצלה מתגברת עליו, והרי הוא אומר, אוכל קמעא או אישן קמעא^{קס"ח}, או קשה עלי לצאת מביתי, פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (שיה"ש ה ג), חמה עזה בעולם הקרה רבה, או הגשמים וכל שאר האמתלאות והתואנות, אשר פי העצלים מלא מהם, ובין כך ובין כך התורה מונחת והעבודה מבושלת, והאדם עוזב את בוראו, הוא מה ששלמה אומר (קהלת י יח) בעצלותים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית.

ואולם אם תשאל את פי העצל, יבוא לך במאמרים רבים ממאמרי החכמים והמקראות מן הכתובים והטענות מן השכל, אשר כולם יורו לו לפי דעתו המשובשת להקל עליו ולהניחו במנוחת עצלותו, והוא איננו רואה שאין הטענות ההם והטעמים ההם נולדים לו מפני שיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם נובעים, אשר בהיותה היא גוברת בו מטה

ס מאיר המסילה

^{קס"ז} ז"ל: תמן תנינן, מתוך שאינו עמל בהן, סופו להיות מבקש ראש הפרק, ראש המסכת, ראש הפרשה, ואינו יודע אפילו פסוק אחד, ועליו הוא אומר, (משלי כד, ל) על שדה איש עצל עברתי וגו' והנה עלה כלו קמשונים. ומתוך שאינו עמל בה, סופו להיות מטמא את הטהור ומטהר את הטמא, ועליו הוא אומר, (שם) כסו פניו חרולים. ואם נתעסק בהן כדי צרכו, הן מצהילין לו ומאירין פניו, כדכתיב (דניאל יב, ג) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע.

^{קס"ח} ז"ל: על שדה איש עצל עברתי. מה השדה הזו, אם אין אדם חורשה וזורעה היא מעלה כולה קוצים ודרדרים. ועל כרם אדם חסר לב. מה הכרם הזה, אם אין אדם מעדרו ומנכשו הוא מעלה כולו עשבים. כן תלמיד חכם, אם אינו נושא ונותן בתורתו סופו להיות מבקש ראש הפרק ראש המסכתא ואינו מוצא. והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. שפרץ גדרה של תורה. אבל כל זמן שדברי תורה נכנסין ומוציאין חדרי לב פנויין ושרויין בתוכה, אין יצר הרע שולט בהן. ואם לאו, אין אדם יכול להוציאן מתוכן. משל למלך שהיה מהלך במדבר ומצא שם טרקלין וחדרים פנוין, נכנס ושורה בתוכו. כך יצר הרע, אם אין מוצא דברי תורה, שולט בהן, ואין אדם יכול להוציאן מתוכן.

^{קס"ט} עי' לעיל הערה קמח.

^{קס"י} לא רק בשכלו מבין את המוטל עליו אלא גם בלבו פנימיותו ברור לו והוא מכיר ומרגיש (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד שנט).

^{קס"כ} מלשון הגמ' (ברכות ד ע"ב): והא דקא אמרי [זמן ק"ש] עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעה ואשתה קימעה ואישן קימעה ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה.

מסילת ישרים

דעתו ושכלו אל המענות האלה, אשר לא ישמע לקול החכמים ואנשי הדעה הנכונה. הוא מה ששלמה צווח ואומר (משלי כו טז) חכם עצל בעיניו^ק משבעה משיבי טעם, כי העצלה איננה מנחת לו שיהיה אפלו חש לדברי המוכיחים אותו, אלא יחשוב הכל לתועים ושומים והוא לבדו חכם.

והנה תדע כי זה כלל גדול מנוסה במלאכת הפרישות, שכל קולא צריכה בדיקה, כי אף על פי שיכולה להיות ישרה ונכוחה, אמנם קרוב הדבר שתהיה מעצות היצר ומרמותיו, על כן צריך לבדוק אחריה בחקירות ודרישות רבות, אם אחר כל אלה תצדק ודאי שהיא טובה.

כללו של דבר חיזוק גדול צריך האדם להתחזק ולהתגבר בזריזות לעשות המצות, בהשליכו מעליו כובד העצלה המעכבת על ידו. ותראה שהמלאכים נשתבחו במדה הטובה הזאת, שנאמר בהם (תהלים קג ב) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו^ק, ואומר (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק^ק. והנה אדם הוא אדם ולא מלאך, על כן אי אפשר לו שיגיע לגבורתו של המלאך. אך ודאי, שכל מה שיוכל להתקרב במדרגתו אליו ראוי שיתקרב, ודוד המלך היה משבח על חלקו ואומר (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך.

פרק ז – בבאור חלקי הזריזות

חלקי הזריזות שנים: אחד, קודם (התחלת) המעשה. ואחד, אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא שלא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו, או בעלותה במחשבתו, ימהר יחיש מעשהו לאחוז בה ולעשות אותה, ולא יניח זמן לזמן

סמל מאיר המסילה

^ק זה חסרון גדול ביותר שהעצל מחשיב את עצמו יותר חכם משבעה אנשים שמסיבירם לו בטוב את הגנוב העצלות ונזקיה והוא לועג עליהם מתוך מחשבה שהוא החכם והם הטיפשים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד שמז).

^{קע} עי' זהר ח"ג ג ע"א: כל אשר דבר יהו"ה נעשה ונשמע והווי צמתקלא חדא כמלאכין עלאין דהכי כתיב זהו (תהלים קג כ) זכרו יהו"ה מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו.

תרגום: כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע והווי צמתקולת אחד כמלאכים עליונים שקך כתוב זהו זכרו ה' מלאכיו גיבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו.

^{קעב} עי' אד"ז רג ע"ג: גבינו לא משתכחין זר כל צעין גווינן דחורא לאשגחא בגין דגבינון יהבין אתר לאשגחא לכלהו גווינן ואי אינון לא יהבין אתר לא יכלין לאשגחא ולאסתכלא גבינון לא קיימינן ולא משתכחין שעתא חדא שלימתא אלא פקחין וסתמינן סתמינן ופקחין משום עינא פקחא דקאי עלייהו וע"ד כתיב והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א).

תרגום: עפעפיו אינם נחים, חוץ מכאשר צדעי הלצן רוצים להשגיח, משום שהעפעפים נותנים מקום לכל הצדעים להשגיח. ואם הן אינן נותנים מקום, אין יכולים להשגיח ולהסתכל. העפעפים אינם עומדים ואינם נחים שעה אחת שלמה, אלא פוקחים וסוגרים, סוגרים ופותחים, ומשום העין המפקח העומד עליהן, נאמר "והחיות רצוא ושוב".

ועי' תיקו"ז (סז ע"ג): ולבחר דנפיק מנייהו והיה ה' למלך על כל הארץ ציוס ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד ט) וזהו זמנא כל חיוון יתערוך ונפיהם פרודות מלמעלה (יחזקאל א יא) לקבלא ליה בחדוה וכלהו יהוון ראיין ושבין בנגונא ופליחותא לגביה ה"ד והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק (שם יד) לבשרא לישראל

תרגום: ואחר שיוצא מהם "והיה יהו"ה למלך על כל הארץ ציוס ההוא יהיה יהו"ה אחד ושמו אחד". באותו זמן, כל החיות יתעוררו בנגון, "וכנפיהן פרודות מלמעלה", לקבלו בשמחה. וכולם יהיו רצים ושבין בנגון ופליחות אליו, זהו שכתוב "והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק", לבשר לישראל.

מסילת ישרים

שיתרבה בינתים, כי אין סכנה כסכנתו. אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עכוב למעשה הטוב, ועל אמיתת זה הדבר העירונו ז"ל בענין המלכת שלמה שאמר דוד לבניהו (מלכים א' א לג) והורדתם אותו אל גיחון, וענה בניהו אמן בן יאמר ה'. אמרו זה לשונם (בראשית רבה פע"ו סי' ב): רבי פינחס בשם רבי חנן דצפורי והלא כבר נאמר (דבה"י א' כב ט) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה, אלא הרבה קטרוגין יעמדו מכאן ועד גיחון. על בן הזהירו זכרונם לברכה (מכילתא שמות יב) ושמרתם את המצות, מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה^{קט"ז}. ואמרו (ב"ק לח ע"ב) לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שלפי שהקדימה בכירה לצעירה זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות^{קט"ח}. ואמרו (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצוות. וכן אמרו (ברכות ו ע"ב) לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת. ובמדרש אמרו (ויק"ר פי"א סי' ט) הוא ינהגנו על מות בזריזות כאלין עולמתא^{קט"ט}, כמה דאת אמר (תהלים סח כו) בתוך עלמות תופפות. כי הזריזות היא מדת שלימות גדול אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה, ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל, הנה לעתיד לבוא יזכה לה באמת, אשר הכורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו^{ק"י}.

אך הזריזות אחר התחלת המעשה, הוא שכיון שאחו במצוה ימהר להשלים אותה, ולא להקל מעליו כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ועל זה הרבו להזהיר זכרונם לברכה, ואמרו (תנחומא עקב ו) כל המתחיל במצוה ואינו גומר אותה קובר אשתו ובניו, ואמרו (שם) אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה. ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כב כט) הזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים. וחכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קד ע"ב) יחסו לו השבח הזה על שמיהר במלאכת בנין הבית ולא נתעצל בה לאחר אותה. וכן דרשוהו (שמ"ר פי"א סי' א) על משה עליו השלום על שמיהר במלאכת המשכן.

וכן תמצא כל מעשיהם של צדיקים תמיד במהירות. אברהם, כתוב בו (בראשית יח ו-ז) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי וגו', ויתן אל הנער וימהר. רבקה, (שם כד ב) ותמהר ותער כדה וגו'. וכן אמרו במדרש (במדבר רבה פי"א סי' ה) ותמהר האשה וגו' (שופטים יג י) מלמד שכל מעשיהם של צדיקים במהירות. אשר לא יתנו הפסק זמן, לא אל התחלת המצוה ולא אל השלמתה. ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו,

סממאיר המסילה

^{קע"ג} עי' דרך חיים (אצות פ"א מי"ב): המצוות הם דברים אלהיים ולכך לא היו נעשים צהיה ובעיכוב זמן. ומה שאסור להחמיץ את המצוה ואסור להחמיץ את המצוה הכל טעם אחד, כי ישראל ילאו ממלכים מכח המדריגה העליונה האלהית שאין זה שהיית זמן כלל וכמו שהארכנו צה במקומו, וזה טעם שאסור להחמיץ המצוה כי יש פס חמוץ על המצוה כמו על המצוה כי המצוה היא אלהית ואין ראוי לה הזמן ששייך אל הדברים שהם צעולם הזה שהוא עולם הגשמי תחת הזמן. ^{קע"ד} עי' נתיבות עולם (נתיב התורה פרק יז): הקדימה צמנות מורה שהוא עושה המצוה לפי מעלתה כראוי שהמצוה היא אלהית ואינה תחת הזמן ואם מעכב המצוה דבר זה אינה לפי מעלת המצוה שהיא אלהית.

^{קע"ה} תרגום: בזריזות כאלה העלמות.

^{קע"ו} עי' דח"מ ח"א סי' קל-קלג עמודים תז-תז.

מהיר השכל אשר לא יזרזז ויעמול ללמדו יהיה חלש ההשגה לעולם הבא אבל הזריז בעמלו הוא אשר יהיה מהיר בהשגתו בעולם הבא וזה שכרו חלף זריזותו (מכתב מאלהו ח"ג עמוד 20). המס"י סתם ולא פירש מהי פנימיותה של המדה הזאת אך הגר"י ליבוביץ ביאר במאמריו האחרונים שזכינו לשמוע מפיו כי עשיית האדם מעשה מצוה בזריזות היא מעשה שהשכינה שורה עליו וכל עיכוב זמן שחל בהמעשה אינה רק סכנה שיכול להיות שם חלות היצר אלא העיכוב עצמו הוא כבר חלות היצר והשכינה כבר הסתלקה מהמעשה ההוא (עלי שור ח"ב עמוד רנג).

מסילת ישרים

ודאי שלא יתעצל בעשית מצותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט, עד אם כלה הדבר להשלימו^{קע}.

ואמנם התבונן עוד שכמו שהזריונות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריונות יולד ההתלהטות^{קפ}. והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממחר תנועתו החיצונית, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק והחפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבודות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה, וזה דבר שהנסיון יעידהו.

ואמנם כבר ידעת שהנרצה יותר בעבודת הבורא יתברך שמו הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה, והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב, ואומר (תהלים מב ב, ג) כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים צמאה נפשי לאלקים וגו'^{קפג}, (שם פד ג) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'^{קפד}, (שם סג ב) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי^{קפה}.

סמ מאיר המסילה

^{קע} נמצא שאהבת ה' המביאה להתלהבות והתלהטות פנימית לעשות רצון הבורא שתוצאותיה הן קודם המעשה מחשבה שקולה ומתונה איך ומה לעשות ואח"כ במעשה עצמו קיום המצוות והשלמתן במהיות ואותה אהבת ה' מביאה לזהירות והתרחקות מכל חשש איסור (שפתי חיים, מדות ח"ב ח עמוד עו). ועי' לקמן הערה שכג.

^{קפ} כאן א' מדברי הקבלה שנכתבים בלבוש פשוט, וכאן רואים שכל תנועה ברגל אפילו הכי קלה פועלת גדולות בנפשו של אדם, לכן אדם יכול ללמוד יום שלם, אמנם אם רץ לבית המדרש בתחילת היום זה אחרת מאשר אם הלך לאט, ובזה תלוי שמחת הלימוד או הכבידות שבו (דע"ת ח"ד עמוד ריד).

^{קפט} עי' זהר ח"ג סז ע"ב: רבי אבא הוה יתיב קמיה דר' שמעון קס ר' שמעון צפלונו ליליא למלעי בצאורייתא קמו רבי אלעזר ורבי אבא עמיה פתח רבי שמעון ואמר כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים האי קרא אוקמוה חצרייא זכאן אינון ישראל מכל עמין דקב"ה יבז לון אורייתא קדישא ואורית לון נשמחין קדישין מאחר קדישא בגין למעבד פקודוי ולאשתעי בצאורייתא דכל מאן לאשתעשע בצאורייתא לא דחיל מכללא דכתיב לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי מאן אינון שעשועי אורייתא דאורייתא שעשועים אקרי דכתיב ואלהיה שעשועים יום ודא הוא דתנינן קב"ה אתי לאשתעשע עם דליקייא בגנתא דעדן מאי לאשתעשעא בגין למחדי זהו דתנינן זכאין אינון דליקייא דכתיב זהו אז תתענג על יי' בגין לאתענגא מההוא שקיו דנחלא כד"א והשביע בצחלחות נפשך כביכול קב"ה משתעשע זהו מההוא שקיו דנחלא דמתענגי זהו דליקיא ועל דא אתי לאשתעשעא עם דליקיא.

תרגום: רבי אבא היה יושב לפני רבי שמעון, קס רבי שמעון בחרות הלילה לעסוק בתורה, קמו רבי אלעזר ורבי אבא עמו. פתח רבי שמעון ואמר, כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים, הפסוק הזה פרשוהו החזרים, אשריהם ישראל מכל העמים שהקדוש ברוך הוא נתן להם תורה קדושה, והוריש להם נשמות קדושות ממקום קדוש כדי לעשות מצוותיו ולהשתעשע בתורה, שכל מי משתעשע בתורה לא פוחד מכל, שכתוב לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי. מי הם שעשועי תורה, שהתורה נקראת שעשועים, שכתוב ואלהיה שעשועים יום ויום, וזהו ששנינו שהקדוש ברוך הוא בא להשתעשע עם הדליקים בגן עדן. מה זה להשתעשע, כדי לשמח עמהם, ששנינו אשרי הדליקים שכתוב בהם, אז תתענג על ה', כדי להתענג מאותה השקאה של הנחל, כמו שנאמר והשביע בצחלחות נפשך, כביכול משתעשע הקדוש ברוך הוא בהם, מאותה השקאה הנחל שבה מתענגים הדליקים, ועל כן בא להשתעשע עם הדליקים. ועי' עוד הערה לא.

^{קפ} עי' זו"ח יח ע"א: רבי חייא ור' יוסי הוו אזלי בצאורחא א"ר יוסי לר' חייא הא תנינן במתניתא דידן דכל מה דעביד קב"ה בין לעילא בין לתתא כלהו כסיפין וסקדין למהך לזיניה גופא אזיל בתר זיניה לארעא דאתנסיבת מינה ונשמתא לית ליה כסופא אלא לאתר דאתנסיבת מתמן דכל מה דעביד כסיף בתר זיניה ה"ל נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעלמא הדין כגופא.

מסילת ישרים

ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לזהמת בו כראוי^{קכב}, עצה טובה היא לו שיזדרז ברצונו כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונית מעוררת הפנימית^{קכג}. ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונית מהפנימית, אך אם ישתמש ממה שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכח מה שהוא מתלהט בתנועתו ברצון, והוא מה שהיה הנביא אומר (הושע ו ג) ונדעה נרדפה לדעת את ה'קכד, וכתוב (שם יא י) אחרי ה' ילכו כאריה ישאנקה^{קכה}.

סממאיר המסילה

תרגום: רבי חייל ורבי יוסי היו הולכים צדק אמר רבי יוסי לרבי חייל הרי שנינו צביתא שלנו שכל מה שעשה הקדוש צדק הוא צין למעלה צין למטה כלם משתוקקים ושוקדים ללכת למינו הגוף הולך אחר מינו לארץ שנטל ממנה ולקטפה אין תשוקה אלא למקום שנקחה משם שכל מה שעשה משתוקק אחר מינו זהו נאמר (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעולם הזה כמו הגוף.

^{קכז} עיי' זהר ח"ג כא ע"ב: כמאה לך נפשי דהא נפשאי וגופא דילי תאיצין לגבך לאתחזאה קמך ולא יכילנא בגין דלנא צארץ איה ועיף צלי מים דהא ארץ איה ועיף אקרי לבר מאתך דשכינתא שקריא בגין דמים חיים לא שקיח הכא ומאן אינון מים חיים דא שכינתא דכתיב צה (שיר ד טו) צאר מים חיים ועל דא ארץ איה ועיף צלי מים כתיב.

תרגום: כמאה לך נפשי שהרי נפשי וגופי משתוקקים אליך להראות לפניך ולא יוכלתי, כי אני צארץ איה ועיף צלי מים, שהרי ארץ איה ועיף נקרא מחוץ למקום שקורה שכונה, משום שמים חיים אין מאויים כאן, ומי הם המים החיים, זו שכונה שכתוב צה (בראשית כז) צאר מים חיים, ועל זה ארץ איה ועיף צלי מים כתוב.

^{קכח} התנועה חיצונית היא הרצון שהוא לגמרי ברשותנו אבל עדיין אין בו הרגשת עונג, התנועה הפנימית היא הרגשת הנועם והעונג הרוחני, וההתחלה היא הרצון והעקבותיו יבוא העונג הרוחני (עלי שור ח"א עמוד קנה).

^{קכט} ענין המהירות במעשה המצוה אינו רק כהקדמה בעלמא למעשה מצד חביבותא אלא הוא תכלית השלמות כדמצינו זאת במלאכים (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק, וכן הנפש הוא מהירות בעצם, ועי' חובת הלבבות (שער שני שער הבחינה - פרק ה) וממה שראוי לך להבין מכל הבריות העליונים והתחתונים מקטנם ועד גדולם הענין הנעלם אשר בו סודר הכל והשלמתו ואיננו מושג בחושים הגשמיים והיא התנועה הדבקה לכל מחובר ואין חוש מהחושים הגשמיים משיג אותה אך השכל משיג אותה באמצעות הנע אשר ישיגוהו החושים ולולי התנועה לא היתה נגמרת היות שום דבר מן הנמצאות ולא ההפסד ואמר אחר מן הפילוסופים רוב הטבעים עם התנועה. וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה ותדע כי הוא מפלאי החכמה האלהית ותכיר רוב חמלת הבורא על ברואיו אז יתברר לך כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו הקטנה והגדולה שבהם והגלויה והנסתרת (דע"ת ח"ה א' עמוד קפב).

עיי' ספר החינוך (מצוה טז): דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות, ע"כ. אף מעשים הנעשים בלי כוונה פנימית אם אנו מתמידים בהם ומדקדקים ומתאמצים בקיומם יפעלו על לבותינו ולבסוף יחדרו אל תוך פנימיותנו (מכתב מאלהיו ח"ג עמוד 127).

עיי' אבות (פ"ה מ"ב) יהודה בן תימא אומר, הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. שזה לא מספיק להיות רץ אלא כצבי כהחיה המהירה ביותר וגיבור כחיה הכי גיבור בכל החיות וכו' (עלי שור ח"ב עמוד רנח).

חז"ל לא חייבו לקיים דברים החיצונים שבעצם פנימיותנו אין לנו זיקה אליהם, אלא כל הסממנים החיצוניים של האבילות הם כדי לעורר את פנימיותנו (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד שיג). וזה כל עניני ליל הסדר להרגיש את הגאולה (שם ח"ב עמוד שנח), וכן לטעון לשונא שבזה כופה את יצרו (שם ח"ג עמוד ערה), וכן לענין מנהיג ט' הימים של חודש אב (שם עמוד רצט).

^{קל} עיי' ברכות ו ע"ב: אמר רבי חלבו אמר רב הונא היואל מצית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר רביי לא אמרן אלא למיפק אצל למיעל מצוה למרהט שנאמר נרדפה לדעת את ה'.

מסילת ישרים

פרק ה – בדרך קניית הזריזות

הנה האמצעים אשר נקנה במ הזריזות, הם הם אותם אשר נקנה במ הזהירות ומדרגותיהם כמדרגותיהם, וכמו שכתבתי למעלה, כי ענינם קרוב זה לזה מאד. ואין הפרש ביניהם, אלא שזה בעשין וזה בלאוין. וכאשר יתאמת אצל האדם גודל ערך המצות רוב חובתו בהם, ודאי שיתעורר לבו אל העבודה ולא יתרפה ממנה.

ואמנם מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזו הוא ההסתכלות ברוב הטובות שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון, כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, הנה ירבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל ויתרפה מעבודתו. כי הרי הואיל ואינו יכול ודאי לגמול לו טובתו יתברך, לפחות יודה לשמו ויקיים מצותיו.

והנה אין לך אדם באיזה מצב שימצא אם עני ואם עשיר אם בריא ואם חולה, שלא יראה נפלאות וטובות רבות במצבו. כי העשיר והבריא, כבר הוא חייב לו יתברך על עושרו ועל בריאותו, העני חייב לו שאפילו בעוניו ממציא לו פרנסתו דרך נס ופלאים, ואינו מניחו למות ברעב. החולה על שמחזיקו בכבוד חוליו ומכותיו, ואינו מניחו לרדת שחת. וכן כל כיוצא בזה, עד שאין לך אדם שלא יכיר עצמו חייב לבוראו, ובהסתכלו בטובות אלה שהוא מקבל ממנו, ודאי שיתעורר להודו לעבודתו כמו שכתבתי למעלה. כל שכן אם יתבונן היות כל טובו תלוי בידו יתברך, ומה שמצטרך לו ומה שמוכרח אליו ממנו יתברך הוא ולא מאחר, אשר על כן ודאי שלא יתעצל מעבוד עבודתו יתברך ולא יחסר לו מה שהוא מוכרח אליו.

סמל מאיר המסילה

ועי' זהר ח"ג קמח ע"א: רבי אבא הוה אזיל ללוד פגע ביה ר' זירא בר רב א"ל הא חמינא אפי שכינתא ומאן דחמי אפי שכינתא צעי למיזל ולרהטא בחראה הה"ל ונדעה נרדפה לדעת את ה'. תרגום: רבי אבא היה הולך ללוד, פגע בו רבי זירא בן רב, אמר לו הרי ראיתי פני השכינה, ומי שרואה פני השכינה כריך ללכת ולרוץ אחריה, זהו שכתוב "ונדעה נרדפה לדעת את ה'". ועי' לעיל הערה קפ.

קפ"ה עי' ברכות ו ע"ב: אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בצצת שנאמר אחרי ה' ילכו כאריה יסאג וגו'.

ועי' זהר ח"ג עט ע"ב: רש"י מאריה לאורייתא מאריה לחכמתא דכד הוה רבי אבא וחצרייא חמאן לרבי שמעון הוה רהטי אצתריה ואמרי אחרי יי' ילכו כאריה יסאג. תרגום: רבי שמעון בן יוחאי צעל החורה צעל החכמה, שצקהיה רבי אבא והחצרים רואים את רבי שמעון, היו ראים אחריו ואומרים, אחרי ה' ילכו כאריה יסאג.

קפ"ו אל ידאג בעד מצבו הגשמי כי ה' ית' בטח ישלח לו הצטרותו כי בטוח הוא בהכרח שלו וכן ב"ב תחי' ויתכן רק שיהיה מוכרח לראות הניסים ע"ד השגתו את כל אלה כמש"כ כאן (אור יחזקאל מכתבים עמוד קמ), עי' ברכות ד ע"ב כל האומר תהלה לדוד שלשה פעמים בכל יום מובטח שלו שהוא בן עולם הבא, והובא בר"י בפרק אין עומדין מפני הפסוק פותח את ידך וכו' להודיע גבורותיו של הקב"ה שהוא זן מקרני ראמים עד ביצי כינים ואומרים הגאונים שצריך לכוין באמירתו ואם לא כוון צריך לחזור לאמרו פעם אחרת, מה גודל השכר מי שהוא מכיר בכל עת ובכל רגע השגחה הזו כמה גודל למוסר אנו רואים ומבינים מהמאמר הנ"ל אשר ע"י לימוד הזה הנה האדם מכשיר את עצמו להיות מסוגל ומוכשר לראות זאת בלב אמיתי תמיד השגחתו ית' ע"ד פלא, וכמה מסוכן הוא האדם בלי התבוננות ליחס הכל ע"ד מקרה או כחי ועוצם ידי עשה לי כל אלו (שם עמוד קפו), עי' מדרש תנחומא (משפטים פרק ט): והעניינים עמו של הקב"ה שנא' (ישעיה מט) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם, ע"כ, היינו שהעני רואה תמיד יותר השגחה במעשיר, והעשיר צריך יותר לחפש ההשגחה הנסתרת אשר עמו (שם עמוד רי).

מסילת ישרים

והנך רואה שבכללתי פה בדברי שלשת המדרגות אשר חלקתים בזהירות, כי כבר ענינם אחד, והדבר למד מענינו, שלשלימי הדעת תהיה ההערה מצד החובה ומצד ערך המעשים וחשיבותם, לפחותים מהם מצד העולם הבא וכבודו שלא תשיגוהו בושה ליום הגמול בראותו הטובה שהיה יכול להשיג ואבדה ולהמוץ מצד העולם הזה וצרכיו כענין שפרשתי שם למעלה.

פרק ט – בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם

הנה מפסידי הזריזות הם הם מגדילי העצלה, והגדול שבכולם הוא בקשת המנוחה הגופנית ושנאת הטורה ואהבת העידונים בתשלום כל תנאיהם, כי הנה אדם כזה, ודאי שתכבד עליו העבודה לפני בוראו כובד גדול, כי מי שירצה לאכול אכילותיו בכל הישוב והמנוחה, ולישון שנתו בלא טורד, וימאן ללכת אם לא לאטו, וכיוצא בדברים כאלה. הנה יקשה עליו להשכים לבתי כנסיות בבוקר או לקצר בסעודתו מפני תפלת המנוחה בין הערבים, או לצאת לדבר מצוה אם לא יהיה העת ברור. כל שכך למחר עצמו לדברי מצוה או לתלמוד תורה. ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה, איננו אדון בעצמו, לעשות היפך זה כשירצה, כי כבר נאסר רצונו במאסר ההרגל הנעשה טבע שני.

ואמנם צריך שידע האדם, כי לא למנוחה הוא בעולם הזה אלא לעמל וטורח^{קפ}, ולא ינהג בעצמו אלא מנהג הפועלים, העושים מלאכה אצל משכיריהם, וכענין מה שהיה אומר (עירובין סה ע"א) אנרי דיומא אנן. וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם, אשר אכילתם בחיפזון, ושינתם עראי, ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב. ועל זה נאמר (איוב ה ז) כי אדם לעמל יולד^{קפ}. וכשירגיל עצמו על זה הדרך, ימצא העבודה קלה עליו ודאי, כיון שלא יחסר בעצמו ההזמנה וההכנה אליה. ועל זה הדרך אמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ו מ"ד) כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן^{קפ}, שהוא כלל ההרחקה בתכלית מן המנוחות והעידונים.

סממאיר המסילה

^{קפ} כדי לזכות למעלת הזריזות צריך אדם לבטל ולהפוך את טבעו כי הטבע מתנגד לזריזות (שפתי חיים, מועדים ח"ב עמוד מז).

^{קפ} ע"י מהר"ל (חלוסי אגדות סנהדרין לט ע"ב): אדם לעמל יולד וכו'. פי' האדם הזה מלך שהוא צעל גוף וכל צעל גוף אי אפשר (לומר) [לן] שיהיה נח, כי ההנחה ראויה אל הדבר שהוא נצדל. ודמיון זה כי השבת הוא יום המנוחה מפני שהוא קודש וכך פרשנו למעלה [אלכל] גוי ששבת חייב מיתה (לעיל נ"ח ב') ולפיכך האדם שהוא צעל גוף הוא צעל עמל. ועוד כי האדם הוא צכח ולא צפעל, כי כל גסם הוא צכח ולא צפעל, רק הנצדל הוא צפעל ולפי מה שהוא נצדל אם הוא נצדל לגמרי הוא צפעל הגמור, ודבר זה צארנו במקום אחר, וכל שהוא צכח ראוי אליו העמל שהוא יציאה אל הפעל, ולפיכך אדם לעמל יולד.

^{קפ} ע"י תז"ח ז ע"א: ואית ללא משתדלין צאוריתא דצעל פה לשמה ואתמר בהון (שמות א) וימרו את חייהם בעצדה קשה דא קושיא צחמר דא קל וחמר וצלצנים צלצון ההלכות דעליהו אתמר ותכן צלצנים תתנו צכל עצודה צקדה דא צריתא את כל עצודתם דא פסקא אשר עצדו צהס צפרך פרכא כד מטו לעמקא של הלכה אתמר בהון לית הלכה כפלוגי.

ואית אחרנין דאנון מארי (תורה) דמשתדלין צה לשמה תריסין דבי מדרכא דאתמר בהון (במדבר יט) אדם כי ימות צאהל כמה דאוקמוה מארי מתניתין אין התורה מתקימת אלא צמי שמיית עאלמו עליה ולית מיתה אלא עני דאוקמוה צה פת במלח תאכל.

תרגום: ויש שלא משתדלים צתורה צצעל פה לשמה ונאמר צהס "וימרו את חייהם צעבודה קשה". זו קושיה. "צחומר", זה קל וחומר. "וצלצנים", צלצון ההלכות, שעליהם נאמר ותכן צלצנים

מסילת ישרים

עוד ממפסדי הזריזות הוא רוב הפחד וגודל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו יג) אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות. וכבר גינו חכמים זכרונם לברכה המדה הזאת, ויחסוה אל החטאים. ומקרא מסייעם דכתיב (ישעיה לג יד) פחדו בציון חטאים אחזה רעה הנפים, עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מתפחד, חטאה את (ברכות ס ע"א^{קכ}), אלא על זה נאמר (תהלים לג ג) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה.

כללו של דבר, צריך שישים האדם את עצמו עראי בעולם וקבוע בעבודה, יתרצה ויסתפק בכל עניני העולם במה שמזדמן לו, ויקח מן הבא בידו, ויהיה רחוק מן המנוחה וקרוב למלאכה ולעמל, ויהיה נכון לבו בטוח בה', ולא יירא מתולדות הזמן ופגעיו. שמא תאמר הרי מצינו שחייבו חכמים בכל מקום שישמור האדם את עצמו שמירה מעולה, ולא ישים עצמו בסכנה, אפילו הוא צדיק ובעל מעשים. ואמרו (כתובות ל ע"א) הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים, ומקרא כתוב (דברים ד טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם^{קכא}. הרי שאין להחליט הבטחון הזה על כל פנים, והתם אמרו^{קכב} ואפילו לדבר מצוה.

דע כי יש יראה ויש יראה, יש יראה ראויה ויש יראה שוטה, יש בטחון ויש הוללות. כי הנה האדון ברוך הוא עשה את האדם בעל שכל נכון וסברא נכוחה, לשינהג עצמו על דרך טוב וישמר מן הדברים המזיקים אשר נבראו לענוש את הרשעים, ומי שירצה שלא ינהג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו לסכנות, הנה אין זה בטחון אלא הוללות. והנה הוא חוטא במה שהוא נגד רצון הבורא יתברך שמו, שרוצה שישמור האדם את עצמו, ונמצא שמלבד הסכנה המוטבעת בדבר אשר הוא עלול אליה מפני חסרון שמירתו, הנה עוד הוא מתחייב בנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא חוטא, ונמצא החטא עצמו מביאו ליענשו. ואולם השמירה הזאת וזאת היראה המיוסדת על הנהגת החכמה והשכל, היא הראויה שעליה נאמר (משלי כב ג) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו. אך היראה

סג מאיר המסילה

תתנו ככל עצדה צקה זו כריתא את כל עצדתם זו פסקה אשר עצדו זהם צפרך פרכה כשהגיעו לעמקה של הלכה נאמר זהם אין הלכה כפלוגי.

ויש אחרים שמסתדלים זה לשמה שהם בעלי המגנים של בית המדרש שנאמר זהם (במדבר יט) אדם כי ימות צאהל כמו שצארוה בעלי המסנה אין התורה מתקיימת אלא צמי שמיית עצמו עליה ואין מייתה אלא עני שצארוה זו פת במלח תאכל.

^{קכ} עי' סער הפסוקים – ספר איוב: קול פחדים צאזניו צקלוס שודד יצואנו ירעה, שכל מי שקס לו עונות, ואינו קצ בתשובה, הנה אותם המלאכים רעים, הנצלאים מכח אותם העונות, הם צאים תמיד, מפחידים אותו בין מחשבותיו, כמש"ה (ישעיה כ"ג) פחדו צליון חטאים. ובין בחלומותיו, שהחילוניהם ההם מחלימים לו דברים של שקר, ומכניסין קולות של שקרים צאזניו כדי להפחידו. וזהו קול פחדים צאזניו. ולא עוד, אלא אפילו צומן שהוא צלוס בעולם, מפחידים אותו, וזהו צקלוס שודד יצואנו. ונלע"ד חיים, כי שודד מלשון שדים ומזיקין.

^{קכא} ז"ל הפסוק בשלימות: ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחרב מתוך האש. ועי' ברכות לב ע"ב, רמב"ם (רוצה ושמירת נפש פ"א ה"ד), שו"ע ח"מ תכ"ז ס"ח: וכן כל ממשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה, שנאמר: השמר לך ושמור נפשך (דברים ד ט) [מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך]. ואם לא הסיר והניח הממשולות המביאים לידי סכנה ביטל מצות עשה ועבר בלא תשים דמים (דברים כב ח) [כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו], ועי' בהגר"א: שנאמר השמר כו' - פ"ה דברכות.

^{קכב} עי' פסחים דף ח ע"ב: והאמר רבי אלעזר שלוחי מלוא אינו ניזוקין היכא דשכיח היזיקא שאני שנאמר ויאמר שמואל איך אלק ושמע שאלו והרגני.

מסילת ישרים

השומה, היא שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה, ועושה משמרת למשמרתו באופן שיגיע מזה ביטול לתורה ולעבודה.

והכלל להבחין בין שתי היראות הוא, מה שחלקו חכמים זכרונם לברכה באמרם (פסחים ח ע"ב) היכא דשכיח היוזקא שאני. כי מקום שההיזק מצוי ונודע, יש להשמר. אך מקום שאין ההיזק נודע אין לירא, ועל כיוצא בזה נאמר (חולין נו ע"ב) ריעותא דלא חזינן לא מחזקינן, ואין לו לחכם אלא מה שענינו ראות, הוא עצמו ענין הפסוק שהבאנו למעלה, ערום ראה רעה ונסתר, הא אינו מדבר אלא בנסתר מן הרעה אשר רואה, לא ממה שיוכל להיות שיהיה אפשרי שיבוא, והוא ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה, אמר עצל שחל בדרך וגו'.

וחכמים זכרונם לברכה פרשו הענין כמין חומר^{קצ"ג}, להראות עד היכן מגעת יראת ההבל להפריש האדם מן המעשה הטוב, ואמרו (דברים רבה פ"ח סי' ו) שבעה דברים אמר שלמה בעצל, כיצד אמרו לעצל, הרי רבך בעיר לך ולמד תורה ממנו. והוא משיב אותם, מתיירא אני מן הארי שבדרך. רבך בתוך המדינה, אומר להם מתיירא אני שלא יהיה ארי בין הרחובות. אומרים לו הרי הוא בתוך ביתך, אומר להם אם אני הולך אצלו אני מוצא הפתח נעולה וכו', עיין שם^{קצ"ד}. הא למדת שאין היראה גורמת שיתעצל, אלא עצלה גורמת לו שיתירא. וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, ממה שכבר פשוט הוא ורגיל ברוב המון בני האדם, אשר זה דרכם כסל למו, ומשכיל על דבר ימצא אמת לאמתו, ודעת לנבון נקל. וכבר נתבאר ענין הזריזות ביאור שאחשוב היותו מספיק להערת הלב והחכם יחכם ויוסיף לקח.

והנך רואה כי ראוי לזריזות להיות במדרגה אחר הזהירות, כי על הרוב לא יהיה האדם זריז אם לא יהיה זהיר בתחלה, כי מי שלא ישים לבו להזהר במעשיו ולהתבונן בעבודה ומשפטיה, שזו היא מדת הזהירות כמו שכתבתי, קשה שילבש אהבה וחמדה אליה ויזדרז בתשוקה לפני בוראו, כי הנה הוא עודנו טובע בתאוות הגופניות ורין מרוצת הרגלו המרחיקו מכל זה. אמנם אחר שכבר פקח עיניו לראות מעשיו ולהזהר בהם, וחשב חשבון המצות והעברות כאשר זכרנו, נקל הוא לו שיסור מן הרע וישתוקק אל הטוב ויזדרז בו וזה פשוט.

פרק י – בביאור מדת הנקיות

מדת הנקיות היא היות האדם נקי^{קצ"ה} לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא, לא די ממה שהחטא בו מפורסם וגלוי, אלא גם כן ממה שהלב נפתח בו להורות היתר בדבר, שכאשר נחקור עליו באמת נמצא שלא היה ההיתר ההוא נראה לו, אלא מפני היות הלב עדיין נגוע

סמל מאיר המסילה

^{קצ"ז} עי' רש"י קידושין כב ע"ב, שזה כמין בשמים, אמנם בתוס' שם מפרש שזה לשון כמו מעשה. ^{קצ"ח} ז"ל: ז' דברים אמר שלמה על העצל ומה שאמר משה היה גדול מכולם כיצד אמרו לעצל רבך בעיר לך ולמוד תורה ממנו והוא משיב אותן ואומר להן מתיירא אני מן הארי שבדרך מנין שנאמר (משלי כו) אמר עצל שחל בדרך אמרו לו הרי רבך בתוך המדינה עמוד ולך אצלו אמר להן מתיירא אני שלא יהא ארי בתוך הרחובות שנאמר ארי ברחובות אמרו לו הרי הוא דר אצל ביתך אמר להן והארי בחוץ שנאמר אמר עצל ארי בחוץ א"ל בתוך הבית השיב להן ואם הולך אני ומוצא את הדלת נעול אני מחזר ובא אמרו לו פתוח הוא מנין שנאמר (שם) הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו לסוף שלא היה יודע מה להשיב אומר להן או הדלת פתוח או נעול מבקש אני לישן עוד מעט מנין שנאמר (שם) עד מתי עצל תשכב וגו' עמד משנתו בבוקר נתנו לפניו לאכול הוא מתעצל לתת לתוך פיו מנין שנאמר (שם יט) טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו ואיזה שביעי (שם כו) מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין מהו מחורף עצל לא יחרוש אר"ש בן יוחאי זה שאינו למד תורה בנערותו ומבקש ללמוד בזקנותו ואינו יכול וזהו ושאל בקציר ואין ומה שאמר משה היה גדול מכולן מניין כי קרוב אליך הדבר מאד בפך ובלבבך לעשותו הוצא דבר מתוך פיך.

^{קצ"ח} היינו שכל מעשיו יהיו רק נדבה ללא שום פני הונגיעה כל דהו שלו (דח"מ ח"א עמוד שטע).

מסילת ישרים

קצת מן התאווה, כי לא טהר ממנה מכל וכל, על כן תמשכחו להקל לו. אך האדם אשר טהר מזה הנגע לגמרי, ונקי מכל רוע שמשארת התאווה אחריה, הנה ראייתו תהיה ברורה לגמרי, והבחנתו זכה, ולא תטהו החמדה לשום דבר, אלא כל מה שהוא הטא אפילו שיהיה קל שבקלי החטאים, תכירחו שהוא רע ותרחיקו ממנו. וכלשון הזה אמרו חכמים על השלמים המטהרים מעשיהם טהרה רבה, שלא יהיה בהם אפילו נדנוד דבר רע (סנהדרין כג ע"א ועוד) נקיי הדעת שבירושלים.

והנך רואה עתה ההפרש שבין הזהיר והנקי, אף על פי שקרובים הם זה לזה בענינם. הזהיר הוא הנזהר במעשיו ורואה שלא יחטא במה שכבר נודע לו ומפורסם אצל הכל היותו חטא, אמנם עדיין איננו אדון בעצמו שלא ימשוך לבו מן התאווה הטבעית, שלא תטהו להראות לו התירים באיזה דברים שאין רעתם מפורסמת. וזה כי אף על פי שהוא משתדל לכבוש את יצרו ולכפות את תאוותיו, לא מפני זה ישנה את טבעו, ולא יוכל להסיר מלבו התאווה הגופנית, אלא שיכבוש אותה וילך אחר החכמה ולא אחריה, אך על כל פנים חשק החומריות עושה את שלו להסיתו ולפתותו. אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות הזו, עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים המפורסמים, וירגיל עצמו בעבודה ובזריזותה ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו, הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני החומר, וידביק דעתו אל השלימות הנפשית, עד שסוף סוף יכול להגיע אל הנקיון השלם, שכבר יכבה אש התאווה הגופנית מלבו, בהתגבר בו החמדה האלהית, ואז תשאר ראייתו זכה וברה כמו שכתבתי למעלה, שלא יפתה ולא ישיגהו חשק חומריות וינקה במעשיו מכל וכל.

מאיר המסילה

ק"ו עי' לעיל הערה ו צס השעה"ק.

ק"ז כאן רואים שההבדל בין תאוה לחכמה, עי' ספורנו (בראשית ג א) הכח המתאווה המחטיא יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומרניים, המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל יתברך. כי אמנם הכח המתאווה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצויים לכחות הגשמיות הפועלות, ומחטיאים כונת ורצון האל יתברך, כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם, כאמרם זכרונם לברכה עינא ולבא סרסורי דחטאה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ח), אשר על זה הזהיר באמרו "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (במדבר טו לט). עיקר בחירת האדם היא בין פנימיות לחיצוניות, ומושכלותיו הם פנימיות, ודמיוניו הם חיצוניות (דעת ח"מ ח"ג קעג). כתוב וידעת היום והשבות אל לבבך, אם כן חלל גדול יש בנפש האדם פנוי העומד בין הידיעה לאימותה בלב, ושם בונה היצר הרע את משכנו, ושמה נכנסות כל השאיפות והדמיונות העולם הזה, ושמה הן כל מחשבות המדות ומשם הן כובשות את הלב. והדמיונות העולם הזה בנקל יתפתחו מעצמם מידיעה לחמדת הלב משא"כ המושכל. בחלל הזה שבין ידיעה ללב הוא מקום מלחמת היצר ומקום הבחירה (מכתב מאליהו ח"א 212).

ק"ח עי' אבות פ"ד מ"א: בן זומא אומר, איזהו חכם, הלומד מכל אדם, שנאמר (תהלים קיט), מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי. איזהו גבור, הכובץ את יצרו, שנאמר (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל כרוחו מלכד עיר וכו'.

ועי' תיקון"ז סז ע"א: וגבורה תמן סמא"ל דאיהו יצר הרע וכל מאן דיתגבר על יצריה כאלו הוה מתגבר גבורה על סמא"ל דלינא לגבי בניו ובגין דא אמרו מארי מתניתין איזהו גבור הכובץ את יצרו מאי הכובץ כמה דאת אמר (בראשית א כח) וכבשה דיהא כבשה תחות ידיה ככלבא דאיהו כבוץ וקשור תחות ידי דבר נש.

תרגום: וגבורה, שם סמא"ל שהוא יצר הרע, וכל מי שיתגבר על יצרו, כאלו היה מתגבר בגבורה על סמא"ל דין לגבי בניו. ולכן אמרו בעלי המשנה (אבות פ"ד מ"א) "איזהו גבור הכובץ את יצרו". מה זה הכובץ, כמו שנאמר "וכבשה" שיהיה כבשה תחת ידו, ככלב שהוא כבוץ וקשור תחת ידי האדם.

מסילת ישרים

והנה על מדה זו היה דוד שמה בעצמו ואומר (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך היקצץ, כי באמת רק מי שינקה לגמרי מכל נדנוד חטא ועון, הוא הראוי לראות את פני המלך ה', כי זולת זה אין לו אלא לבוש ולהכלם מלפניו, וכמאמר עזרא הסופר (עזרא טו) אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך.

והנה ודאי כי מלאכה רבה היא לאדם להגיע אל שלימות המדה הזאת, כי העבירות הניכרות וידועות קלות הם להשמר מהם כיון שרעתם גלויה, אך הדקדוק הזה המצטרך לנקיות הוא הקשה יותר, כי הוראת ההיתר מכסה על החטא וכמו שכתבתי. והוא כענין מה שאמרו זכרונם ברכה (ע"ז יח ע"א) עבירות שאדם דש בעקביו סובבות אותו בשעת הדין, ועל דרך זה אמרו זכרונם לברכה (בבא בתרא קסח ע"א) רובם בגזל ומיעוטם בעריות וכולם באבק לשון הרע, כי מפני רוב דקותו כל בני אדם נכשלים בו במה שאין מכירים אותו.

ואמרו זכרונם לברכה (איכ"ר הק' אות ל"ה) שדוד היה נוהר ומנקה עצמו נקיון גמור מכל אלה, ועל כן היה הולך למלחמה בבטחון חזק והיה שואל (תהלים יח לח) ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם, מה שלא שאלו יהושפט אסא וחזקיה, לפי שלא היו מנוקים כל כך. והוא מה שאמר הוא עצמו בתוך דבריו (שם כא) יגמלני ה' כצדקי כבור ידי ישיב לי, ואמר עוד (שם כה) וישב ה' לי כצדקי כבור ידי לנגד עיניו, והוא הבור והנקיון הזה שזכרנו. ואז חזר ואמר (שם ל) כי בך ארוץ גדוד וגו' ארדוף אויבי ואשיגם, והוא עצמו אמר עוד (שם כד ג-ד) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב. ואמנם ודאי שהמדה הזאת קשה, כי טבע האדם חלש ולבו נפתה על נקלה, ומתיר לעצמו הדברים שיוכל למצא בהם כדי הטעאה. ובודאי שמי שהגיע לזאת המדה כבר הגיע למדריגה גדולה, כי בפני מלחמה חזקה עמד ונצח. ונבוא עתה לבאר פרטי המדה הזאת.

פרק יא – בפרטי מדת הנקיות

פרטי מדת הנקיות רבים הם מאד, והנם [ככל] [בכל] הפרטים שבכל השם"ה מצות לא תעשה, כי אמנם ענין המדה כבר אמרתי שהוא להיות נקי מכל ענפי העבירות, ואולם אף על פי שבכל העבירות משתדל היצר הרע להחטיא את האדם, כבר יש מהם שהטבע מחמדן יותר, ובהן מראה לו יותר היתרים, אשר על כן יצטרך בהן יותר חיווק לנצח את יצרו ולהנקות מן החטא. ובן אמרו ז"ל (חגיגה יא ע"ב) גזל ועריות נפשו של אדם מחמדתן ומתאוה להן.

סממאיר המסילה

קט"ט ע"י זהר ח"א קפל ע"ב: רבי שמעון פתח ואמר (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך יהו"ה האי קרא אוקמוה אצל תא חזי רזא דמלה הכא דהא לית לך צר נש בעלמא דלא טעים טעמא דמותא צליליא ורוח מסאצא שריא על ההוא גופא מאי טעמא צגין דנשמתא קדישא אסתלקת מניה דצר נש ונפקת מניה ועל דנשמתא קדישא נפקת ואסתלקת מניה שריא רוחא מסאצא על ההוא גופא ואסתאצא וכד נשמתא אסתלקת לגופא אסתעבר ההוא וזהמא.

תרגום: רבי שמעון פתח ואמר, "ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'". הפסוק הזה בארואו. אצל צא וראה כאן את סוד הדבר, שהרי אין לך אדם צעולם שאינו טועם את טעם המות צלילה, ורוח הטומאה שורה על אותו הגוף. למה, משום שהנשמה הקדושה מסתלקת מן האדם ויוצאת ממנו, ועל שהנשמה הקדושה יוצאת ומסתלקת ממנו, שורה רוח של טומאה על אותו הגוף ונטמא. כשהנשמה חוזרת לגוף, עוברת אותה הזוהמא.

⁷ ז"ל: זבדי בן לוי פתח לא תאמינו מלכי ארץ וגו' ארבעה מלכים היו מה שתבע זה לא תבע זה ואלו הן דוד ואסא ויהושפט וחזקיהו דוד אמר (תהלים י"ח) ארדוף אויבי ואשיגם וגו'.

מסילת ישרים

והנה אנתנו רואים שאף על פי שלא רוב בני האדם גנבים בגלוי הם, דהיינו שישלחו יד ממש בממון חבריהם לקחת ולשום בכליהם, אף על פי כן רובם טועמים טעם גניבה במשאם ומתנם, במה שיורו היתר לעצמם להשתכר איש בהפסידו של חברו, ויאמרו להרויח שאני. ואולם לאוים הרבה נאמרו בגזל, לא תעשוק (ויקרא יט כג), לא תגזול (שם), לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (שם יא), לא תונו איש את אחיו (שם כה יד), לא תסיג גבול רעך (דברים יט יד). הן כל אלה חילוקי דינים שבגזל כוללים מעשים רבים מן המעשים הנעשים בכלל המשא והמתן המדיני, ובכולם איסורים רבים, כי לא המעשה הניכר ומפורסם בעושק ובגזל הוא לבדו האסור, אלא כל שסוף סוף יגיע אליו ויגרום אותו כבר הוא בכלל האיסור. ועל ענין זה אמרו ז"ל (סנהדרין פא ע"א) ואת אשת רעהו לא טימא (יחזקאל יח ו) שלא ירד לאומנות חברו. וכבר היה רבי יהודה אוסר להגוני שלא יחלק קליות ואגוזים לתינוקות להרגילן שיבואו אצלו, ולא התירו חכמים אלא מפני שגם חברו יכול לעשות כן (בבא מציעא ס ע"א).

ואמרו ז"ל (בבא בתרא פח ע"ב) קשה גזל הדיוט מגזל גבוה"א שזה הקדים חטא למעילה וכו'. וכבר פטרו את הפועלים העושים אצל בעל הבית מברכת המוציא ומברכות אחרונות דברכת המזון, ואפילו בקריאת שמע לא חייבום לבטל ממלאכתן אלא בפרשה ראשונה בלבד (ברכות פז ע"א), קל וחומר בן בנו של קל וחומר לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור בהן שלא לבטל מלאכתו של בעל הבית. ואם עבר הרי זה גזלן.

הנה אבא חלקיה, אפילו שלום לא השיב לתלמידי חכמים שנתנו לו שלום שלא ליבטל ממלאכת רעהו (תענית כג ע"ב). ויעקב אבינו עליו השלום מבאר בפיו ואומר (בראשית לא מ) הייתי ביום אכלני חורב וקרח כלילה ותדד שנתי מעיני, מה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת מלאכה ובטלים ממנה, או כי יעסקו בחפציהם איש לבצעו.

כללו של דבר, השכור אצל חברו לאיזה מלאכה שתהיה, הנה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, כענין שאמרו ז"ל (ב"מ נו ע"ב) שכירות מכירה ליומיה, וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה אינו אלא גזל גמור. ואם לא מחלו אינו מחול, שכבר אמרו רבותינו ז"ל (יומא פה ע"ב) עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו.

ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה מצוה. וקרא כתיב (ישעיה סא ח) שונא גזל בעולה, וכענין זה אמרו ז"ל (בבא קמא צד ע"א) הרי שגזל סאה חטים וטחנה ואפאה ומברך אין זה מברך אלא מנאץ דכתיב (תהלים י ג) ובוצע ברך נאץ ה', ועל כיוצא בזה נאמר (ויקרא רבה פ"ל סי' ו) אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו, וכמאמרם ז"ל בענין לולב הגזול. והדין נותן, כי הרי גזל חפץ גזל, וגזל זמן גזל, מה גזול את החפץ ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, אף גזול את הזמן ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, ואין הקדוש ברוך הוא חפץ אלא באמונה. וכן הוא אומר (תהלים לא כד) אמונים נוצר ה', ואומר (ישעיה כו ב) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים, ואומר (תהלים קא ו) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי, ואומר (ירמיה ה ג) עיניך הלא לאמונה.

ואף איוב העיד על עצמו ואמר (איוב לא ז) אם תטה אשורי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאוס. והבט יופי המשל הזה, כי דימה הגזל הבלתי נגלה כדבר המתדבק ביד האדם, שאף על פי שאין האדם הולך לכתחילה לטול אותו ונשאר דבק מאליו, סוף סוף בידו הוא. כן הדבר הזה, שאף שלא יהיה האדם הולך וגזול ממש, קשה הוא שיהיו ידיו ריקניות ממנו לגמרי.

סמל מאיר המסילה

⁷⁴ הרבה התורה לאוין בגזילה זה נותן לדעת כמה מסוכן האדם לאמר כי זאת אינו בכלל גזל (אור יחזקאל, מכתבים רכב).

מסילת ישרים

אמנם באמת כל זה נמשך ממה שתחת היות הלב מושל בעינים, שלא יניח להיות נעים להם את של אחרים העינים מושכים את הלב לבקש היתרים על מה שנראה להם יפה ונחמד, על כן אמר איוב שהוא לא כן עשה, ולא הלך לבו אחר עיניו, על כן לא דבק בכפיו מאום.

ראה נא בענין ההונאה כמה נקל הוא לאדם להתפתות וליכשל, כאשר לכאורה יראה לו שראוי הוא להשתדל ליפות סחורתו בעיני האנשים ולהשתכר ביגיע כפיו, לדבר על לב הקונה למען יתרצה לו. ויאמרו על כל זה, יש זריו ונשכר (פסחים נ ע"ב), ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). אמנם אם לא ידקדק וישקול מעשיו הרבה, הנה תחת חטה יצא חוח (איוב לא מ), כי יעבור בעון ההונאה אשר הוזהרנו עליה (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו, ואמרו ז"ל (חולין צד ע"א) אפילו לרמות את הגוי אסור וקרא כתיב (צפניה ג יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית. וכן אמרו (בבא מציעא ס ע"א) אין מפרכסין את הכלים הישנים שיראו כחדשים, אין מערבים פירות בפירות, אפילו חדשים בחדשים, אפילו סאה בדינר, ואפילו יפה דינר וטריסית לא יערב וימכרם סאה בדינר, כל עושה אלה כל עושה עול (דברים כה מז). וקרוי חמשה שמות עול שנאוי משוקץ (מתועב) חרם תועבה.

עוד אמרו ז"ל (בבא קמא קיט ע"א) כל הגוזל את חבירו אפילו שוה פרומה כאילו נוטל נפשו ממנו. הרי לך חומר העון הזה אפילו בשיעור מועט. ואמרו עוד (תענית ז ע"ב) אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל. ועוד אמרו (ויקרא רבה פל"ג סי' ג) קופה מלאה עונות מי מקטרג בראש כולם גזל. ודור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח ע"א).

ואם תאמר בלבבך, ואיך אפשר לנו שלא להשתדל במשאנו ובמתננו לרצות את חבירנו על המקח ועל שוויו. חילוק גדול יש בדבר, כי כל מה שהוא להראות את הקונים אמיתת טוב החפץ ויפיו, הנה ההשתדלות ההוא טוב וישר. אך מה שהוא לכסות מומי הפצו, אינו אלא אונאה ואסור, וזה כלל גדול באמונת המשא והמתן, לא אומר מענין המדות, שהרי בפירוש כתוב בהם, תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה (דברים כה מז). ואמרו ז"ל (בבא בתרא פח ע"ב) קשה עונשן של מדות מעונשן של עריות וכו', ואמרו (שם ע"א) הסיטון מקנה מדותיו אחת לשלשים יום, וכל כך למה, כדי שלא יחסרו בלא דעת ולא יענש. כל שכן עון הריבית שגדול הוא ככופר באלקי ישראל חס וחלילה (ב"מ עא ע"א) ואמרו ז"ל (שמו"ר פל"א סי' ו) על הפסוק בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה (יחזקאל יח יג), שאינו חי לתחית המתים, כי הוא ואבק שלו משוקץ ומתועב בעיני ה'. ואינו רואה צורך להאריך בזה שכבר אימתו מוטלת על כל איש ישראל.

אמנם כללו של דבר, כמו שחמדת הממון רבה, כן מכשלותיו רבים. וכדי שיהיה האדם נקי מהם באמת עיון גדול ודקדוק רב צריך לו. ואם נקה ממנו, ידע שהגיע כבר למדריגה גדולה, כי רבים יתחסדו בענפים רבים מענפי החסידות. ובענין שנאת הבצע, לא יכלו להגיע אל מחוז השלימות, הוא מה שאמר צופר הנעמתי לאיוב (איוב יא יד) אם אין בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה, כי אז תשא פניך ממום והיית מוצק ולא תירא. והנה דברתי עד הנה מפרטי מצוה אחת מן המצוות, וכפרטי חלוקים אלה ודאי שנמצאים בכל מצוה ומצוה. אמנם אינני מזכיר אלא אותם שרגילים רוב בני האדם להכשל בהם.

ונדבר עתה מן העריות שגם הם מן החמורים, והם שניים במדריגה אל הגזל כמאמרם ז"ל וזו לשונם (ב"ב קסה ע"א) רובם בגזל ומיעוטם בעריות. והנה מי שירצה להנקות לגמרי מזה החטא, גם לו תצטרך מלאכה לא מועטת, כי אין בכלל האסור גופו של מעשה בלבד, אלא כל הקרוב אליו. ומקרא מלא הוא (ויקרא יח ו) לא תקרבו לגלות

מסילת ישרים

ערוה, ואמרו ז"ל (ש"ר פט"ז סי' ב) אמר הקדוש ברוך הוא אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון, הריני מגפפה ואין לי עון, או שאני נושקה ואין לי עון, אמר הקדוש ברוך הוא כשם שאם נדר נזיר שלא לשתות יין, אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגפן היין, אף אשה שאינה שלך, אסור ליגע בה כל עיקר, וכל מי שנוגע באשה שאינה שלו מביא מיתה לעצמו וכו'.

והבט מה נפלאו דברי המאמר הזה, כי המשיל את האיסור הזה לנזיר, אשר אף על פי שעיקר האסור אינו אלא שתיית יין, הנה אסרה לו תורה כל מה שיש לו שייכות עם היין. והיה זה לימוד שלומדה תורה לחכמים, איך יעשו הם הסייג לתורה במשמרת שנמסר בידם לעשות למשמרתה, כי ילמדו מן הנזיר לאסור בעבור העיקר גם כל דדמי לה. ונמצא שעשתה התורה במצוה זאת של נזיר, מה שמסרה לחכמים שיעשו בשאר כל המצוות, למען דעת שזה רצונו של מקום. וכשאוסר לנו אחד מן האסורין, ילמד סתום מן המפורש, לאסור כל הקרוב לו. ועל זה הדרך אסרו בענין זה של העריות כל מה שהוא ממינו של הזנות או הקרוב אליו, יהיה באיזה חוש שיהיה, דהיינו בין במעשה בין בראיה בין בדבור בין בשמיעה ואפילו במחשבה.

ועתה אביא לך ראיות על כל אלה מדבריהם ז"ל. במעשה, דהיינו הנגיעה או החבוק וכיוצא, כבר נתבאר למעלה במאמר שזכרנו ואין צריך להאריך בראיה, אמרו ז"ל (ברכות סא ע"א) יד ליד לא ינקה רע, כל המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה לא ינקה מדינה של גיהנם. ואמרו עוד (שבת סד ע"א) מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה, מפני שזנו עיניהם מן הערוה וכו'. אמר רב ששת, מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבהוין עם תכשיטין שבפנים לומר לך שכל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף (ברכות כד ע"א). ואמרו עוד ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג י) שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו היא פנויה באשת איש ואפילו היא מכוורת (ע"ז כ ע"א).

בענין הדבור עם האשה בהדיא שנינו (אבות פ"א מ"ה) כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו. ובשמיעה אמרו (ברכות כד ע"א) קול באשה ערוה. עוד בענין זנות הפה והאוזן, דהיינו הדיבור בדברי הזנות או השמיעה לדברים האלה, כבר צווחו ככרוכיא ואמרו (ירושלמי תרומות פ"א ה"ד) ולא יראה בך ערות דבר (דברים כג טו) ערות דיבור זה ניבול פה. ואמרו (שבת לג ע"א) בעון נבלות פה צרות מתחדשות, ובחורי שונאיהם של ישראל מתים. ואמרו עוד (שם) כל המנבל פיו מעמיקים לו גיהנם. ואמרו עוד (שם) הכל יודעים כלה למה נכנסת לחופה, אלא כל המנבל פיו כו', אפילו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכים לו לרעה. ואמרו עוד (מסכת כלה פרק ג) אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. ובענין השמיעה הרעה הזאת גם כן אמרו (שבת לג ע"א) אף השומע"ה ושותק, שנאמר (משלי כב יד) זעום ה' יפול שם. הרי לך שכל החושים צריכים להיות נקיים מן הזנות ומעניינו.

סממאיר המסילה

²¹ ז"ל בשלימות: תנו רבנן המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר יד ליד לא ינקה רע לא ינקה מדינה של גיהנם.

²² ז"ל: יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר וכו', ואל תרבה שיחה עם האשה. באשתו אמרו, קל וחסר באשת חברו. מכאן אמרו חכמים, כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה, גורם רעה לעצמו, ובטל מדברי תורה, וסופו יורש גיהנם.

²³ ז"ל: בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין.
²⁴ פי' ניבול פה.

מסילת ישרים

ואם לחשך אדם לומר שמה שאמרו על נבול פה אינו אלא כדי לאיים ולהרחיק אדם מן העבירה, ובמי שדמו רותח הדברים אמורים, שמדי דברו בא לידי תאוה. אבל מי שאמרו דרך שחוק בעלמא לאו מילתא הוא, ואין לחוש עליו. אף אתה אמור לו, עד כאן דברי יצר הרע, כי מקרא מלא שהביאוהו ז"ל לראיתם (ישעיה ט מז) על כן על בחוריו לא ישמח ה' וגו' כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה". הנה לא הזכיר הכתוב הזה לא עבודה זרה ולא גלוי עריות ולא שפיכת דמים, אלא חנופה ולשון הרע וניבול פה, כולם מחטאת הפה בדיבור, ועליהם יצאה הגזירה על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם.

אלא האמת הוא כדברי רבותינו זכרונם לברכה, שנבול פה הוא ערותו של הדיבור ממש, ומשום זנות הוא שנאסר ככל שאר עניני הזנות, חוץ מגופו של מעשה, שאף על פי שאין בהם כרת או מיתת בית דין, אסורים הם איסור עצמם, מלבד היותם גם כן גורמים ומביאים אל האיסור הראשי עצמו. וכענין הנזיר שזכרו במדרש שהבאנו למעלה. בענין המחשבה כבר אמרו בתחלת הברייתא שלנו (ע"ז כ ע"ב) ונשמרת מכל דבר רע שלא ירהר אדם ביום וכו'. ואמרו עוד (יומא כט ע"א) הרהורי עברה קשים מעבירה. ומקרא מלא הוא (משלי טו כו) תועבת ה' מחשבות רע. והנה דברנו משני גופי עבירות חמורות שבני אדם קרובים ליכשל בענפיהם, מפני רובם של הענפים, ורוב נטיית לבו של אדם בתאותו אליהם.

והמדריגה השלישית אחר הגזל והעריות לענין החמדה, הנה הוא איסור המאכלות, בין בענין הטריפות עצמם, בין בענין תערובותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם, וענין בישולי גוים, וענין געולי גוים, יין נסכם וסתם יינם. כל אלה הנקיות בהם צריך דקדוק גדול, וצריך חיזוק, כי יש תאות הלב המתאוה במאכלים הטובים, וחסרון הכיס באיסורי התערובות וכיוצא בזה. ופרטיהם רבים ככל דיניהם הידועים והמבוארים בספרי הפוסקים. והמקיל בהם במקום שאמרו להחמיר, אינו אלא משחית לנפשו. וכך אמרו (ילקוט תורה רמז תקמו) לא תטמאו בהם ונטמאתם בהם (ויקרא יא מג) אם מטמאים אתם בהם, סופכם לטמא בהם. והיינו כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבם ובנפשו של אדם, עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו. והוא מה שאמרו בש"ס גם כן (יומא לט ע"א) ונטמאתם בהם, אל תיקרי ונטמאתם אלא ונטמאתם, שהעבירה מטמאת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל שהקדוש ברוך הוא נותן לחסידים, כמו שאמר הכתוב (משלי ב ו) כי ה' יתן חכמה. והנה הוא נשאר בהמיי וחומרי משוקע בגסות העולם הזה, והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורים, כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש, ונעשים בשר מבשרו.

וכדי להודיענו שלא הבהמות הטמאות או השקצים בלבד הם הטמאים, אלא גם הטריפות שבמין הכשר עצמו הם בכלל טומאה, אמר הכתוב (ויקרא יא מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. ובא הפירוש לרבותינו ז"ל (ספרא שמיני יב) אין צריך לומר בין חמור לפרה, למה נאמר בין הטמא ובין הטהור, בין טמאה לך ובין טהורה לך, בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו. וכמה בין רובו לחציו, מלא השערה, עד כאן לשונם. ואמרו לשון זה

סמל מאיר המסילה

¹⁷ ז"ל בשלימות: על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתמיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כ' ו חנף ומרע וכל פה דבר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה.

¹⁷ זה המשך לשונו: ויבוא לידי טומאה בלילה מכאן אמר רבי פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות וכו'.

מסילת ישרים

בסיום מאמרם וכמה בין רובו וכו' להראות כמה נפלא כח המצוה שחוט השערה מבדיל בין טומאה לטהרה ממשית.

והנה מי שיש לו מוח בקרקדו, יחשוב איסורי המאכל כמאכלים הארסיים או כמאכל שנתערב בו איזה דבר ארסי. כי הנה אם דבר זה יארע, היקל אדם על עצמו לאכול ממנו, אם ישאר לו בו איזה בית מיחוש, ואפילו חששא קטנה ודאי שלא יקל, ואם יקל לא יהיה נחשב אלא לשומה גמור. אף איסור המאכל, כבר בארנו שהוא ארס ממש ללב ולנפש, אם כן מי איפוא יהיה המיקל במקום חששא של איסור, אם בעל שכל הוא. ועל דבר זה נאמר (משלי כג ב) ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה.

ונדבר עתה על החטאים (המצויים) [המניעיים] הנולדים מחברת בני האדם וקבוצם, כגון הונאת דברים, הלבנת הפנים, הכשלת העור בעצה, רכילות, שנאה, ונקימה, שבועות דבר שקר, וחילול השם. כי מי יאמר נקיתי מהם, טהרתי מאשמה בס, כי ענפיהם רבים ודקים עד מאד, אשר ההזהר בס טרח גדול.

הונאת הדברים, בכללה הוא לדבר בפני חבריו לבד שיבוש ממנו, כל שכן האמירה בפני רבים, דבר שיבוש בו. או לעשות לו מעשה שיגרום לו שיבוש. והוא מה שאמרו בפרק הזהב (ב"מ נח ע"ב) אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', אם היו חלאים באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב (איוב ד ז) זכר נא מי הוא נקי אבד וגו'. אם היו חמרים מבקשים הימנו תבואה, לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה, ויודע בו שלא מכר תבואה מימיו. וכבר אמרו ז"ל (ב"מ נח ע"ב) גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו'. וכל שכן אם הוא ברבים, שבהדיא שנינו (שם נט ע"א) המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. ואמר רבי חסדא כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה. ואמר רבי אלעזר הכל הקדוש ברוך הוא נפרע על ידי שליח חוץ מאונאה. ואמרו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם, ואחד מהם אונאה. ואפילו לדבר מצוה, אמר הכתוב (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך, ואמרו ז"ל (תנחומא משפטים ז) יכול אפילו פניו משתנות, תלמוד לומר, ולא תשא עליו חטא. מכל אלה המאמרים תראה עד היכן מתפשטים ענפי האזהרה הזאת וכמה עונשה קשה.

בענין נתינת העצה שנינו בתורת כהנים (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול, לפני סומא בדבר. אמר לך בת פלוני מהי לכהונה, אל תאמר לו כשרה, והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכו'. ואל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור, ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו. שמא תאמר עצה יפה אני נותן לו, הרי הדבר מסור ללב, שנאמר ויראת מאלקיך. נמצאנו למדים שבין בדבר שיכול להיות נוגע בו, ובין בדבר שאינו נוגע בו כלל, חייב אדם להעמיד את הבא להתייעץ בו על האמת הזך והברור.

ותראה שעמדה תורה על סוף דעתם של רמאים, דלאו בשופטני עסקינן, שייעצו עצה שרעתה מפורסמת ונגלית, אלא בחכמים להרע, אשר יתנו עצה לחבריהם, שלפי הנגלה בה, יש בה מן הריוח אל חבריו באמת. אך סוף הענין אינו לטובתו של חבריו, כי אם לרעתו ולהנאתו של המיעץ. על כן אמרו, שמא עצה יפה וכו', והרי הדבר מסור ללב וכו'. וכמה נכשלים בני האדם באלה החטאים יום יום, בהיותם קרואים והולכים לתוקף חמדת הבצע. וכבר התבאר גדל עונשם בכתוב (דברים כז יח) ארור משנה עור בדרך.

אך זאת היא חובת האדם הישר, כאשר יבוא איש להתייעץ בו, ייעצוהו העצה שהיה הוא נוטל לעצמו ממש, מבלי שישקיף בה אלא לטובתו של המתיעץ, לא לשום

סמל מאיר המסילה

¹¹ כן הדבר בכל הענינים הרוחניים, חוט השערה מבדיל ועושה את האדם למציאות אחרת (אור יחזקאל, מדות עמוד רנה).

מסילת ישרים

תכלית אחר, קרוב או רחוק שיהיה. ואם יארע שיראה הוא היזק לעצמו בעצה ההיא, אם יכול להוכיח אותה על פניו של המתיעץ, יוכיחהו. ואם לאו, יסתלק מן הדבר, ולא ייעצהו. אך על כל פנים, אל ייעצהו עצה שתכליתה דבר זולת טובתו של המתיעץ, אם לא שכונת המתיעץ לרעה, שאז ודאי מצוה לרמותו. וכבר נאמר (תהלים יח כז) ועם עקש תתפתל, וחושי הארכי יוכיח.

הרכילות ולשון הרע, כבר חומרו נודע וגודל ענפיו, כי רבו מאד, עד שכבר נזרו אמר חכמים ז"ל במאמר שכבר הזכרתי (ב"ב קסה ע"א) וכולם באבק לשון הרע. ואמרו (ערכין טו ע"ב) היכי דמי אבק לשון הרע, כגון דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא, או שישפר טובתו לפני שונאיו, וכל כיוצא בזה. אף על פי שנראים דברים קלים ורחוקים מן הרכילות, הנה באמת מאבק שלו, הם כללו של דבר, הרבה דרכים ליצר. אבל כל דבר שיוכל להוליד ממנו נזק או בזיון לחברו, בין בפניו בין שלא בפניו, הרי זה בכלל לשון הרע, השנאוי ומתועב לפני המקום, שאמרו עליו (שם) כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר, וקרא כתיב (תהלים קא ה) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית.

גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלטי ממנה לב הותל אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו, ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לברדו. על כן לשיהיה בכחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו, ויעבור על מדותיו, ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה, ולא יקום ממנו בהודמן לו שיוכל להנקם, ולא יטור לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאילו לא היה, חזק ואמיץ הוא. והוא קל רק למלאכי השרת, שאין ביניהם המדות הללו, לא אל שוכני בתי חומר, אשר בעפר יסודם. אמנם גזרת מלך היא. והמקראות גלויים באר היטב אינם צריכים פירוש, לא תשנא את אחיך בלבבך, לא תקום ולא תטור את בני עמך (ויקרא יט יז-יח). וענין הנקימה והנטייה ידוע, דהיינו נקימה לימנע מהיטיב למי שלא רצה להטיב לו, או שהרע לו כבר. ונטייה להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו, איזה זכרון מן הרעה שעשה לו.

ולפי שהיצר הולך ומרתית את הלב, ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רושם או איזה זכרון מן הדבר, ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול, ישתדל להשאיר זכרון מועט. יאמר דרך משל לאדם, אם תרצה ליתן לאיש הזה את אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת, לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות. או אם אינך רוצה להרע לו, לפחות לא תטיב לו טובה גדולה, ולא תסייעהו סיוע גדול. או אם תרצה גם לסייעו הרבה, לפחות לא תעשהו בפניו, או לא תשוב להתחבר עמו ולהיות לו לריע. אם מחלת לו, שלא תראה לו לאויב, די בזה. ואם גם להתחבר עמו תרצה, אך לא תראה לו כל כך חיבה גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה, ממיני החריצות שביצר, מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם. על כן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך כמוך בלי שום הפרש כמוך יי, בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזימות, כמוך ממש.

מאיר המסילה

^ט האמונה היא סיבה שלא יגיע למדות אלו כי יאמין שאין אחד נוגע בחבירו אפילו כמלא נימא אם כן אין לו מקום לכל המדות הרעות (שם, יראה ומוסר עמוד קיח).

^י על כל אלה ניתן להתגבר רק כאשר ספוגים ביראת שמים וברצון לעשות רצון ה' כאשר אנו פסוגים במידות טובות של ענוה מוחלטת והיכולת של שתיקה ושמירת הדיבור ואנו יודעים להיות שמחים בחלקנו או אז הופכים כל המעשים הרעים לטפלים ובלתי נחשבים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד ה).

^{יא} בעל חסד שאיפתו היא לתת את עצמו לאחרים היינו לבטל את עצמו בהם, זה ירגיש כי כל הכלל כולו הוא כמו גוף א' וירגיש את עצמו כמו צפורן של אצבע קטנה מגוף הכללי ולא ירגיש את האחרים בבחי' נפרדת ממנו אלא בהתאחדות כחדא ממש (מכתב מאליהו ח"א עמוד 118), אם ירבה מאד חסדו עם רעהו ימצא את כל עצמו כלול בו (שם ח"ג עמוד 89).

מסילת ישרים

אולם השבועות, אף על פי שמן הסתם, כל שאינו מן ההדיוטות, נשמר מהוציא שם שמים מפיו לבטלה. כל שכן בשבועה. יש עוד איזה ענפים קטנים, שאף על פי שאינם מן החמורים יותר על כל פנים, ראוי למי שרוצה להיות נקי לישמר מהם. והוא מה שאמרו (שבועות לו ע"א) אמר רבי אלעזר לאו שבועה והן שבועה. אמר רבא והוא דאמר לאו לאו תרי זמני, והוא דאמר הן הן תרי זמני. וכן אמרו (בבא מציעא מט ע"א) והין צדק, שיהא לאו שלך צדק, והן שלך צדק.

והנה דבר השקר גם הוא חולי רע נתפשט מאד בבני האדם. ואולם מדריגות מדריגות יש בו. יש בני אדם שאומנותם ממש הוא השקרנות^{י"ב}, הם הולכים ובודים מלבם כזבים גמורים למען הרבות שיחה בין הבריות, או להחשב מן החכמים ויודעי דברים הרבה. ועליהם נאמר (משלי יב כב) תועבת ה' שפתי שקר, ואומר (ישעיה נט ג) שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהנה. וכבר גזרו (דינים) חכמים ז"ל (סנהדרין קג ע"א) ארבע כתות אינן מקבלות פני השכינה ואחת מהם כת שקרנים.

ויש אחרים קרובים להם במדריגה, אף על פי שאינם כמוהם ממש, והם המכזבים בספוריהם ודבריהם. והיינו שאין אמנותם בכך, ללכת ולבדות ספורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בכואם לספר דבר מה, יערבו בהם מן השקרים, כמו שיעלה על רוחם. ויתרגלו בזה עד שישב להם כמו טבע. והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם, וכמאמרם ז"ל (סנהדרין פט ע"ב) כך הוא עונשו של בדאי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו, שכבר הטביעו בהם הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם נקיים מן הכזב מתוך פיהם, הוא מה שהנביא מצטער ואומר (ירמיה ט ד) למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו.

ויש עוד אחרים שחליים קל מחולי הראשונים, והם אותם שאינם קבועים כל כך בשקר, אלא שלא יחושו להתרחק ממנו, ואם יזדמן להם יאמרוהו. ופעמים רבות יאמרוהו דרך שחוק או כיוצא בזה בלא כוונה רעה. ואמנם החכם הודיענו, שכל זה הוא היפך רצון הבורא ברוך הוא. ומדת חסידיו הוא מה שכתוב (משלי יג ה) דבר שקר ישנא צדיק. והוא מה שבאה עליו האזהרה (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק. ותראה שלא אמר משקר תשמר, אלא מדבר שקר תרחק, להעיר אותנו על ההרחק הגדול והבריחה הרבה שצריך לברוח מזה. וכבר נאמר (צפניה ג יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית.

וחכמים זכרונם לברכה אמרו (שבת נה ע"א) חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת. ובודאי שאם האמת הוא מה שבחר בו הקדוש ברוך הוא לקחתו לחותם לו, כמה יהיה הפכו מתועב לפניו. והזהיר הקדוש ברוך הוא על האמת אזהרה רבה ואמר (זכריה ח טז) דברו אמת איש את רעהו, ואמר (ישעיה מז ה) והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת. ואמר (שם סג ח) ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו, הא למדת שזה תלוי בזה. ואמר (זכריה ח ג) ונקראה ירושלים עיר האמת, להגדיל חשיבותה. וכבר אמרו ז"ל (מכות כד ע"א) ודובר אמת בלבבו, כגון רב ספרא וכו'^{י"ג}, להודיעך עד היכן חובת האמת מגעת. וכבר אסרו לתלמיד חכם לשנות בדבורו חוץ משלשה דברים^{י"ד}, ואחד מן העמודים שהעולם עומד

סמל מאיר המסילה

^{י"ב} שזה יכול להיות גם לבני תורה הרוקדים עם ספר תורה ושרים "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף" אם לא חיים כך (אור יחזקאל, מכתבים עמוד רלא).

^{י"ג} ז"ל בשלימות: כגון רב ספרא לא רגל על לשונו זה יעקב אבינו דכתיב אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע לא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנות חבירו.

^{י"ד} עי' ב"מ כג ע"ב: אמר רב יהודה אמר שמואל בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו במסכת ובפוריא ובאושפיזא. פי' רש"י: במסכת - יש בידך מסכת פלוני סדורה בגירסא או לאו, ואף על גב שסדורה היא לו יאמר לו לאו, ומדת ענוה היא: בפוריא - שימשת מטתך, יאמר לאו, מדת

מסילת ישרים

עליו הוא האמת¹⁰¹. אם כן מי שדובר שקר כאלו נוטל יסודו של עולם. וההפך מזה, מי שזהיר באמת, כאילו מקיים יסודו של עולם, וכבר ספרו חכמים ז"ל (סנהדרין צו ע"א) מאותו המקום שהיו זהירים באמת שלא היה מלאך המות שולט שם, ולפי שאשתו של רבי פלוני שינתה בדבריה, אף על פי שהיה לכונה טובה, גירתה בהם מלאך המות, עד שגירשה משם בעבור זה וחזרו לשלותם, ואין צריך להאריך בדבר הזה שהשכל מחייבו והדעת מכריחו.

ענפי חילול השם גם כן הם רבים וגדולים, כי הרבה צריך האדם להיות חס על כבוד קונו, ובכל מה שיעשה צריך שיסתכל ויתבונן מאד, שלא יצא משם מה שיוכל להיות חילול לכבוד שמים חס וחלילה. וכבר שנינו (קידושין מ ע"א) אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם. ואמרו ז"ל (יומא פו ע"א) היכי דמי חילול השם, אמר רב כגון אנא דשקילנא בישראל ולא יהיבנא דמי לאלתר, ורבי יוחנן אמר כגון אנא דמסנינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין. והענין שכל אדם לפי מדריגתו, ולפי מה שהוא נחשב בעיני הדור, צריך שיתבונן לבלתי עשות דבר בלתי הגון לאיש כמותו, כי כפי רבות השיבות והכמתו, כן ראוי שירבה זהירותו בדברי העבודה ודקדוקו בה.

ואם איננו עושה כן, הרי שם שמים מתחלל בו חס וחלילה, כי כבוד התורה הוא שמי שמרבה הלימוד בה, ירבה כמו כן ביושר ובתיקון המדות. וכל מה שיחסר מזה, למי שמרבה בלימוד, גורם בזיון ללימוד עצמו. וזה חס וחלילה חילול לשמו יתברך, שנתן לנו את תורתו הקדושה וצונו לעסוק בה להשיג על ידה שלימותנו.

והנה גם שמירת השבתות וימים טובים רבה היא, כי המשפטים רבים, וכן אמרו (שבת יב ע"א) הלכתא רבתא לשבתא. ואפילו דברי השבות, אף על פי שמדברי חכמים הם, עיקרים הם. וכן אמרו (חגיגה טז ע"ב) לעולם אל תהי שבות קלה בעיניך, שהרי סמיכה שבות היא, ונחלקו בה גדולי הדור¹⁰². ואולם פרטי הדינים למחלקותם מבוארים הם אצל הפוסקים בספריהם, וכולם שוים לחובתנו בהם, ולזהירות המצטרף. ומה שקשה על ההמון שמירתו, הוא השביתה מן העסק, ומדבר במשאם ובמתנם, ואולם האיסור הזה מבואר בדברי הנביא (ישעיה נח יג) וכבודתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר (שבת קנ ע"א). והכלל הוא, שכל מה שאסור בשבת לעשותו, אסור להשתדל בעבורו או להזכירו בפיו, ולכן אסרו לעיין בנכסיו לראות מה שצריך למחר (עירובין לח ע"ב), או לילך לפתח המדינה לצאת בלילה מהרה למרחק. ואסרו לומר דבר פלוני אעשה למחר, או סחורה פלונית אקנה למחר (טור או"ח סי' ש"ז), וכן כל כיוצא בזה.

והנה עד הנה דברתי מן קצת המצוות, מה שאנו רואים שבני האדם נכשלים בהם על הרוב, ומאלה נלמד לכל שאר הלאוין, שאין לך איסור שאין לו ענפים ופרטים, מהם חמורים ומהם קלים, ומי שרוצה להיות נקי, צריך שיהיה נקי מכולם וטהור מכולם. וכבר אמרו ז"ל (שיר השירים רבה פ"ו סי' יז) שניך כעדר הרחלים, מה רחל זו צנועה, כך היו ישראל צנועים וכשרים במלחמת מדין. רב הונא בשם רב אחא, אמר שלא הקדים אחד מהם תפילין של ראש לתפילין של יד, שאילו הקדים אחד, לא היה משה משבחן, ולא היו יוצאים משם בשלום. וכן אמרו בירושלמי (הובא בטושו"ע או"ח סי' נד ס"ג, ולא מצאתיו) המספר בין ישתבח ליוצר, עבירה היא בידו, וחוזר עליה מעורכי המלחמה, הרי לך עד היכן צריך להגיע הדקדוק והנקיות האמיתית במעשים.

✪ מאיר המסילה ✪

צניעות הוא: באושפיזא - שאלוהו על אושפיזו אם קבלו בסבר פנים יפות, ואמר לאו מדה טובה היא, כדי שלא יקפצו בו בני אדם שאינן מהוגגין לבא תמיד עליו, ויכלו את ממונו.

¹⁰¹ עי' אבות פ"א מ"ח: רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם.

¹⁰² ובאמת יש לשים לב שזו המחלוקת הראשונה שהיתה בתורה שבעל פה.

מסילת ישרים

הנה, כמו שצריך נקיות במעשים, כך צריך נקיות במדות. וכמעט שיותר קשה הוא הנקיות במדות, ממה שהוא במעשים. כי הטבע פועל במדות יותר ממה שהוא פועל במעשים, יען המזג והתכונה, הם או מסייעים או מתנגדים גדולים להם, וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע, מלחמה חזקה היא. והוא מה שפרשו במאמרם ז"ל (אבות פ"ד מ"א) איזהו גבור הכובש את יצרו.

והנה המדות הן רבות, כי כפי כל הפעולות ששייכים לאדם בעולם, כמו כן מדותיהן שאחריהן הוא נמשך בפעולותיו. אמנם, כמו שדברנו במצות שהיה הצורך להנקות בהם יותר, דהיינו ממה שרגילות בני האדם ליכשל. כן נדבר במדות הראשיות באריכות עיון יותר, מפני רגילותנו בהם. והם: הגאווה הכעס, הקנאה והתאוה, הן כל אלה מדות רעות אשר רעתם ניכרת ומפורסמת, אין צריך לה ראיות, כי הנה רעות בעצמן ורעות בתולדותיהן, כי כולן חוץ משורת השכל והחכמה, וכל אחת כדאי לעצמה להביא את האדם אל עבירות המורות.

על הגאווה מקרא מלא מזהיר ואומר (דברים ח יד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך. על הכעס אמרו ז"ל (שבת קה ע"ב) כל הכועס יהיה בעיניך כאלו עובד עבודה זרה. על הקנאה והתאוה שנינו בהדיא (אבות פ"ד מ"א) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. אמנם העיון המצטרך בהם, הוא להמלט מהם ומכל ענפיהם, כי כולם כאחד סורי הגפן נכריה.

ונתחיל לדבר בה ראשון ראשון: הנה כלל ענין הגאווה, הוא זה שהאדם מחשיב עצמו בעצמויותו, ובלבבו ידמה כי לו נאווה תהלה. ואמנם זה יכול לימשך מסברות רבות מתחלפות, כי יש מי שיחשיב עצמו בעל שכל, ויש מי שיחשיב עצמו נאה, ויש שיחשיב עצמו נכבד, ויש שיחשיב עצמו גדול, ויש שיחשיב עצמו חכם. כללו של דבר, כל אחד מן הדברים הטובים שבעולם, אם יחשוב האדם שישנה בו, הרי הוא מסוכן מיד ליפול בשחת זה של נאווה. אך, אחרי שקבע האדם בלבו, היותו חשוב וראוי לתהלה, לא תהיה התולדה היוצאת מן המחשבה הזאת אחת בלבד, אלא תולדות רבות ומשונות תצאנה ממנה, ואפילו הפכיות נמצא בהן, ונולדות מסבה אחת, ושתייהן לדבר אחד מתכונות.

הנה ימצא נאה אחד שיחשוב בלבו, שכיון שהוא ראוי לתהלה, והוא מיוחד ורשום במעלתו כפי מחשבתו, ראוי לו גם כן שיתנהג בדרך מיוחד, ורשום בכבוד רב, בין בלכתו, בין בשבתו, בין בקומו, בדיבורו, ובכל מעשיו. לא ילך אלא בנחת גדול, עקבו בצד גודלו, לא ישב אלא אפרקדן, לא יקום אלא מעט מעט כנחש, לא ידבר עם הכל אלא עם נכבדי העם, וגם ביניהם לא ידבר אלא מאמרים קצרים כמאמרי התרפים, וכל שאר מעשיו בתנועותיו בפעולותיו במאכלו ובמשותיו במלבושיו ובכל דרכיו, יתנהג בכבוד גדול, כאילו כל בשרו עופרת, וכל עצמיו אבן או חול.

וימצא נאה, אחר שיחשוב שלפי שהוא ראוי לתהלה ורב המעלות, צריך שיהיה מרגיז הארץ, ושהכל ירעשו מפניו, כי לא יאות שיהרסו בני האדם לדבר עמו ולבקש ממנו דבר. ואם יעפילו לעלות אליו, יבהלם בקולו וברוח שפתיו, יהומם בענות להם עזות, ופניו זועפות בכל עת ובכל שעה.

ויש נאה אחר שיחשוב בלבו, שכבר הוא כל כך גדול ומכובד, עד שאי אפשר לכבוד שיתפרש ממנו, ואינו צריך לו כלל, ולהראות הדבר הזה, יעשה מעשים כמעשה

סמל מאיר המסילה

י"ז ז"ל: המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה.

י"ח היינו שיש בו משהו (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד רכו), כל מי שחושב שיש בו איזה מלעה מן המעלות, הרי זה בעל גואה, אמנם כל דברי הלוצאטו הם במי שבאמת יש בו מעלה פלונית, וסובר כי לו נאווה תהלה עבודה מעלתו, אמנם יש גאווה הגרועה מכל אלו והוא מי שמתגאה ואין בו כל מעלה (שם דרכי העבודה עמוד ריד).

מסילת ישרים

העניו, ויפריזו על מדותיו להראות שפלות גדול וענוה עד אין חקר, ולבו מתנשא בקרבו לאמר אני כל כך רם וכל כך נכבד, שכבר איני צריך לכבוד, ואין לי אלא לוותר עליו שכבר רב הוא אצלי.

וימצא גאה אחר שרוצה להיות נרשם הרבה במעלותיו, ולהתיחד בדרכיו, עד שלא די לו שיהללוהו כל העולם על המעלות אשר הוא הושב שיש בו, אלא שרוצה שעוד ירבו להוסיף בתהלתו שהוא העניו שבענוים. ונמצא זה מתנאה בענוותו, ורוצה בכבוד על מה שמראה עצמו בורח ממנו. והנה גאה כזה ישים עצמו תחת קמנים ממנו הרבה, או תחת נבזים שבעם, שיחשוב להראות בזה תכלית הענוה. וכבר לא ירצה בשום תואר מתוארי הגדולה, וימאן בכל העילויים, ולבו אומר בקרבו, אין חכם ועניו כמוני בכל הארץ.

ואמנם גאים כאלה, אף על פי שלכאורה מראים עצמם ענוים, לא יבצרו מכשולות להם, שבלי ידיעתם תהיה מתגלית גאותם כלהבה היוצאת מבין החרסים. וכבר משלו חכמים ז"ל (מדרש רבא פי"ח סי' יז) משל לבית מלא תבן, והיה בבית חורין, והיה התבן נכנס בהם. לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוך אותם החורין יוצא, ידעו הכל כי היה אותו הבית של תבן. כן הדבר הזה, שלא יוכלו תמיד להסתיר את עצמם, ומחשבתם הרעה תהיה ניכרת מתוך מעשיהם, אך דרכיהם הם בענוה פסולה ושפלות [מרומה]. (מדמה).

וימצאו גאים אחרים, שתשאר גאותם קבורה בלבם, לא יוציאוה אל המעשה, אבל יחשבו בלבבם שכבר הם חכמים גדולים יודעי הדברים לאמיתם, ושלא רבים יחכמו כמוהם, על כן לא ישיתו לב אל דברי זולתם, בחשבם כי מה שקשה עליהם, לא יהיה נקל לאחרים, ומה ששכלם מראה להם, כל כך ברור הוא וכל כך פשוט עד שלא יחושו לדברי החולקים עליהם, אם ראשונים ואם אחרונים, וספק אין אצלם על סברתם.

כל אלה תולדות הגאווה המשיבה החכמים אחר, ודעתם מסכלת מסירה לב ראשי החכמה. ואף כי תלמידים שלא שמשו כל צרכם, שכמעט שנפקחו עיניהם, כבר חכמי החכמים שוים להם בלבם, ועל כולם נאמר (משלי טז ה) תועבת ה' כל גבה לב. ומכולם צריך שינקה הרוצה במדת הנקיות, וידע ויבין, כי אין הגאווה אלא עורון ממש, אשר אין שכל האדם רואה חסרונותיו, ומכיר פחיתותו. שאלו היה יכול לראות והיה מכיר האמת, היה סר ומתרחק מכל הדרכים הרעים והמקולקלים האלה הרחק גדול. ועוד נדבר מזה בסיעתא דשמיא בבואנו אל מדת הענוה, אשר מפני הקושי הגדול שיש בהשגתה, הושמה בדברי רבי פנחס מן האחרונות.

ונדבר עתה מן הכעס. הנה יש הרגזן שאמרו עליו כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה (שבת קה ע"ב), והוא הנכעס על כל דבר שיעשו נגד רצונו, ומתמלא ר"ח חימה עד שכבר לבו כל עמו ועצתו נבערה. והנה איש כזה כדאי להחריב עולם מלא, אם יהיה יכולת בידו, כי אין השכל שולט בו כלל, והוא סר טעם ממש ככל החיות הטורפות, ועליו נאמר (איוב יח ד) טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ, והוא קל ודאי לעבור [על] (כל) מיני עבירות שבעולם, אם חמתו תביאהו להם, כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעס, ואל אשר יביאהו ילך.

ויש כעסן רחוק מזה, והוא שלא על כל דבר אשר יבואהו שלא כרצונו אם קמין ואם גדול יבער אפו, אך בהגיעו להרגזו, ירגז ויכעס כעס גדול, והוא שקראוהו חכמים ז"ל (אבות פ"ה מ"א) קשה לכעוס וקשה לרצות, וגם זה רע ודאי, כי כבר יכולה לצאת תקלה רבה מתחת ידו בזמן הכעס. ואחרי כן לא יוכל לתקן את אשר עוותו, ויש כעסן פחות מזה, שלא יכעס על נקלה, ואפילו כשיגיע לכעס יהיה כעסו כעס קמין, ולא יסור מדרכי השכל,

סמל מאיר המסילה

י"ט הכעסן אינו נתון לשליטת השכל והוא מוציא חוצה את מדותיו הרעות ממילא הוא גם מסוגל לעשות דברים גרועים ביותר (שפתי חיים מדות ועבודת ה' ח"א ר"ט).

מסילת ישרים

אך עודנו ישמור עברתו. והנה זה רחוק מן ההפסד יותר מן הראשונים שזכרנו, ואף גם זאת, ודאי שלא הגיע להיות נקי, כי אפילו זהיר איננו עדין, כי עד שהכעס עושה בו רושם, לא יצא מכלל כעסן.

ויש עוד פחות מזה, והוא שקשה לכעוס וכעסו לא להשחית ולא לכלה, אלא כעס מעט, וכמה זעמו רגע ולא יותר, דהיינו משעה שהכעס מתעורר בו בטבע, עד שגם התבונה תתעורר כנגדו, והוא מה שאמרו חכמים ז"ל (שם) קשה לכעוס ונוח לרצות הנה זה חלק טוב ודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר עליו, שאפילו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה, ומתגבר עליו שאפילו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן גדול אלא יעבור וילך, ודאי שראוי לשבח הוא. ואמרו ז"ל (חולין פט ע"א) תולה ארץ על בלימה, אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם פיור^כ בשעת מריבה. והיינו שכבר נתעורר טבעו בכעס, והוא בהתגברותו בולם פיו. אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שכבר לא היה מקפיד על שום דבר, ואפילו התעוררות של כעס לא נעשה בו (שבת לא ע"א), זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל. והנה אפילו לדבר מצוה הזהירונו ז"ל^{כא} שלא לכעוס, ואפילו הרב על תלמידו והאב על בנו, ולא שלא ייסרם, אלא ייסרם וייסרם, אך מבלי כעס, כי אם להדריך אותם בדרך הישרה. והכעס שיראה להם יהיה כעס הפנים לא כעס הלב^{כב}. ואמר שלמה (קהלת ז ט) אל תבהל ברוחך לכעוס וגו', ואומר (איוב ה ב) כי לאויל יהרג כעס, ואמרו ז"ל (עירובין סה ע"ב) בשלשה דברים האדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו.

הקנאה גם היא אינה אלא חסרון ידיעה וסכלות, כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו, וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו, ואינו אלא מפסיד לעצמו, וכמאמר הכתוב שזכרתי (איוב ה ב) ופותה תמית קנאה. ואמנם יש מי שסכלותו רבה כל כך, עד שאם יראה לחבירו איזה טובה יתעשה בעצמו, וידאג ויצטער, עד שאפילו הטובות שבידו לא יתנוהו, מצער מה שהוא רואה ביד חברו. והוא מה שאמר עליו החכם (משלי יד ל) ורקב עצמות קנאה.

אמנם יש אחרים שאינם מצטערים וכואבים כל כך, אף על פי כן ירגישו בעצמם איזה צער, ולפחות יתקרר רוחם בראותם אחד עולה איזה מעלה יתירה, אם לא יהיה מאוהבו יותר דבקים לו, כל שכך אם מאותם אשר אין לו אהבה רבה עמו הוא, כל שכך אם יהיה גר מארץ אחרת, ותראה שבפיהם אפשר שיאמרו דברים כשמהים או מודים על טובתו אך לבם [רעה] [רפה] בקרבם. והוא דבר יארע על הרוב, ברוב בני האדם, כי אף על פי שלא יהיו בעלי קנאה ממש, אמנם לא ניקו ממנה לגמרי. כל שכך אם בעל אומנותו מצליח בה, שכבר כל אומן סני לחבריה (מדרש תהלים א). וכל שכך אם מצליח בה יותר ממנו. ואמנם לו ידעו ולו יבינו, כי אין אדם נוגע במוכך לחבירו אפילו כמלא נימא (יומא לח ע"ב), והכל כאשר לכל, מה' הוא כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הבלתי נודעת, הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת רעיהם כלל.

והוא מה שייעד לנו הנביא על הזמן העתיד, שלמען תהיה טובת ישראל שלמה, יקדים הקדוש ברוך הוא להסיר מלבבנו המדה המגונה הזאת, ואז לא יהיה צער לאחד

ס מאיר המסילה

^כ את עצמו (לשון הגמ').

^{כא} עי' שו"ע יורה דעה (סי' רמ"ו סי"א): אם ניכר לרב שהם מתרשלים בדברי תורה ומתפרים עליהם ולפיכך לא הבינו חייב לכעוס עליהם ולהכלימם בדברים כדי לחדדן ועל זה אמרו (כתובות קג ע"ב) זרוק מרה בתלמידים. ועי' שבת ל ע"ב: כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוונה שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי מור עובר אלא מר עובר אל תקרי שושנים אלא שושנים. ועי' רמב"ם דעות פ"ב ה"ג.

^{כב} הרש"ז מקלם היה לו בגד מיוחד שלבש אותו רק בשעה שהיה צריך להראות כעס, והר' ישראל סלאנטר היתה קבלה להמתין שעה אחת עד שיראה את הכעס (עלי שור ח"ב עמוד רכג).

מסילת ישרים

בטובת האחר, וגם לא יצטרך המצליח להסתיר עצמו ודבריו מפני הקנאה. והוא מה שכתוב (ישעיה י"ג) וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו, אפרים לא יקנא את יהודה וגו'. הוא השלום והשלחה אשר למלאכי השרת, אשר כולם שמחים בעבודתם, איש איש על מקומו, ואין אחד מתקנא בחברו כלל, כי כולם יודעים האמת לאמיתו, ועלזים על הטוב אשר בידם ושמחים בחלקם.

ותראה כי אחות הקנאה היא החמדה והתאוה, הלא היא המינעת לב האדם עד יום מותו, וכמאמרם ז"ל (קהלת רבה פ"א ס"י לב) אין אדם מתייב ורצי תאותו בידו. ואמנם עיקר התאוה פונה לשני ראשים: האחד, הוא הממון. והשני, הוא הכבוד. שניהם כאחד רעים מאד, וגורמים לאדם רעות רבות. הנה חמדת הממון היא האוסרת אותו במאסר העולם, ונותנת עבותות העמל והעסק על זרועותיו, כענין הכתוב (קהלת ה ט) אוהב כסף לא ישבע כסף, היא המסירה אותו מן העבודה, כי הנה כמה תפלות נאבדות וכמה מצות נשכחות מפני רוב העסק ויגיעת המון הסחורה, כל שכן תלמוד תורה. וכבר אמרו ז"ל (עירובין נה ע"א) לא מעבר לים היא באותם שהולכים מעבר לים בסחורה. וכן שנינו (אבות פ"ב מ"ה) לא כל המרבה בסחורה מחכים, היא המוסרת אותו לסכנות רבות, ומתשת את כחו ברוב הדאגה, אפילו אחרי השינוי הרבה. וכן שנינו (שם מ"ז) מרבה נכסים מרבה דאגה, היא המעברת פעמים רבות על מצות התורה, ואפילו על חוקות השכל הטבעיים.

יתרה עליה חמדת הכבוד, כי כבר היה אפשר שיכבוש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדוחק^{יב}, כי אי אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו, ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו. הנה ירבעם בן נבט לא נטרד מהעולם הבא אלא בעבור הכבוד, הוא מה שאמרו ז"ל (סנהדרין קב ע"א) תפסו הקדוש ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נשייל בגן עדן, אמר לו מי בראש, אמר לו בן ישי בראש, אמר לו אי הכי לא בעינא. מי גרם לקרה שיאבד הוא וכל עדתו עמו, אלא מפני הכבוד, ומקרא מלא הוא (במדבר טו ז) ובקשתם גם כהונה. וחכמים ז"ל (במדבר רבא פ"ח ס"י ב) הגידו לנו כי כל זה נמשך מפני שראה אליצפן בן עוזיאל נשיא, והיה רוצה להיות הוא נשיא במקומו.

הוא שגרם לפי דעת חכמינו ז"ל אל המרגלים שיוציאו דבה על הארץ, וגרמו מיתה להם ולכל דורם, מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל, ויעמדו אחרים במקומם^{יב}.

על מה התחיל שאול לארוב אל דוד אלא מפני הכבוד^{יב} שנאמר (שמואל א' יח ז) ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול וגו', ויהי שאול עוין את דוד, מהיום ההוא והלאה.

סממאיר המסילה

^{יב} לשון המדרש אצלנו: יוצא מן העולם.

^{יב} כל חיי העולם הזה והנהגתו הוא רק בשביל רדיפת הכבוד וללא הכבוד היה מסתפק במועט וכו' וכ"ז הוא עוד בהעולם הזה מ"מ כיון שהכבוד הוא הנאה רוחנית עדיפה היא מכל העונגים על אחת כמה וכמה בעולם הבא עולם הנצח שכולו רוחניות כמה מעולה היא התענוג הרוחני (אור יחזקאל, אלול עמוד קה).

על אף שמחשבה זו היא מחשבת שטות היא ומה יעזור לו אי יגדל יותר מחבירו או לאו (אור יחזקאל מדות כה).

^{יב} כאן רואים כחן של מדות שאין להן חשבונות ומעקמת את השכל הישר (שם עמוד לד). בעת שהקב"ה נותן מקום לטעות אז כביכול נסתמים מעיני חכמה ואף דברים הנראים כפשוטים ומובנים אין בכח האדם להתמודד כנגדם (שם עמוד רעב).

^{יב} עי' זהר ח"ג קנח ע"א: וישלח אותם משה וגו' כלם אנשים כלוה זכאין הוו ורישי דישראל הוו רכל אינון דכרו לגרמייהו עיטא זישא אמאי נטלי עיטא דא חלא אמרו חי ייעלון ישראל ללרעאל

מסילת ישרים

מי גרם לו ליואב שימית את עמשא, אלא הכבוד שאמר לו דוד (שמואל ב' יט יד) אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים.

כללו של דבר, הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם. ולולי זה כבר היה האדם מתרצה לאכול מה שיוכל, ללבוש מה שיכסה ערותו, ולשכון בבית שתסתירהו מן הפנעים, והיתה פרנסתו קלה עליו, ולא היה צריך להתיגע להעשיר כלל, אלא שלבלתי ראות עצמו שפל ופחות מרעיו, מכנים עצמו בעובי הקורה הזאת, ואין קץ לכל עמלו. על כן אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ד מכ"א) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם^{י"ז}. והזהירונו (שם פ"ו מ"ה) אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד. כמה הם שמתענים ברעב, וישפילו את עצמם להתפרנס מן הצדקה, ולא יתעסקו במלאכה שלא תהיה מכובדת בעיניהם, מיראתם פן ימעט כבודם. היש לך הוללות גדול מזה. ויותר ירצו בבטלה המביאה לידי שעמום, ולידי זימה ולידי גזל ולידי כל גופי עברות, שלא להשפיל מעלתם ולהבוזות כבודם המדומה.

ואמנם חכמינו ז"ל אשר הורונו והדריכונו תמיד בדרכי האמת אמרו (אבות פ"א מ"י) אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. ואמרו עוד (פסחים ק"ג ע"א) פשוט נבילתא בשוקא ולא תימר גברא רבא אנא כהנא אנא. ואמרו עוד (בבא בתרא ק"י ע"א) לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות.

כלל הדברים, הכבוד הוא מן המכשולות היותר גדולים אשר לאדם, ואי אפשר לו להיות עבד נאמן לקונו כל זמן שהוא חס על כבוד עצמו^{י"ח}, כי על כל פנים יצטרך למעט בכבוד שמים מפני סכלותו. זה הוא מה שאמר דוד המלך עליו השלום (שמואל ב' ו כב) ונקלתי עוד מזאת, והייתי שפל בעיני. והכבוד האמיתי אינו אלא ידיעת התורה באמת, וכן אמרו ז"ל (אבות פ"ו מ"ג) אין כבוד אלא תורה, שנאמר (משלי ג לה) כבוד חכמים ינחלו, וזולתה אינו אלא כבוד מדומה וכוזב הבל, ואין בו מועיל. וראוי הנקי להנקות ולהטהר ממנו טהרה גמורה, אז יצליח.

והנה כללתי עד הנה רבים מפרטי הנקיות, וזה בנין אב לכל שאר המצוות והמדות כולם, (משלי א ה) ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה.

והנה אינני יכול להכחיש שיש קצת טורח לאדם להגיע אל הנקיות הזוה, אף על פי כן אומר אני, שאין צריך כל כך כמו שנראה לכאורה. והמחשבה בדבר הזה קשה מן המעשה, כי כאשר ישים האדם בלבו ויקבע ברצונו בקביעות להיות מבעלי המדה הטובה הזאת, הנה במעט הרגל שירגיל עצמו בזה, תשוב לו קלה הרבה יותר ממה שהיה יכול לחשוב, זה דבר שהנסיון יוכיח אמיתו.

סמל מאיר המסילה

נתעבר אנו מלמהוי רישון וימני משה רישון אחרנין דהא אנו זכינן צמדצרח למהוי רישון אצל צאצא לא נזכי ועל דנטלי עיטא ציפא לגרמיייהו מיתו אינון וכל אינון דנטלן מלייהו.

תרגום: "וישלח אותם משה וגו' כולם אנשים", כולם לדיקים היו, וראשי ישראל היו, אצל הם לקחו לעלמם ענה רעה. מדוע נטלו ענה זו, אלא אמרו חס יכנסו ישראל לארץ, יעצרו אותנו מלהיות ראשים, וימנה משה ראשים אחרים, שהרי אנו זכינן צמדצרח להיות ראשים, אצל צאצא לא נזכה. ועל שלקחו ענה רעה לעלמם מתו הם וכל אותם שלקחו דצריהם.

^{י"ז} זה אינו רצון עצמי כי אין תאוותו דוחקת אותו לכך נמצא שכל מעשיו מודרכים על ידי אחרים והרי זה מתפאר במה שאין בו שמחמת עצמו אינו זקוק לכך ורק מחמת אחרים וענין זה מוציא את האדם מן העולם (שם עמוד רמג).

^{י"ח} בכל עניני עבודת ה' יש לנו עסק עם חיפוש כבוד או עם רגישות לכבוד. ואין זה שלא לשמה צדדי אלא זוהי הפרעה בעצם העבודה. כל יתרת כבודו עצמו מגרעת בהכרח בכבוד שמים ואין מנוס מזה, וממש כל ענין עבודת ה' קשור בויתור האדם על כבוד עצמו (עלי שור ח"ב עמוד רלג).

מסילת ישרים

פרק יב – בדרכי קניית הנקיות

הנה האמצעי האמיתי לקנות הנקיות הוא התמדת הקריאה בדברי חכמים ז"ל, אם בעניני ההלכות, ואם בעניני המוסרים. כי הנה אחר שכבר התאמת אצל האדם חובת הנקיות, והצורך בו אחר שכבר השיג הזהירות והזריזות, במה שנתעסק בדרכי קנייתם והתרחק ממפסדיהם, הנה לא ישארו לו עתה עכובים לקנות הנקיות, אלא ידיעת הדקדוקים אשר במצות, כדי שיוכל להזהר בכלם. ועל כן, הנה צריך לו בהכרח ידיעת ההלכות על בורים, לדעת ענפי המצות עד היכן הם מגיעים, וגם לפי שהשכחה מצויה בדברים הדקים האלה, הנה תצטרך לו התמדת הקריאה בספרים המבארים אלה הדקדוקים, למען חדש בשכלו זכירתם, ואז ודאי שיתעורר לקיימם.

וכן בענין המדות מוכרחת לו קריאת מאמרי המוסר לקדמונים או לאחרונים, כי פעמים רבות, אפילו אחר שיקבע האדם בעצמו להיות מן המדקדקים הנקיים, אפשר לו שיאשם בפרטים, מפני שלא הגיעה ידיעתו בהם, כי אין אדם נולד חכם, ואי אפשר לו לדעת את הכל. אך בקריאת הדברים, יתעורר במה שלא ידע, ויתבונן במה שלא השכיל מתחלה. ואפילו במה שלא ימצא בספרים עצמם, כי בהיות שכלו נעור על הדבר, הולך ומשיגה הוא על כל הצדדין, וממציא ענינים חדשים ממקור האמת.

ואמנם מפסדי המדה הזאת הנה הם כל מפסדי הזהירות, ונוסף עליהם חסרון הבקיות בידיעת הדינים או המוסרים כמו שכתבתי. וכבר אמרו ז"ל (אבות פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד, כי מי שלא ידע אי אפשר לו לעשות, וכן אמרו (קדושין מ ע"ב) תלמוד גדול שמביא לידי מעשה.

פרק יג – בביאור מדת הפרישות

הפרישות היא תחלת החסידות^כ. ותראה שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שמצטרך אל האדם לשיהיה צדיק, ומכאן ולהלאה הוא לשיהיה חסיד. ונמצא הפרישות עם החסידות, הוא כמו הזהירות עם הזריזות, שזה בסור מרע וזה בעשה טוב. והנה כלל הפרישות הוא מה שאמרו ז"ל (יבמות כ ע"א) קדש עצמך במותר לך. וזאת היא הוראתה של המלה עצמה "פרישות", רוצה לומר להיות פורש ומרחיק עצמו מן הדבר. והיינו שאוסר על עצמו דבר היתר. והכונה בזה לשלא יפגע באיסור עצמו. והענין שכל דבר שיוכל להולד ממנו גרמת רע, אף על פי שעכשיו אינו גורם לו, וכל שכן שאיננו רע ממש, ירחק ויפרוש ממנו.

והתבונן ותראה שיש כאן שלש מדרגות, יש האיסורים עצמם, ויש סייגותיהם, והם הגזרות והמשמרות שגזרו חכמינו ז"ל על כל ישראל, ויש ההרחקים שמוטל על כל פרוש ופרוש לעשות, להיות כונס בתוך שלו ובונה גדרים לעצמו, דהיינו להניח מן ההיתרים עצמם שלא נאסרו לכל ישראל, ולפרוש מהם כדי שיהיה מרוחק מן הרע הרחק גדול.

וא"ת מנין לנו להיות מוסיפים והולכים באיסורים, והרי חכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי נדרים פ"ט מ"א) לא דיך מה שאסרה תורה שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים, והרי מה שראו חכמינו ז"ל בחכמתם שצריך לאסור ולעשות משמרת [ו]כבר עשוהו, ומה שהניחו להיתר הוא מפני שראו היותו ראוי להיתר ולא לאיסור, ולמה נחדש עתה גזירות אשר לא ראו הם לגזור אותם. ועוד שאין גבול לדבר הזה, ונמצא אם כן האדם שומם ומעונה ולא נהנה מן העולם כלל, וחכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי קדושין פ"ד הי"ב) שעתיד

מסילת ישרים

אדם ליתן דין לפני המקום על כל מה שראו עיניו ולא רצה לאכול ממנו, אף על פי שהיה מותר לו והיה יכול. ואסמכוה אקרא (קהלת ב י) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם.

התשובה היא כי הפרישות ודאי צריך ומוכרח, והזהירו עליו חכמינו ז"ל, הוא מה שאמרו (ספרא קדושים א) קדושים תהיו, פרושים תהיו. עוד אמרו (תענית יא ע"א) כל היושב בתענית נקרא קדוש קל וחומר מנזיר. עוד אמרו (מדרש משלי יג) צדיק אוכל לשבע נפשו, זה חזקוהו מלך יהודה. אמרו עליו ששתי אגודות של ירק וליטרא של בשר היו מעלין לפניו בכל יום, והיו ישראל מלעיגין ואומרים זה מלך. עוד אמרו (כתובות קד ע"א) ברבינו הקדוש, שבשעת מיתתו [ש]זקף עשר אצבעותיו ואמר, גלוי וידוע לפניך שלאיל נהניתי מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה שלי. עוד אמרו (תנ"א רבה פרק כו) עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתייה שלא יכנסו בתוך מעיו. הן כל אלה מאמרים מורים בפירוש צורך הפרישות והחובה בו.

אמנם על כל פנים צריכים אנו לתרץ המאמרים המורים הפך זה. אך הענין הוא, כי ודאי חילוקים רבים ועיקרים יש בדבר. יש פרישות שנצטוונו בו, ויש פרישות שהוזהרונו עליו לבלתי הכשל בו. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה הלא.

ונבאר עתה הפרישות הטוב, ונאמר כי הנה, אחר שהתבאר לנו היות כל עניני העולם נסיונות לאדם, וכמו שכתבנו כבר למעלה והוכחנוהו בראיות, והתאמת לנו גם כן רוב חולשת האדם, וקרבת דעתו אל הרעות. יתברר בהכרח, שכל מה שיוכל האדם להמלט מן הענינים האלה, ראוי שיעשהו, כדי שיהיה נשמר יותר מן הרעה אשר ברגליהם. כי הנה אין לך תענוג עולמי אשר לא ימשוך אחריו איזה חטא בעקבו. דרך משל, המאכל והמשתה, כשניקו מכל אסורי האכילה, הנה מותרים הם, אמנם מלוי הכרם מושך אחריו פריקת העול, ומשתה היין מושך אחריו הזנות ושאר דברים רעים. כל שכן שבהיות האדם מרגיל עצמו לשבוע מאכילה ושתייה, הנה אם פעם אחת יחסר לו רגילותו, יכאב לו, וירגיש מאד. ומפני זה נמצא הוא מכניס עצמו בתוקף עמל הסחורה, ויגיעת הקנין, לשתיה שולחנה ערוכה כרצונו, ומשם נמשך אל העוול והגזל, ומשם אל השבועות וכל שאר החטאים הבאים אחר זה, ומסיר עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפלה. מה שהיה נפטר מכל זה אם מתחלתו לא משך עצמו בהנאות אלה.

וכענין זה אמרו בענין בן סורר ומורה (סנהדרין עב ע"א) עמדה תורה על סוף דעתו וכו' [של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו, ומבקש למודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים ומלססם את הבריות]. וכן על ענין הזנות, אמרו (נזיר ב ע"א) כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. ותראה כי זאת תחבולה גדולה לאדם למען הנצל מיצרו, כי כיון שבהיותו בעסק העבירה, קשה עליו לנצחו ולכבוש אותו, על כן צריך שעודנו רחוק ממנה, ישאיר עצמו רחוק, כי אז יהיה קשה ליצר לקרבו אליה.

הנה הבעילה עם אשתו מותרת, היא היתר גמור, אמנם כבר תקנו טבילה לבעלי קריין, שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשיהם כתרנגולים (ברכות כב ע"א), לפי

סמל מאיר המסילה

⁷¹ נוסח הגמ' שלנו: שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהנתי וכו'.

⁷² עי' יומא כב ע"ב: בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול לך והכית את עמלק. אמר, ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה. ואם אדם חטא, בהמה מה חטאה. ואם גדולים חטאו, קטנים מה חטאו. יצאה בת קול ואמרה לו, אל תהי צדיק הרבה. ועי' במ"ר פכ"א סי' ה: צרור את המדינים אע"פ שכתבתי כי תקרב אל עיר להלחם אליה וקראת אליה לשלום לאלו לא תעשו כן לא תדרוש שלומם וטובתם את מוצא במי שבא עמהם במדת רחמים לסוף בא לידי בזיון מלחמות [וצרות] ואיזה זה דוד (ש"ב י) ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש אמר לו הקב"ה אתה תעבור על דברי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה עמם גמילות חסד (קהלת ז) אל תהי צדיק הרבה שלא יהא אדם מוותר על התורה וזה שולח לנחם בני עמון ולעשות עמו חסד.

מסילת ישרים

שאף על פי שהמעשה עצמו מותר, אמנם כבר הוא מטביע בעצמו של אדם התאוה הזאת, ומשם יכול להמשך אל האסור, וכמאמר רבותינו ז"ל (סוכה נב ע"ב) אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע. ולא עוד אלא שאפילו בשעה הראויה והעת ההגון, אמרו על רבי אליעזר (נדריים כ ע"ב) שהיה מגלה טפה ומכסה טפחיסרלי^ב ודומה למי שכפאו שד, כדי שלא ליהנות אפלו בשעת הנאתו.

המלבושים והקשומים לא הזהירה התורה על יפיים או על תבניתם, אלא שלא יהיה בהם כלאים ויהיה בהם ציצית, ואז כולם מותרים. אמנם מי לא ידע שמלבישת הפאר והרקמה תמשך הגאווה, וגם הזנות יגברלי^ב בה, מלבד הקנאה והתאוה והעושיק הנמשכים מכל מה שהוא יקר על אדם להשיגו. וכבר אמרו ז"ל (בראשית רבה פכ"ב סי' ויל"ד) כיון שרואה היצר אדם שתולה בעקבו, ממשמש בגדיו ומסלסל בשערו, אומר זה שלי.

הטיוול והדבור אם אינו בדבר אסור, ודאי דין תורה מותר הוא. אמנם כמה בטול תורה נמשך ממנו, כמה מן הלשון הרע, כמה מן השקרים, כמה מן הליצנות, ואומר (משלי י יט) ברוב דברים לא יחדל פשע.

כלל הדבר, כיון שכל עניני העולם אינם אלא סכנות עצומות, איך לא ישובח מי שירצה לימלט מהם ומי שירבה להרחיק מהם. זהו ענין הפרישות הטוב, שלא יקח מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו, אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו. הוא מה שהשתבח רבי במאמר שזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל ושולחנו שולחן מלכים, בהכרח ליקר נשיאותו, וכמאמרם ז"ל (ע"ז יא ע"א) שני גוים בבטןך, זה רבי ואנמונינוס, שלא פסק מעל שלחנם לא חזרת ולא קשות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, וחזקיהו מלך יהודה כמו כן, ושאר המאמרים שזכרתי, כולם מקיימים ומורים שיש לאדם לפרוש מכל מה שהוא תענוג עולמי למען לא יפול בסכנתו.

ואם תשאל ותאמר, אם כן איפוא שזה דבר מצטרך ומוכרח, למה לא גזרו עליו החכמים, כמו שגזרו על הסייגות ותקנות שגזרו. הנה התשובה מבוארת ופשוטה, כי לא גזרו חכמים גזרה אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה, ואין רוב הציבור יכולים להיות חסידים, אבל די להם שיהיו צדיקים.

אך השרידים אשר בעם החפצים לזכות לקרבתו יתברך, ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה בסרלי^ב, להם מגיע לקיים משנת חסידים, אשר לא יוכלו לקיים האחרים, הם הם סדרי הפרישות האלה, כי בזה בחר ה'. שכיון שאי אפשר לאומה שתהיה כולה שוה במעלה אחת, כי יש בעם מדרגות מדרגות, איש לפי שכלו. הנה לפחות יחידי סגולה ימצאו אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה, ועל ידי המוכנים, יזכו גם הבלתי מוכנים אל אהבתו יתברך והשראת שכינתו. וכענין שדרשו ז"ל בארבעה מינים שבלולב (ויקרא רבה פ"ל סי' יב) יבואו אלה ויכפרו על אלהרלי^ב. וכבר מצאנו לאליהו זכור לטוב, שאמר

מאיר המסילה

^{רלב} לשון גמ' שלנו: טפח.

^{רלג} מלשון גבול.

^{רלד} ז"ל: א"ר אמי אין יצה"ר מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו מתלא בעקיבו הוא אומר הדין דידי מאי טעמיה (משלי כו) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו.

^{רלה} עי' מדרש תנחומא (נצבים ה): ראשיכם שבטיכם (דברים כט ט). אף על פי שמניתי לכם ראשים ושופטים זקנים ושוטרים, כולכם שוין לפני, שנאמר כל איש ישראל (שם). ד"א כולכם ערבים זה בזה, אפי' צדיק אחד ביניכם, כולכם עומדין בזכותו, ולא אתם בלבד, אלא כל העולם כולו, שנאמר וצדיק יסוד עולם (משלי י כה), וכשאחד חוטא כל הדור לוקה, וכן אתה מוצא בעקן וכו'.

^{רלו} ז"ל: עץ עבות אלו ישראל מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם כך ישראל יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח כך

מסילת ישרים

לרבי יהושע בן לוי במעשה דעולא בר קושב (ירושלמי תרומות פ"ח ה"ד) כשהשיבו ולא משנה היא, אף הוא אמר לו וכי משנת חסידים היא לך.

אך הפרישות הרע הוא כדרך הסכלים, אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם מה שאין להם הכרח בו, אלא שכבר ימנעו מעצמם גם את המוכרח, וייסרו גופם ביסורין ודברים זרים, אשר לא חפץ בהם ה' כלל. אלא אדרבא חכמים אמרו (תענית כב ע"ב ר"ח) אסור לאדם שיסגף עצמו. ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי פאה פ"ח ה"ז) כל מי שצריך לטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים. וכן אמרו (תענית כב ע"ב) לנפש חיה, נשמה שנתתי בכך החיה אותה. ואמרו (שם יא ע"א) כל היושב בתענית נקרא חוטא. והעמידה בדלא מצי מצער נפשה. והלל היה אומר (משלי יא יז) גומל נפשו איש חסד, על אכילת הבוקר, והיה רוחץ פניו וידיו לכבוד קונו קל וחומר מדיוקנאות המלכים (ויקרא רבה פל"ד סי' גר"ט). הרי לך הכלל האמיתי, שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה, ראוי לו שיפרוש מהם. וכל מה שהוא מוכרח לו, מאיזה טעם שיהיה, כיון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו, הרי זה חוטא.

הנה זה כלל נאמן. אך משפט הפרטים, על פי הכלל הזה אינו מסור אלא אל שקול הדעת, ולפי שכלו יהולל איש, כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם, ואין שכל האדם יכול להקיף על כולם אלא דבר דבר בעתו.

פרק יד – בחלקי הפרישות

חלקי הפרישות הראשיים שלשה. כי הנה יש פרישות בהנאות, פרישות בדינים, פרישות במנהגים.

הפרישות בהנאות, הוא מה שהזכרנו בפרק הקודם, דהיינו שלא לקחת מדברי העולם אלא מה שהצורך יכריח. ודבר זה יקיף על כל מה שהוא תענוג לאחד מן החושים, והיינו במאכלות, בבעילות, במלבושים, בטיולים, בשמועות, וכל כיוצא בזה. רק בימים שהעונג בהם מצודה.

סמל מאיר המסילה

הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים ומה הקב"ה עושה להם לאבדן אי אפשר אלא אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה הה"ד (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואימתי הוא מתעלה כשהן עשוין אגודה אחת שנאמר (שם) ואגודתו על ארץ יסדה לפיכך משה מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון.

^{ה"ז} ז"ל: עולא בר קושב תבעתיה מלכותא ערק ואזיל ליה ללוד גבי ריב"ל אתון ואקפון מדינתא אמרו להן אין לית אתון יהבון ליה לן אגון מחרבין מדינתא סלק גביה ריב"ל ופייסיה ויהביה לון והוה אליהו זכור לטוב יליף מתגלי עלוי ולא אתגלי וצם כמה צומין ואיתגלי עלוי אמר ליה ולמסורות אני נגלה א"ל ולא משנה עשיתי א"ל וזו משנת החסידים.

^{ה"ח} ז"ל: תנו רבנן עיר שהקיפוה נכרים או נהר. ואחד ספינה המיטרפת בים ואחד יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין ומפני רוח רעה, על כולן יחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית. רבי יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו אמר רב יהודה אמר רב מאי טעמא דרבי יוסי דכתיב ויהי האדם לנפש חיה נשמה שנתתי בך החייה.

^{ה"ט} ז"ל: גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן לרחוץ בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא אמר להם הן מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקסיות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב (בראשית ב) כי בצלם אלהים עשה את האדם עאכ"ו ד"א גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא אמרו לו כל יום אית לך אכסניא אמר להם והדין נפשא עלובתה לאו אכסניא הוא בגו גופא יומא דין היא הכא למחר לית היא הכא.

מסילת ישרים

והפרישות בדינים, הוא להחמיר בהם תמיד^{רמ} לחוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת, אם טעמו נראה, אפילו שאין הלכה כמותו, ובתנאי שלא יהיה חומרו קולו. ולהחמיר בספיקות, אפילו במקום שאפשר להקל בהם. וכבר ביארו לנו חכמינו ז"ל מאמר יחזקאל (חולין לו ע"ב) הנה נפשי לא מטומאה (יחזקאל ד יד), שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם, ולא אכלתי מבשר כוס כוס. והנה כל זה מותר הוא מן הדין ודאי, אלא איהו דאחמיר אנפשיה. וכבר זכרתי למעלה, שאין ללמוד ממה שהותר על כל ישראל לפרושים, שיש להם להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה.

וכן אמר מר עוקבא (חולין קה ע"א) אנא בהאי מילתא חלא בר חמרא, לגבי אבא דאילו אבא כד אכל בשרא האידנא, לא הוה אכל גבינה עד למחר כי השתא. ואנא בהאי סעודתא לא אכילנא בסעודתא אחריתי אכילנא. ובודאי שאין פסק ההלכה כמו שהיה אביו עושה, שאם לא כן לא היה מר עוקבא עושה נגד זה, אלא שאביו מחמיר היה בפרישותו, ולכך היה מר עוקבא קורא עצמו "חלא בר חמרא", לפי שלא היה פרוש כל כך כמוהו.

והפרישות במנהגים הוא התבודדות וההבדל מן החברה המדינית, לפנות לבו אל העבודה וההתבוננות בה כראוי. ובתנאי שלא יטה גם בזה אל הקצה האחר, שכבר אמרו ז"ל (כתובות יז ע"א) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. וכן אמרו (מכות י ע"א) חרב אל הבדים ונואלו, חרב על^{רמא} שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה. אלא יתחבר האדם עם הטובים, זמן מה שמצטרך לו ללמודו או לפרנסתו, ויתבודד אחר כך להדבק באלהיו ולהשיג דרכי היושר והעבודה האמיתית. ובכלל זה למעט בדיבורו, וליזהר מן השיחה בטלה, ושלא להסתכל חוץ מארבע אמותיו, וכל כיוצא בזה מן הענינים שהאדם מרגיל את עצמו בהם, עד שנשארים לו בטבע אל תנועותיו.

והנה שלשת החלקים האלה, אף על פי שאמרתם לך בכללים קצרים, הנך רואה שהם כוללים פעולות רבות מפעולות האדם, וכבר אמרתי לך שהפרטים אי אפשר למסור כי אם לשיקול הדעת להישייר אותם על יושר הכלל ואמיתו.

פרק טו – בדרכי קניית הפרישות

הנה הדרך המובחר לקנות את הפרישות, הוא שיסתכל האדם בגריעות תענוגות העולם הזה ופחיתותם מצד עצמם, והרעות הגדולות שקרובות להולד מהם. כי הנה מה שמטה הטבע אל התענוגות האלה, עד שיצטרך כל כך כח ותחבולות להפרישו מהם, הוא פיתוי העינים הנפתים במראה הדברים, אשר הוא טוב וערב, לכאורה הוא הפיתוי שגרים לחטא הראשון שיעשה, כעדות הכתוב (בראשית ג ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים וגו' ותקח מפריו ותאכל. אבל כשיתברר אל האדם היות הטוב ההוא כוזב לגמרי מדומה, ובלי שום התמדה נכונה, והרע בו אמיתי או קרוב להולד ממנו באמת, ודאי שימאס בו ולא ירצהו כלל. על כן זהו כל הלימוד שצריך שילמד האדם את

סמל מאיר המסילה

^{רמ} צ"ע אם משמעות דבריו שכל מי שלא מקיים פרישות בתאות אכילה אסור לו להחמיר שום חומרא בהלכה, בתמידות? הרי איתא בגמ' ברכות דף כב ע"א על ענין טבילת עזרא, שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה וכל המחמיר בה על עצמו מאריכין לו ימיו ושנותיו. ואפילו ענין המחמיר תבא עליו ברכה מובא בראשונים הרבה, ומובא בשו"ע או"ח תרי"ד ות"מ. וכן ראוי להחמיר או בעל נפש יחמיר על עצמו.

^{רמא} בנוסח שלנו נוסף: צוארי.

מסילת ישרים

שבלו להכיר בחולשת התענוגים האלה ושקרם^{מב}, עד שמאליו ימאס בם ולא יקשה בעיניו לשלחם מאתו.

הנה תענוג המאכל הוא היותר מוחש ומורגש, היש דבר אבד ונפסד יותר ממנו. שהרי אין שיעורו אלא כשיעור בית הבליעה, כיון שיצא ממנה וירד בבני המעים, אבד זכרו, ונשכח כאילו לא היה. וכך יהיה שבע אם אכל ברבורים אבוסים כמו אם אכל לחם קיבר, אם אכל ממנו כדי שביעה. כל שכן אם ישם אל לבו החלאים הרבים שיכולים לבוא עליו מחמת אכילתו, ולפחות הכובד שמגיעהו אחר האכילה, והעשנים המהבילים את שבלו. הנה על כל אלה, ודאי שלא יחפוץ אדם בדבר הזה, כיון שטובתו אינה טובה ורעתו רעה.

ושאר כל ההנאות שבעולם כמו כן, אילו יתבונן בהם, יראה שאפילו הטוב המדומה שבהם איננו אלא לזמן מועט, והרע שיכול להולד מהם, קשה וארוך, עד שלא יאות לשום בעל שכל לשום עצמו בסכנות הרעות, על רוח הטוב המועט ההוא. וזה פשוט. וכשירגיל את עצמו ויתמיד בעיונו על האמת הזאת הנה, מעט מעט יצא חפשי ממאסר הסכלות אשר [השך] החומר אוסר אותו בו, ולא יתפתה מפתויי ההנאות הכוזבות כלל, אז ימאס בהן, וידע שאין לו לקחת מן העולם אלא ההכרחי וכמו שכתבתי.

והנה כמו שהתבונן על זה הדבר גורם קניית הפרישות, כך סכלותו מפסיד אותה. וההתמדה בין השרים ואנשי הגדולות הרודפים אחר הכבוד ומרבים ההבל, כי בראותו את היקר ההוא והגדולה ההיא, אי אפשר שלא תתעורר תאוותו בו לחמוד אותם. ואפילו לא יניח את יצרו שינצח אותו, על כל פנים מידי מלחמה לא ימלט. והנה הוא בסכנה, וכענין זה אמר שלמה (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה.

ויקר מן הכל הוא ההתבודדות, כי כמו שמסיר מעיני עניני העולם, כן מעביר חמדתם מלבנו. וכבר הזכיר דוד המלך עליו השלום בשבח ההתבודדות, ואמר (תהלים נה ז-ח) מי יתן לי אבר כיונה וגו' הנה ארחיק גדוד אֶלֶין במדבר סלה. והנביאים, אליהו ואלישע, מצאנו היותם מיחדים מקומם אל ההרים מפני התבודדותם. והחכמים החסידים הראשונים ז"ל הלכו בעקבותיהם, כי מצאו להם זה האמצעי היותר מוכן לקנות שלימות הפרישות, למען אשר לא יביאום הבלי חביריהם להביל גם הם כמותם.

וממה שצריך לזהר בקניית הפרישות הוא, שלא ירצה האדם לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו, אלא יהיה פורש והולך מעט מעט, היום יקנה קצת ממנו, ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בו לגמרי, כי ישוב לו כמו טבע ממש.

פרק טז – בביאור מדת הטהרה

הטהרה היא תיקון הלב והמחשבות. וזה הלשון מצאנוהו אצל דוד שאמר (תהלים נא יב) לב טהור ברא לי אלקים^{מב}. וענינה שלא יניח האדם מקום ליצר במעשיו, אלא יהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה, ולא על צד החטא והתאוה. וזה אפילו במעשים

סמל מאיר המסילה

^{מב} הסבא מקלם אמר, אמת היא סכין חדה שחותכת את הרצונות כלומר כל רצונות האדם בנויים על שקר ואשליות ללא טעם וערך אמיתי ואמת היא הסכין שחותכת רצונו אלו וזאת ע"י ההתבוננות מה הם הערכים האמיתיים (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד קג).

^{מב} ע"י ע"ח עקודים ז: ותראה כי כן כיוולא בזה בזה האדם התחתון צסוד נפס, אז הוא לבוק ונאחז עם הילכה"ר שהוא הקליפות, צסוד (ויקרא ז ז) ונפס כי חטא, ובהיותו צסוד רוח אינו כ"כ חוטא צסוד (תהלים נא יז) לב טהור ורוח נכון וגו', ובהיותו צסוד נשמה הוא רחוק מן החטא אך כריך שמירה מן האחוריים, ובהיות נשמה לנשמה אז אינו חוטא כלל ועיקר, ודי בזה.

מסילת ישרים

הגופניים והחומריים, שאפילו אחרי התנהגו בפרישות, דהיינו שלא יקח מן העולם אלא ההכרחי, עדיין יצטרך לטהר לבבו ומחשבתו, שגם באותו המעט אשר הוא לוקח, לא יכוון אל ההנאה והתאוה כלל, אלא תהיה כונתו אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא, על צד החכמה והעבודה^{רמ"ד}. וכענין שאמרו ברבי אליעזר (נדרים כ ע"ב^{רמ"ה}) שהיה מגלה טפח ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד, שלא היה נהנה כלל, ולא היה עושה המעשה ההוא אלא מפני המצוה והעבודה^{רמ"ד}. ועל דרך זה אמר שלמה (משלי ג ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

ואמנם צריך שתדע, שכמו ששייך טהרת המחשבה במעשים הגופניים אשר הם מצד עצמם קרובים ליצר, לשיתרחקו ממנו ולא יהיו משלו, כן שייך טהרת המחשבה במעשים הטובים הקרובים לבורא יתברך שמו, לשלא יתרחקו ממנו, ולא יהיו משל היצר. והוא ענין שלא לשמה^{רמ"ז} המוזכר בדברי רבותינו ז"ל פעמים רבות.

ואולם כבר נתבאר דברי החכמים ז"ל, שיש מינים שונים של שלא לשמה^{רמ"ה}, הרע מכולם הוא שאיננו עובד לשם עבודה^{רמ"ט} כלל, אלא לרמות בני האדם ולהרויח כבוד או ממון, וזהו שאמרו בו (ירושלמי ברכות פ"א מ"ב) נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו. ועליו אמר הנביא (ישעיה סד ה) ונהי כטמא כלנו וכנגד עדים כל צדקותינו.

ויש מין אחר של שלא לשמה, שהוא העבודה על מנת לקבל פרס. ועליו אמרו (פסחים נ ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. אך על כל פנים, מי שלא הגיע עדין מתוך שלא לשמה אל לשמה, הרי רחוק הוא משלמותו^{ר"י}.

אמנם מה שצריך לאדם יותר עיון ומלאכה רבה, הוא תערובת האיסור, דהיינו שלפעמים האדם הולך ועושה מצוה לשמה ממש, שכך גזר אבינו שבשמים, אמנם לא

סממאיר המסילה

^{רמ"ד} עי' לקמן הערה שנא, אולם הטהור עדיין לא הגיע למדרגה זו (של הקדוש), בה יכול לעשות שלום עם היצר הרע – להתפשט עמו – על ידי שמשמש בו רק למטרת הטוב כי עדיין הוא צריך לירא ולפחד שאם לא יתרחק ממנו לגמרי אלא יעסוק בעניני עולם הזה כדי להפכם לטוב עלול הוא לבא לידי נזק כי גם אחרי שאין בלבו תשוקה לעניני עולם הזה המאוס בעיניו ואת היצר הרע כבר הרגו בלבבו נשאר בו מרשמי הרע דקים צלו של יצר הרעש עלולים להתעורר שוב לאש חזקה אם יתקרב לעניני הגשמיות (מכתב מאליהו ח"ג עמוד 153).

^{רמ"ה} עי' לעיל הערה רלב.

^{רמ"ו} ולפלא שזה מובא בשו"ע (או"ח סי' ר"מ ס"ח) כהלכה לכל יהודי: וישמש באימה וביראה כמ"ש על ר"א שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד פי' באימה וביראה כאילו כפאו שד וכו'.

^{רמ"ז} תורה שלא לשמה כוונתו לקבל שכר, אבל לכל הפחות עבודתנו נעשית לשם עבדות ואילו כאשר חסר לו עבודה לשם עבדות אין זה אף בגדר עבודה שלא לשמה (אור יחזקאל, אלול עמוד רעא). אולי צריך להיות במקום הערה רמח'?

^{רמ"ח} יש מינים שונים של שלא לשמה הרע מכולם הוא שאיננו עובד לשם עבודה כלל אלא שלם עצמו וכמובן כי אז הוא לשם כבוד ואז אף אם כוונתו הוא בשביל העולם הבא הנה הוא עובד לעצמו (אור יחזקאל מכתבים עמוד שלה).

^{רמ"ט} מי שמשעבד את תאוות לבו ומחשבותיו לה' ית' הרי זה עבד ה' ית', וכל מי אשר מקיים מצוות ומעשים טובים אך לא שיעבד עצמו וכוחותיו לא פגע ולא קיים מצוות העבדות וכו' על מנת לקבל פרס וכו' דאף זו מדריגה בעבדות, שחושב לקבל שכר עבור עבודתו, אבל מ"מ מתכוין לשם עבדות, אבל מי שאינו מתכוין לשם עבדות ודאי נמצא במדרגה פחותה ביותר. ועי"ש עמוד רסד: יש מין אחר שלא לשמה, שהוא עובד בגלל שהקב"ה ציוה אותו אלא שמצדו במחשבתו גם מחשבה על מנת לקבל פרס שיקבל שכר במעשיו או שישבחוהו בני אדם וכו' (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד קסז).

^{ר"י} שלא לשמה אין בו שום ענין של התעלות ועבודה ונעשה רק להנאת עצמו ולא יביא ללשמה כי השלא לשמה המביא ללשמה הוא הנעשה מתחילה בכוונה כדי לעלות על ידו והיינו שמקור ההשתמשות בו הוא נקודת לשמה שרוצה לטהר את עצמו משתמש בשלא לשמה כדי להקל עבודתו והתנגדות היצר הרע (מכתב מאליהו, ח"ה עמוד 30).

מסילת ישרים

יחדל מלשתף עמה איזה פניה אחרת, או שישבחוהו בני האדם, או שיקבל שכר במעשהו. ולפעמים אפילו אם לא יהיה מתכוון ממש לשישבחוהו, בשמוח לבו על השבח ירבה לדקדק יותר. כעין מעשה של בתו של רבי חנינא בן תרדיון (ע"ז יח ע"א) שהיתה פוסעת פסיעות יפות, וכיון ששמעה שאומרים כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, מיד דקדקה יותר. הרי התוספת הוזה נולד מכח השבח ששיבחוהו.

ואמנם אף על פי שאיסור כזה בטל במיעוטו, על כל פנים, המעשה שתערובת כזה בתוכו, טהור לגמרי איננו. כי הנה, כשם שאין עולה על גבי המזבח שלמטה אלא סולת נקיה מנופה בשלש עשרה נפה^נ, שכבר טהור לגמרי מכל סיג. כך אי אפשר לעלות על רצון מזבחו העליון, להיות מעבודת האל השלמה והמובחרת, אלא המובחר שבמעשים, הטהור מכל מיני סיג. ואינני אומר שמה שהוא זולת זה יהיה נדחה לגמרי, כי הרי הקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה^נ, ומשלם שכר המעשים לפי מה שהם. אמנם על העבודה התמימה אני מדבר, הראויה לכל אוהבי ה' באמת, שלא יקרא בזה השם, אלא העבודה הטהורה לגמרי, שלא תהיה הפניה בה אלא לשם יתברך ולא לזולתו. וכל מה שיתרחק מן המדרגה הזאת, כפי הרבות רחוק, כן ירבה החסרון בה. הוא מה שדוד המלך עליו השלום אומר (תהלים עג כה) מי לי בשמים ועמך לא הפצתי בארץ^נ.

ס מאיר המסילה

^{נא} עי' אהבת חסד (ח"ב פ"ג): יש שני הנהגות, שהשם יתברך מנהיג בהן את עולמו, אחד מדת הדין, ואחד מדת החסד והרחמים. וידוע דחובתו של אדם וזכותו לעתיד לבוא תלוי לפי רב המצות והעונות שיש בידו. כמו שאמרו חז"ל (קדושין מ ע"ב), דאם הוא רב מצות - הוא בגדר צדיק, ואם רב עונות הוא בגדר רשע. וזהו ממילא מובן לכל משכיל, דאם ה' יתברך ישב בעת המשפט על כסא הדין, אז אפילו אם יהיו זכותיו מרבין מאד, יצא חייב מבית דין של מעלה, אם לא שהתחזק עצמו בכל כחו לעשות המצוה כדין בכל פרטיה, דבודאי ידקדקו אחר כל מצוה לראות אם נעשתה המצוה בכל פרטיה כדין. וגם את חלק הנעלם שבכל מצוה ומצוה, דהיינו את כח המחשבה שהיה לו אז, אם היה כדין באהבה וביראה ובשמחת המצוה, ועוד כמה פרטים שצריך לכל מצוה. וכמו שכתב בספר חרדים, וכמו שכתוב (קהלת יב יד), כי את כל מעשה האלקים יבא במשפט על כל נעלם וגו'. ובודאי ימצא הרבה והרבה מצות שלא השלימן כדין בכל פרטיהן, ולא יעלו לחשבון, וממילא יהיו העונות רבין עליהן, ויהיה נתפש למעלה בשם רשע, חס ושלום. ואפילו אם עשה תשובה על איזה עונות, כשידקדקו אחר התשובה, ימצא בודאי, שלא היתה תשובה כראוי. ואם הקדוש ברוך הוא יתנהג אז עם האדם במדת החסד והרחמים, הגם דבודאי יש נפקא מנה גדולה, אם הוא עושה מצוה כמאמרה, או שחסר בה איזה פרט, מכל מקום בודאי יחפשו זכות, על שלא עשה אותן כראוי, וישארו זכותיו על מקומן. ולפעמים יציר, שאפילו אם לפי חשבון פעולותיו, עונותיו מרבין מזכותיו, אם הקדוש ברוך הוא יתנהג עמו ברחמים גמורים יתמעטו מחשבונם, כי בודאי ימצא כמה מהעונות שנוכל לתלות עליהן, שעשה אותן בשגגה, או בסבה אחרת, וממילא אם ינטלו אותן העונות מן הכף, יתרבו הזכיות על העונות, ויקרא עליו שם צדיק לעולם. ובפרט אם עשה תשובה על איזה עונות, בודאי תתקבל התשובה ההיא, אף שלא היתה תשובה שלמה כראוי (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד רכא).

^{נב} עי' ב"ק לח ע"ב: אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה דאילו בכירה דקאמרה מואב אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אל תצר את מואב ואל תתגר במלחמה מלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו צעירה דקאמרה בן עמי א"ל הקדוש ברוך הוא למשה וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר במ כלל דאפילו אנגריא לא תעביד בהו, ע"כ.

מבהיל מאד הדבר תחת איזה סוג שכר הוא מכניס מעשים כאלה שאינם בתכלית הזיכוכ מנופה ב"ג נפה (דעת חכמה ומוסר ח"ב מח).

^{נב} עי' דב"ר פ"ב ס' לא: ד"א שמע ישראל זה שאמר הכתוב (תהלים עג) מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ רב אמר ב' רקיעים הן שמים ושמי שמים ר"א אמר ז' רקיעים הן שמים ושמי שמים רקיע שחקים מעון זבול ערפל וכולהו פתח הקב"ה לישראל להודיען שאין אלוה אחר אלא הוא אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מי לי בשמים חוץ מכבודך כשם שאין לי בשמים אלא אתה כך לא חפצתי אחר בארץ כשם שלא שתפתי עמך אלוה אחר בשמים כך לא שתפתי עמך אלוה אחר בארץ אלא כנסת אני בכל יום לבתי כנסיות ומעידה עליך שאין אלוה אחר אלא אתה ואומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.

מסילת ישרים

ואמר כמו כן (שם קיט קמ) צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה^י, כי באמת העבודה האמתית צריכה להיות צרופה הרבה יותר מן הזהב ומן הכסף. והוא מה שנאמר על התורה (שם יב ז) אמרות ה' אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים. ומי שהוא עובד ה' באמת, לא יסתפק בזה במעט, ולא יתרצה לקחת כסף מעורב בסיגים ובדילים, דהיינו עבודה מעורבת בפניות לא טובות, אלא הוזהר וטהור כראוי, ואז יקרא עושה מצוה כמאמרה, שעליו אמרו ז"ל (שבת סג ע"א) כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות^י. וכן אמרו ז"ל (נדרים סב ע"א) עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמן.

והוא מה שבחרים אותם שהם עובדי ה' בלב שלם, כי מי שלא נתדבק עמו יתברך באהבה אמיתית, צירוף העבודה הזאת תהיה לו למורה ולמשא גדול, כי יאמר מי יוכל לעמוד בזה. ואנחנו בני הומר ילודי אשה, אי אפשר להגיע אל הזיקוק והצירוף הזה. אמנם אוהבי ה' וחפצי עבודתו, הנה שמח לבם להראות אמונת אהבתם לפניו יתברך, ולהתעצם בצירופם וטהרתם, הוא מה שסיים דוד עצמו באמרו, ועבדך אהבה.

והנה באמת זהו המבחן, שבו נבחנים ונבדלים עובדי ה' עצמם במדרגתם, כי מי שיודע לטהר לבו יותר, הוא המתקרב יותר והאהוב יותר אצלו יתברך, הם המה הראשונים אשר בארץ המה, אשר גברו ונצחו בדבר הזה, האבות ושאר הרועים^י, אשר טהרו לבם לפניו, הוא מה שדוד מזהיר את שלמה בנו (דברי הימים א' כח ט) כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין, וכן אמרו ז"ל (סנהדרין קו ע"ב) רחמנא לבא בעי, כי אין די לאדון ברוך הוא במעשים לבדם שיהיו מעשי מצוה, אלא העיקר לפניו שהלב יהיה טהור, לכיין בה לעבודה אמיתית.

והנה הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף^י ונוהג בהם, ואם הוא אינו מביא עצמו אל עבודתו יתברך, אין עבודת שאר האברים כלום, כי אל אשר יהיה שמה רוח הלב ללכת ילכו, ומקרא כתוב בפירוש (משלי כג כו) תנה בני לבך לי.

פרק יז – בדרכי קניית הטהרה

סמאיר המסילה

^י עי' מדרש תהלים שם: צרופה אמרתך מאד וגו'. מהו צרופה אמרתך. משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו קערה של כסף, נתן הכסף לצורף אמר לו צרפהו לי, הכניסו לכור צירפו והוציאו, אמר לו שוב, צרפהו פעם שנית, ועוד צרפהו פעם שלישית. כך הקב"ה, צורף את התורה מ"ט פעמים. וכן הוא אומר, (משלי ל, ה) כל אמרת אלוה צרופה. ואומר, (תהלים יב, ז) אמרות ה' אמרות טהורות וגו'. ז' ז' פעמים, הרי מ"ט פנים התורה נדרשת. לכך נאמר, (משלי ל, ה) כל אמרת אלוה צרופה. ואומר, צרופה אמרתך מאד.

^י עי' מהר"ל בחדושי אגדות סם: העושה מצוה כמאמרה. פי' כתקנה כלל אדם חסרון כלל רק כאשר היא המצוה בעלמה, לכך אין מצטרף אותו בשורת רעות, מפני שהוא מסולק מן הרע כאשר עושה המצוה כתקנה, שהמצוה היא הטוב ואם היה עושה המצוה ויש בעשייתה חסרון החסרון הוא רע, אבל כאשר עושה המצוה כתקנה כלל אדם חסרון בעולם אין בזה אדם רע. עי' תז"ח יד ע"א וגר"א סם.

^י עי' סוכה נב ע"ב: מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע אדם שת ומתושלח מימינו אברהם יעקב ומשה בשמאלו.

^י ז"ל: הקדוש ברוך הוא ליבא בעי דכתיב וה' יראה ללבב.

^י עיקר חובתינו היא עבודת תיקון הלבבות, וכל דברי בעל חובות הלבבות הם בענין עבודת הלב, ובאמת פשוט הוא, כי הכל הולך אחר כוונת הלב, וכל מעשי האדם נמשכים אחר הרהוריו ותשוקת לבו וכו' נמצא שכל שרחוקים אנו מעבודת הלב, אין בעבודתנו מאומה (אור יחזקאל, מדות עמוד ל).

מסילת ישרים

הנה הדרך להשיג המדה הזאת קל הוא למי שכבר השתדל והשיג המדות השנויות עד הנה, כי הנה כשיחשוב ויתבונן על פחיתות תענוגי העולם וטובותיו כמו שכתבתי למעלה, ימאס בהם ולא יחשבם אלא לרעות ולהסרונות הטבע החומרי החשוך והגם. ובהתאמת אצלו היותם ממש חסרונות ורעות, ודאי שיקל לו להבדל מהם ולהסירם מלבו. על כן כל מה שיעמיק ויתמיד להכיר פחיתות החמריות ותענוגיו, יותר יהיה נקל לו לטהר מחשבותיו ולבו שלא לפנות אל היצר כלל, בשום מעשה מן המעשים, אלא יהיה במעשים החומריים כאנוס לא זולת.

ואמנם כמו שטהרת המחשבה חילקונה לשני חלקים: האחד, במעשים הגופניים. והאחד, במעשי העבודה. כן העיון המצטרך כדי לקנותה יתחלק לשנים, כי הנה לטהר מחשבתו במעשי גופניותו, הדרך הוא להתמיד הסתכלותו על פחיתות העולם ותענוגיו כמו שכתבתי. ולטהר מחשבתו במעשי עבודתו, ירבה התבוננותו על תרמית הכבוד וכזביו, וירגיל עצמו לברוח ממנו^ט, אז ינקה בעת עבודתו מפנות אל השבח ואל התהלה אשר יהללוהו בני האדם, ותהיה מחשבתו פונה ביחוד אל אדוננו, אשר הוא תהלתנו והוא כל טובנו ושלמותנו ואפס זולתו, וכן הוא אומר (דברים י כא) הוא תהלתך והוא אלקיך.

ומן המעשים המדריכים את האדם לבוא לידי מדה זו, הוא ההזמנה לדברי העבודה והמצות. והיינו שלא יכנס בקיום המצוה בפתע פתאום, שאין דעתו עדין מיושבת עליו, ויכולה להתבונן במה שהוא עושה. אלא יזמין עצמו לדבר, ויכין לבו במתן עד שיכנס בהתבוננות, ואז יתבונן מה הוא הולך לעשות, ולפני מי הוא הולך לעשות. שהרי בהכנסו בעיון הזה, קל הוא שישליך מעליו הפניות החיצוניות, ויקבע בלבו הכונה האמיתית הרצויה. ותראה שהחסידי הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם תפלתם ואחר כך מתפללים כדי שיכוונו לבם למקום (ברכות ל ע"א), ובודאי שלא היו פונים שעה אחת לבטלה, אלא מתכוונים ומכינים לבם לתפלה שהיה להם להתפלל, ודוחים מעליהם המחשבות הזרות, ומתמלאים היראה והאהבה הצריכה. ואומר (איוב יא יג) אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפירי^ט.

והנה מפסידי המדה הם חסרון ההתבוננות על הענינים שזכרנו, דהיינו סכלות פחיתות התענוגים, רדיפת הכבוד ומיעוט ההכנה לעבודה, כי השנים הראשונים הם מפתים את המחשבה וממשיכים אותה אל הפניות, כאשה המנאפת, אשר תחת אישה תקח את זרים. וכבר נקראו המחשבות החיצוניות "זנות הלב" דכתיב (במדבר טו לט) ולא תתורו אחרי לבבכם^ט ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם. כי נמצא הלב פונה מן המבט השלם אשר היה לו ליקשר בו אל הבלים ודמיונות כוזבים, ומיעוט ההכנה גורם לסכלות הטבעי, הבא מצד החומר, שלא יגרש מתוכו. והרי הוא מבאיש את העבודה בסרחונו. ונבאר עתה מדת החסידות.

פרק יח – בביאור מדת החסידות

מדת החסידות צריכה היא באמת לביאור גדול, כי מנהגים רבים ודרכים רבים עוברים בין רבים מבני האדם בשם חסידות, ואינם אלא גולמי חסידות בלי תואר ובלי

סמל מאיר המסילה

^ט השלב הראשון [איך לגשת למעשי המצות]: נלחמים נגד מדות בלתי רצויות שיכולות להתעורר בקיום מצוות – ע"י ההזמנה למצות: העיון מה הוא הולך לעשות ולפני מי הוא הולך לעשות. ריכוז המחשבה אל המצוה דוחה פניות וקובע בלב את הכוונה האמיתית (עלי שור ח"א ריג).

^ט ע"י בתי מדרשות חלק ב - מדרש איוב: אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיק אם אתה הכינות לבך תקובל תפלתך כפרישת כפים שהיא מקובלת.
^{טא} ע"י ברכות דף יב ע"ב: אחרי לבבכם זו מינות.

מסילת ישרים

צורה ובלי תיקון. ונמשך זה מחסרון העיון וההשכלה האמתית אשר לבעלי המדות ההם, כי לא טרחו ולא נתיגעו לדעת את דרך ה' בידיעה ברורה וישרה, אלא התחסדו והלכו במה שנודמן להם לפי הסברא הראשונה. ולא העמיקו בדברים, ולא שקלו אותם במאזני החכמה.

והנה אלה הבאישו את ריח החסידות בעיני המון האנשים, ומן המשכילים עמהם, באשר כבר יחשבו שהחסידות תלוי בדברי הבל, או דברים נגד השכל והדיעה הנכונה, ויאמינו היות כל החסידות תלוי רק באמירת בקשות רבות ויודים גדולים ובכיות והשתחויות גדולות ובסיגופים הזרים, שימית בהם האדם את עצמו, כטבילות הקרח והשלג, וכיצא בדברים האלה. והנה לא ידעו, כי אף על פי שקצת דברים אלה צריכים לבעלי תשובה, וקצתם ראויים לפרושים, הנה לא על אלה נוסד החסידות כלל, כי אם הטוב שבמנהגים האלה, הוא ראוי להתלוות אל החסידות.

אך מציאות החסידות עצמו הוא דבר עמוק מאד להבינו על נכון, והוא מיוסד על יסודות חכמה רבה ותיקון המעשה בתכלית, אשר ראוי לכל חכם לב לרדוף אחריו, כי רק לחכמים להשיגו באמת. וכן אז"ל (אבות פ"ב מ"ה) לא עם הארץ חסידים.

ונבאר עתה ענין זה על הסדר. הנה שורש החסידות הוא משאמרו חז"ל (ברכות יז ע"א) אשרי אדם שישיעו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. והענין הוא כי הנה המצות

סמ מאיר המסילה

ס"ב עי' לעיל פרק ה.

ס"ג נוסח שלנו: מי שגדל בתורה ועמלו.

ס"ד עי' שערי קדושה ח"א ט"ג: הנה האיש אשר נדבה רוחו אותו להיותו צא לטהר ולהתקדש לקבל עליו עול מלכות שמים על אמתתה, יכין עצמו בכל כמו ויזרז לקיים כל תרי"ג מצוות וכו', כל זמן שלא קיים תרי"ג מצוות נקרא לדיק שאינו גמור וכו', וכאשר יקיים כולם אלא שעדיין לא נקנו צו גם כן כל המדות טובות בטבע גמור [הוא לדיק גמור, אבל מין שקיים תרי"ג מצוות בשמחה מאהבה בלי גרוי יצר הרע כלל יען נזדכך החומר לגמרי וכו', הנה זה נקרא חסיד גמור וכו' כלל העולה, כי קיום תרי"ג מצוות על ידי היות יצר הרע צדס והוא מתגבר עליו, נקרא לדיק. וכשקיים על ידי בטול היצר הרע, שזה יורה קנין מדות הטובות בטבע גמור, הנה זה נקרא חסיד גמור. עוד יש מדרגת חסידות למעלה מזו שאין למעלה ממנה והאיש הזה נקרא קדוש [ועי' זהר ח"ג] (דף רפא ע"א) וז"ל, ולאו למגנא אמר קודשא בריך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פלאני לי ולבני מצין אמות העולם וכמה בני נשא דקא משתדלי באורייתא וכו' ולא אתפרק קודשא בריך הוא וגו' אלא וכו' הא אוקמוה דאין חסיד אלא המתחסד עם קונו וכו' דכד חאלו ישראל וכו' קודשא בריך הוא תריך בני מלכא ומטרוניתא עמהון, ומאן דהדר בתשובתא וגמיל חסד לשכינתא באורייתא ובכל פקודין דילה ולאו איהו אלא למפרק לשכינתא, דא עביד חסד עם קונו וכו'.

[ז"ל בשלימות: ולא למגנא אמר קב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פלאני לי ולבני מצין העכו"ם וכמה בני נשא דקא משתדלי באורייתא ועבדי גמילות חסדים ומלכין ולא אתפרק קב"ה ושכינתיה וישראל אלא דישתדל באורייתא לחבר יתה בקב"ה וגמילות חסד הא אוקמוה דהא אין חסיד אלא המתחסד עם קונו דכל פקודין לעביד למפרק צהו שכינתיה ובהא עביד חסד עם קב"ה מאן דגמיל חסד בשכינתיה עם קב"ה גמיל בגין דכד חבו ישראל וקב"ה הוה בעי לישראל לון אימא הות רביעא עלייהו עד לנפקו לתרבות רעה קב"ה מה עביד תריך בני מלכא ומטרוניתא ואיהו אומי דלא יהדר לאתריה עד דמטרוניתא אתהדרת לאתרהא ומאן דהדר בתשובה וגמיל חסד בשכינתא ובכל אורייתא ובפקודין דילה ולאו איהו אלא למפרק שכינתא דא עביד חסד עם קונו וכאילו פריק ליה ולשכינתיה ולבנוי.

תרגום: ולא לחנם אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פלאני לי ולבני מצין העובדי כוכבים ומזלות וכמה בני אדם שעוסקים

מסילת ישרים

המוטלות על כל ישראל, כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת, אמנם מי שאוהב את הבורא ית"ש אהבה אמתית, לא ישתדל ויכוין לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו, שאילו יגלה אביו את דעתו, גילוי מעט שהוא חפץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל, ואע"פ שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובחצי דיבור, הנה די לאותו הבן להבין היכן דעתו של אביו נוטה לעשות לז"ה. גם את

סממאיר המסילה

בתורה ועושים גמילות חסדים ומתפללים ולא נגאל הקדוש ברוך הוא וסכינתו וישראל אללא שיעסוק בתורה לחצר אותה עם הקדוש ברוך הוא וגמילות חסד הרי פרשה שהרי אין חסיד אללא המתחסד עם קונו שכל המצוות שעשה לגאול צו סכינתו וצוה עושה חסד עם הקדוש ברוך הוא. מי שגומל חסד עם סכינתו הוא גומל עם הקדוש ברוך הוא משום שכשחטאו ישראל והקדוש ברוך הוא היה רוצה ליסרם האם היתה רוצת עליהם עד שיאלו לתרבות רעה מה עשה הקדוש ברוך הוא מנגרש את בני המלך והמלכה והוא נשבע שלא יחזר למקומו עד שהמלכה תחזר למקומה ומי שחוזר בתשובה וגומל חסד עם הסכינה ובכל התורה ובמצוותיה ולא היא אללא לגאול את הסכינה זה עושה חסד עם קונו וכאלו גואל אותו ואת סכינתו ואת בניו.]

והנה זהו שאמר הכתוב (דברים ל"ב י"א) אור ילדך תשי וגו', וכתוב (תהלים ס"ח ל"ה) תנו עז לאלהים וגו', וזהו שאמרו (ברכות דף י"ז) רבי יהודה אומר אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וכו'. כי מה שעמל בתורה אינו לטוב פרס כלל לעצמו, אללא לעשות נחת רוח ליוצרו. וכתוב ביה (ישעיה ס"ג ט') בכל ארצם לו אר. ובכל מקום שגלו ישראל סכינה עמהם היא אמנו שעליה נאמר (שם ג' א') ובפשיעכם שולחה אמצם הנקראת יוצרנו כמו שכתוב אור ילדך תשי. וזהו שאמר נחת רוח ליוצרו ולא אמר להקדוש ברוך הוא.

נמצא כי כשיעסוק בתורה ובמצוות ובמדות טובות הנקרא חסיד כנזכר לעיל, אם התערבה צו כונת קבול חיזה שכי, הוא חסיד לעצמו. כמו שכתוב (משלי י"א י"ז) גומל נפשו איש חסד. כי בקיימו המצוות, גומל חסד לנפשו. ולכן אינו נקרא חסיד אללא איש חסד, כי החסד הוא אל האיש עצמו הגומל לנפשו, אך הגומל חסד עם קונו נקרא חסיד וקדוש, יען כי נזכר מכל מיני טומאה וקידש עצמו בקדושתו יתברך. כי לשון קדושה, לשון הכנה והזמנה כמו (במדבר י"א י"ח) התקדשו למחר ואכלתם, כי עושה עצמו מרכבה אל קדושתו יתברך ואינו חושש לכבוד עצמו אללא לכבוד קונו כנזכר לעיל.

ואל זה נתכוון רבי פנחס בן יאיר במה שאמר (במשנה סוף סוטה) פרישות מציאה לידי טהרה וכו' וקדושה לידי חסידות וחסידות לידי רוח הקדש, כי זו חסידות שלימה הבאה אחר הקדושה והיא המציאה לידי רוח הקדש כי נתדבק צו דבוק גמור וישיג לגלוי רזי תורה ולהתנבא עתידות כמו שאמר רבי מאיר (אבות פ"ו משנה ה') כל העוסק בתורה לשמה, ראונו לומר לשמה של התורה שהיא היא הקדוש ברוך הוא, כי כל התורה שמוותיו של הקדוש ברוך הוא. זוכה לדברים הרבה וכו' ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכו'.

^{כ"ה} עי' חגיגה יא ע"ב: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אללא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. ועיי"ש יג ע"א: ולא במרכבה ביחיד: תני רבי חייא אלבל מוסרין לו ראשי פרקים. ועיי' רמ"ק על ס"י (פ"א מ"ד): החכמה תקרא הדבר המסור לאדם מרבו, ובינה תקרא הדבר המובן לו מתוך דבר שנמסר לו, ועתה אמר כי חכמה זו אין מוסרין אותה אללא ראשי פרקים, לכך כריד שתבין בחכמה הנמסרת לך בעניין שתבין מראש הפרק כל העניין. ועי' זהר ח"א כו ע"א: ולא ידע גבר ית קבורתיה עד יומא הדין דאתגלייא תמן ודא איהו רמז ולחכימא ברמיזא.

תרגום: ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה שהתגלה שם, וזהו רמז ודי לחכימא ברמיזא.

ועי' תז"ח ח ע"ב: ובהו תהא אנת כבד פה וכבד לשון וחכימא ברמיזא.

תרגום: ובהם תהיה אנת כבד פה וכבד לשון ולחכם ברמז.

מסילת ישרים

אשר, לא אמר לו בפירוש, כיון שיוכל לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לפניו, ולא ימתין שיצוהו יותר בפירוש, או שיאמר לו פעם אחרת.

והנה דבר זה אנתנו רואים אותו בעינינו שיוולד בכל עת ובכל שעה, בין כל אוהב וריע, בין איש לאשתו, בין אב ובנו.

כללו של דבר, בין כל מי שהאהבה ביניהם עזה באמת, שלא יאמר לא נצטויתי יותר, די לי במה שנצטויתי בפירוש. אלא ממה שנצטוה ידון על דעת המצוה, וישתדל לעשות לו מה שיוכל לדון שיהיה לו לנחת. והנה כמקרה הזה יקרה למי שאוהב את בוראו ג"כ אהבה נאמנת, כי גם הוא מסוג האוהבים, ותהייתה לו המצות אשר צוויים גלוי ומפורסם לגילוי דעת לבד, לדעת שאל הענין ההוא נוטה רצונו וחפצו ית"ש, ואז לא יאמר די לי במה שאמור בפירוש, או אפטור עצמי במה שמוטל עלי עכ"פ. אלא אדרבא יאמר, כיון שכבר מצאתי ראיתי שחפצו ית"ש נוטה לזה, יהיה לי לעינים להרבות בזה הענין, ולהרחיב אותו בכל הצדדין שאוכל, לדון שרצונו יתברך חפץ בו, וזהו הנקרא עושה נחת רוח ליוצרו.

נמצא כלל החסידות, הרחבת קיום כל המצות בכל הצדדין והתנאים שראוי ושאפשר. והנך רואה שהחסידות ממין הפרישות אלא שהפרישות בלאוין, והחסידות בעשין. ושניהם ענין אחד, שהוא להוסיף על המפורש, מה שנוכל לדון לפי המצוה המפורשת, שיהיה נחת רוח לפניו יתברך יי, זהו גדר החסידות האמתית, ועתה נבאר חלקי הראשיים.

פרק יט – בביאור חלקי החסידות

חלקי החסידות הראשונים ג' הא', במעשה. הב', באופן העשיה. הג', בכונה. החלק הא', במעשה, אף הוא יתחלק לב' חלקים: הא', במה שבין אדם למקום. והב', במה שבין אדם לחבירו. החלק הא' שבא', הוא במעשה שבין אדם למקום, וענינו קיום כל המצות בכל הדקדוקים שבהם, עד מקום שיד האדם מגעת, ואלה הם שקראום חז"ל שירי מצוה. ואמרו (סוכה לח ע"א) שירי מצוה מעכבים את הפורענות, כי אע"פ שגוף המצוה נשלם זולתם, וכבר יצא בזה ידי חובתו, הנה זה לכל המון ישראל. אך החסידים אין להם אלא להרבות בהשלמתם, ולא למעט בהם כלל.

החלק השני שבא', הוא במה שבין אדם לחבירו. וענינו גודל ההטבה שיהיה האדם לעולם מטיב לבריות ולא מריע להם, וזה בגוף בממון ובנפש. בגוף, שיהיה משתדל לעזור כל אדם במה שיוכל, ויקל משאם מעליהם, והוא מה ששנינו (אבות פ"ו מ"ו) ונושא בעול

סג מאיר המסילה

עי' יהל אור ח"ב כח ע"ד וז"ל, סוד משה הוא תורתו הלכה למשה מסיני שהוא הסוד, והוא גנוז ברמז והן הגדות שהן צ"ס וכו' שהן לפי הנראה ח"ו כמו דברים בטלים, ובהן גנוז כל האורה והתורה וכו' וזה שצקש משה שלא יגזו הסוד באלו הדברים ולא ניתן לו, וזהו מחולל מפשעינו שנעשה חול דברים של חול והוא מפשעינו (פקודי כנד ע"ב), וכו', הרמז שהוא קליפה תנינא שבו גנוז הסוד שהוא לפנינו, והוא קליפה תנינא לאגוזא קשה כאצנא כנ"ל, וא"ל לעמוד על הסוד שצתוכו שהוא הלכה למשה מסיני דרגא למשה, וזהו קצורת משה שהוא הסוד הגנוז וקצור ברמז, עכ"ל. דהיינו שהגימטריאות אינם כי אם הרמזים לעניני הנסתר, ועי' בהגר"א על תז"ח ח ע"א, וז"ל, ספר הזוהר הכל ברמז קשה להצין, ע"כ.

^{יט} ענין התקיעות לפני הקב"ה לזכרון עקידת יצחק, הוא דווקא על ידי ההידור מצוה שמוסיפין תקיעות מרובות, הידור זה, הוא בבחי' עקדתנו לפני ה', כי בזה מתבטאת השאיפה המושלמת להשתעבד לרצון ה', ולכן נחשב כאילו אמרתי לעקוד עצמכם לפני ועשיתם, כי מדרגת החסיד היא יותר ממדרגת הצדיק (שפתי חיים, מועדים ח"א עמוד קפב).

מסילת ישרים

עם הבירו. ואם מגיע לחבירו איזה נזק בגופו, והוא יוכל למנוע אותו או להסירו, יטרח כדי לעשותו.

במזון, לסייעו באשר תשיג ידו, ולמנוע ממנו הנזקין בכל מה שיוכל. כל שכן שירחיק הוא כל מיני נזקין שיכולים לבוא מחמתו, בין ליחיד בין לרבים. ואפילו שעתה מיד אין היוקן מצוי, כיון שיכול לבוא לידי כך, יסירם ויעבירם. ואז"ל (אבות פ"ב מ"ב) יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך.

בנפש שישתדל לעשות לחבירו כל קורת רוח שיש בידו, בין בעניני הכבוד, בין בכל שאר הענינים, כל מה שהוא יודע שאם יעשהו לחבירו הוא מקבל נחת רוח ממנו, מצות חסידות הוא לעשותו, כל שכן שלא יצערנו בשום מיני צער כלל, יהיה באיזה אופן שיהיה. וכלל כל זה הוא גמילות חסדים, אשר הפליגו חז"ל בשבחה ובחובתינו בה, ובכלל זה רדיפת השלום, שהוא ההטבה הכללית בין כל אדם לחבירו.

ועתה אביא לך ראיות על כל הדברים האלה מן החז"ל, אע"פ שהדברים פשוטים ואין צריכים לחיזוק ראייה.

בפרק בני העיר (מגילה כז ע"ב) אמרו שאלו תלמידיו את ר' זכאי במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא השתנתי בתוך ד' אמות של תפלה, ולא כניתי שם לחבירי, ולא בטלתי קידוש היום, אימא זקנה היתה לי, פעם אחת מכרה כיפה שבראשה והביאה לי קידוש היום. הרי לך פה מן החסידות במה שנוגע אל דקדוקי המצות, כי כבר פטור היה מן הדין מהבאת יין לקידוש, כיון שלא היה לו, עד שהיתה צריכה אמו למכור כיפה שבראשה. אמנם ממדת חסידות היה עושה כן. ובמה שנוגע לכבוד חבירו שלא כנהו, אפילו כנוי שאינו של גנאי, וכדפירשו התוספות שם. ורב הונא גם כן קשר גמי על לבושו לפי שמכר המיינו לקנות יין לקידוש היום.

עוד שם, שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת, ולא פסעתי על ראשי עם קודש. הנה זה המדות בענין כבוד בית הכנסת ובענין כבוד הבריות, שלא לפסוע על גב מסיבתן, שלא ליראות כמבזה אותן. עוד שם, שאלו תלמידיו את ר' פרידא במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא קדמני אדם לבית המדרש, ולא ברכתי לפני כהן, ולא אכלתי מבהמה שלא הורמה מתנותיה.

ואמרו עוד שאלו תלמידיו את ר' נחוניא במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי, ולא עלתה על מטתי קללת חבירי. ומפרש התם, כי הא דרב הונא דרי מרא אכתפיה. אתא ר"ח בר חנילאי וקא דרי מיניה, א"ל אי רגילת דדרית במאתיך דרי, ואי לא אתייקורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי.

הרי שאע"פ שמשמעות בקלון חבירו הוא המשתדל לבזות חבירו, כדי שעל ידי זה ירבה כבודו. הנה לחסידים לא יאות לקבל כבוד אפילו אם חבירו הוא הבא ומתרצה בזה, אם יהיה [ב]זה בזיון לחבירו. וכענין זה אמר רבי זירא, מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני, ולא הרהרתי במבואות המטונפות, ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא ששתי בתקלת חבירי, ולא קראתי לחבירי בחניכתי.

הרי לך מעשי חסידות מכל הדרכים שזכרנו למעלה.

ואמרו עוד ז"ל (ב"ק ל ע"א) אר"י האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות, וזה למה שבינו לבין קונו. ואמרי לה לקיים מילי הנזקין, וזהו למה שבינו לבין חבירו. ואמרי לה לקיים מילי דאבות, ששם נכללים ענינים מכל החלקים.

והנה גמילות חסדים, הוא עיקר גדול לחסיד, כי חסידות עצמו נגזר מחסד. ואז"ל (אבות פ"א מ"ב) על ג' דברים העולם עומד, ואחד מהם ג"ח. וכן מנהו ז"ל (שבת קכז ע"א) עם הדברים שאוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. ואמרו עוד (סוטה

מסילת ישרים

יד ע"א) דרש ר' שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. ואמרו עוד (מסכת כלה פ"ט מ"ו) דרש רבא כל מי שיש בו ג' מדות הללו, בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, רחמן וביישן וגומל חסדים. ואמרו (סוכה מט ע"ב) אמר ר"א גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד. ואמרו עוד (שם) בג' דברים גדולה גמילות חסדים מן הצדקה, שהצדקה בממונו וגמילות חסדים בין בגופו בין בממונו. צדקה לעניים, גמילות חסדים לעניים ולעשירים. צדקה לחיים, גמילות חסדים בין לחיים בין למתים.

ואמרו עוד (שבת קנא ע"ב) ונתן לך רחמים ורחמך כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. וזה פשוט, כי הקב"ה מודד מדה כנגד מדה, ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות. גם הוא בדינו ירחמוהו, וימחלו לו עונותיו בחסד, שהרי מחילה זו דין הוא, כיון שהיא מדה כנגד מדתו. והוא מה שאמרו ז"ל (ר"ה יז ע"א) למי נושא עון, למי שעובר על פשע. ומי שאינו רוצה להעביר על מדותיו, או אינו רוצה לגמול חסד, הנה הדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא שורת הדין.

ראה עתה מי הוא זה ואיזה הוא שיוכל לעמוד אם הקב"ה עושה עמו שורת הדין, ודוד המלך מתפלל ואומר (תהלים קמג ב) ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי. אמנם העושה חסד יקבל חסדי, וככל מה שירבה לעשות, כך ירבה לקבל. ודוד היה מתפלל במדתו זאת הטובה, שאפילו לשונאיו היה משתדל להיטיב. זהו מה שכתוב (שם לה יג) ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי, ואמר (שם ז ה) אם גמלתי שולמי רע וגו'.

ובכלל הענין הזה שלא לצער לשום בריה, אפילו בעלי חיים, ולרחם ולחוס עליהם. וכן הוא אומר (משלי יב י) יודע צדיק נפש בהמתו. וכבר יש שסוברים (ב"מ לב ע"ב) צער בעלי חיים דאורייתא, ועל כל פנים דרבנן.

כללו של דבר, הרחמנות וההטבה, צריך שתהיה תקוע בלב החסיד לעולם, ותהיה מגמתו תמיד לעשות קורת רוח לבריות, ולא לגרום להם שום צער וכו'.

החלק הב' מן החסידות, הוא באופן העשיה. והנה גם זה נכלל בב' ענינים, אמנם תחתיהם נכללים פרטים רבים, וב' הראשיים הם היראה והאהבה, ב' עמודי העבודה האמתית, שזולתם לא תכון כלל.

בכלל היראה יש ההכנעה מלפניו יתברך, הבושת בקרוב אל עבודתו, והכבוד ר"ס הנעשה אל מצותיו אל שמו יתברך ואל תורתו. ובכלל האהבה השמחה הדבקות והקנאה. ועתה נבארם אחד אחד.

הנה עיקר היראה היא יראת הרוממות, שצריך האדם לחשוב בעודו מתפלל או עושה מצוה, כי לפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל או עושה המעשה ההוא. והוא מה שהזהיר התנא (אוצר מדרשים (אייזנשטיין) אליעזר עמוד 29) וכשאתה מתפלל דע לפני מי אתה מתפלל.

מאיר המסילה

^{טז} ע"י לעיל פרק ד בענין.

^{טח} כאן משמע שזה ל"ד לחסידות, אלא לכל א' וא' וצ"ע.

^{טט} מעלה זו של כבוד ה' ית' היא מעלה עליונה, ולהגיע אליה חייב לרכוש יראת הרוממות וממנה נובע כבוד ה' ית' (אור יחזקאל, מדות עמוד שיג).

^י מכיון שבתפילה אדם מדבר אל ה', קל יותר לחוש בנוכחות ה' לעומתו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תמה).

^{י"א} באמת הרגשת יראת הרוממות צריכה להיות נטועה ומושרשת באדם כל שעות היממה, גם כשעוסק בעניני חולין, כמו שכתב הרמב"ם (מ"נ ח"ג פנ"ב) שאין תנועות האדם ומעשיו כאשר יושב בביתו כשיבתו לפני המלך, ובכל עת ובכל מצב עליו להרגיש שעומד לפני המלך הגדול הקב"ה, אלא שבשעת קיום המצוות, ובמיוחד בשעת התפילה קיימת חובה כפולה ומכופלת להיות חדורים בהרגשה שעומדים לפני ה' ית' ומדברים אליו (שם תכא).

מסילת ישרים

והנה ג' דברים ר"ע צריך שיסתכל האדם ויתבונן היטב כדי שיגיע אל זאת היראה: האחד, שהוא עומד ממש לפני הבורא יתברך שמו, ונושא ונותן עמו ר"ע, אף על פי שאין עינו של אדם רואהו. ותראה כי זה הוא היותר קשה שיצטייר בלב האדם, ציור אמיתי, יען אין החוש עוזר לזה כלל. אמנם, מי שהוא בעל שכל נכון, במעט התבוננות ר"ע ושימת לב ר"ע, יוכל לקבוע בלבו אמיתת הדבר, איך הוא בא ונושא ונותן ממש עמו יתברך, ולפניו הוא מתחנן, ומאתו הוא מבקש. והוא יתברך שמו מאזין לו, מקשיב לדבריו כאשר ידבר איש אל רעהו ר"ע, ורעהו מקשיב, שומע אליו.

ואחר שיקבע זה בדעתו, צריך שיתבונן על רוממותו יתברך, אשר הוא מרומם ונשגב על כל ברכה ותהלה, על כל מיני שלימות שתוכל מחשבתנו לדמות ולהבין. ועוד צריך שיתבונן על שפלות האדם ופחיתותו, לפי חומריותו וגסותו, כל שכן לפי החטאים שחטא מעודו, כי על כל אלה אי אפשר שלא יחרד לבו, ולא ירעש בעודו מדבר דבריו לפניו יתברך, ומזכיר בשמו, ומשתדל להרצות לו.

הוא מה שאמר הכתוב (תהלים ב יא) עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה, וכתוב (שם פט ח) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו. כי המלאכים להיותם יותר קרובים אליו יתברך מבני הגוף החומרי, קל להם יותר לדמות שבה גדולתו, על כן מוראו עליהם יותר ממה שהוא על בני האדם. ואמנם דוד המלך עליו השלום היה משבח ואומר (שם ה ח) אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך, וכתוב (מלאכי ב ה) מפני שמי נחת הוא, ואומר (עזרא ט ו) אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך.

ואולם היראה הזאת, צריך שתתגבר בלב בתחלה, ואחר כך תראה פעולותיה גם באיברי הגוף, הלא המה כובד הראש וההשתחואה שפלות העינים וכפיפת הידים, כעבד קטן לפני מלך רב. וכן אמרו בנמרא (שבת י ע"א) רבא פכר ידיה ומצלי אמר כעבדא קמי מאריה.

סמל מאיר המסילה

ר"ע עי' יבמות קה ע"ב: המתפלל צריך שיתן עינו למטה שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים וחד אמר עינו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים אדהכי אתא ר' ישמעאל בר' יוסי לגביהו אמר להו במאי עסקיתו אמרו ליה בתפלה אמר להו כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עינו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני מקראות הללו.

ר"ע היינו שיש לו דו-שיח אתו, וגם הקב"ה משתתף בענין כי מדבר אליו והוא מאזין לדבריו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תכב, וכן ח"ב עמוד קפט).
ר"ע בשכל (שפתי חיים שם).

ר"ע הבל הוא מקור ומקום הרצונות והשאיפות ואם יהיה מרוכז כולו ומלא רצון לחוש את מציאות ה' ונוכחותו (שפתי חיים שם).

ר"ע המעיין בתפלתו רואה גם סגולה נפלאה להתגברות והתקדמות פנימית תמידית דווקא בשעות תפלותינו. הרגשות עדינות הולכות ומתעוררות, רשמים דקים של רוממות הולכים ומתחזקים, גישה מחודשת לאמונה הולכת ומסתמנת (עלי שור ח"א כז).

ר"ע ז"ע שהרי נאמר (שמות לג יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו, וזו אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל.

ועי' נתיבות עולם (נתיב העבודה ו): יש לאדם לחשוב עצמו כאלו הוא לפני השם יתברך וכעבד שהוא עומד לפני רבו. ואיך סבירא ליה שיש לו לכוון לבו למעלה אל השם יתברך וכאלו הוא משתוקק ומתאוה אל השם יתברך ולפיכך יכוין לבו למעלה. ומתחזק שיקיים שניהם שיתן עינו למטה ולבו למעלה, כי התפלה מה שהאדם הוא העלול וכריך אל עלתו, וידוע כי מלד שהוא עלול יש להיות עינו למטה וכמו העבד שהוא עומד לפני רבו שעיניו למטה, אמנם מפני שהאדם נתלה בעלה כריך שיהיה לבו למעלה אל העלה לכך יהיה לבו למעלה. כלל הדבר מה שעיניו למטה בצביל כך יש עליו משפט העלול שהוא עומד זיראה לפני עלתו, רק מפני כי העלול נתלה בעלה לכך העלול נושא לבו אל עלתו שכל אחד נושא לבו אל מי שהוא כריך אליו שהאדם כריך אל השם יתברך בתפלתו, וזה מצוה.

מסילת ישרים

והנה דברנו עד עתה מן ההכנעה ומן הבושת.

ונדבר עתה מענין הכבוד. הנה כבוד המצוה ויקרה כבר הזהירונו עליו חז"ל, ואמרו (שבת קלג ע"ב) זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות, ציצית נאה, תפילין נאה, ספר תורה נאה, לולב נאה וכו'. וכן אמרו (ב"ק ט ע"ב) הידור מצוה עד שלישי, עד כאן משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה. הרי דעת שפתותיהם ז"ל ברור מללו, שאין די בעשות המצוה לבד, אלא שצריך לכבדה ולהדרה, ולהוציא ממי שלהקל על עצמו יאמר, אין הכבוד אלא לבני האדם המתפתים בהבלים אלה. אך הקב"ה אינו חושש לזה, כי הוא מרומם מדברים האלה ונשגב מהם, וכיון שהמצוה נעשית לאמתה, די בזה. אמנם האמת הוא, שהאדון ברוך הוא נקרא אל הכבוד (תהלים כט ג), ואנו חייבים לכבדו, אע"פ שאינו צריך לכבודנו, ולא כבודנו חשוב וספון לפניו, ומי שממעט בזה במקום שהיה יכול להרבות אינו אלא חוטא.

הוא מה שהנביא מלאכי מתרעם על ישראל בדבר ה' (מלאכי א ח) וכי תגישון עיור לזבוח אין רעייה הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך. ואולם חז"ל הזהירונו להתנהג הפך זה בעבודה, ואמרו (סוכה ג ע"א) בענין מים שנתגלו, שלא יסגנו במסנת מטעם, אימור דאמרי להדיוט לגבוה מי קאמר, לית ליה הקריבהו נא לפחתך. ראה נא, מה חסרון יש במים שנסתנו, וכבר מותרים הם להדיוט, ואפילו הכי אסורים הם לגבוה, משום שאינו דרך כבוד. ואמרו עוד בספרי (ראה סח) וכל מבחר נדריכם דהיינו שלא יביא אלא מן המוכר.

וכבר מצאנו קין והבל, הבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן, וקין הביא מן הפסולת מפרי האדמה כפי ז"ל (ב"ר פכ"ב סי' ה). ומה עלה בהם (בראשית ד ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל מנחתו לא שעה. ואומר (מלאכי א יד) וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונודר וזבוח משחת לה, כי מלך גדול אני.

וכמה דברים הזהירונו ז"ל שלא יהיו מצות בזויות עלינו. וכבר אמרו (מגילה לב ע"א) כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום מפני ביזוי המצוה. וסדר העלאת ביכורים יהיה לנו לעינים, לראות מה הוא הידורן של מצות, שכך שנינו (בכורים פ"ג מ"ג) השור הולך לפניו וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו וכו'. עוד שם (משנה ח) העשירים מביאים בכוריהם בקלתות של זהב, והעניים בסלי נצרים כו'. עוד שם (משנה י) ג' מדות בבכורים, בכורים, תוספת בכורים, ועיטור בכורים וכו'. הרי לנו בהדיא כמה ראוי לנו להוסיף על גופה של מצוה כדי להדרה. ומכאן נלמוד לכל שאר מצות שבתורה.

ואמרו (שבת י ע"א) רבא רמי פוזמקי ומצלי, אמר (עמוס ד יב) הכון לקראת אלהיך ישראל. עוד ארז"ל (ב"ר פס"ה סי' טז) על הפסוק בגדי עשו בנה החמודות אמר רשב"ג אני שמשתי את אבא כו' אבל עשו כשהיה משמש את אביו לא היה משמש אלא בבגדי מלכות. והנה א"כ לבשר ודם, קל וחומר למלך מלכי המלכים הקב"ה, שהעומד לפניו להתפלל ראוי הוא שילבש בגדי כבוד, ויושב לפניו כמו שיושב לפני מלך גדול.

והנה בכלל זה יש כבוד השבתות ויום טוב, שכל המרבה לכבדם, ודאי עושה נחת רוח ליוצרו, שכן צונו, וכבודתו (ישעיה נח יג). וכיון שכבר התאמת לנו שכבודו מצוה, הנה מיני הכבוד רבים הם, אך הכלל הוא, שכל מעשה שבו נראה השיבות לשבת, צריכים אנו

מאיר המסילה

רע"ה המשך הפסוק: וכי תגישו פסח וחולה אין רע.

רע"ז: ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלן הה"ד (משלי יב) חמד רשע מצוד רעים אשר אתה בבית שבהן היה משמש את אביו אר"ש בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמש עשו את אביו אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות אמר אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות.

מסילת ישרים

לעשותו. על כן היו החכמים הראשונים עוסקים בהכנות השבת איש איש לפי דרכו (שבת קיט ע"א) ר"א הוה יתיב אתכתקא דשינא ומנשב נורא, רב ספרא מהריך רישא, רבא מלח שיבוטא, רב הונא מדליק שרגא, רב פפא גדיל פתילתא, רב הסדא פריס סלקא, רבה ורב יוסף מצלחו ציבי, רב נחמן מכתף ועייל מכתף ונפיק, אמר אלו מקלעין לי ר' אמי ור' אסי מי לא מכתפינא קמייהו. ותראה היקשו של רב נחמן שיש לנו ממנו מקום לימוד, כי הנה היה מתבונן מה היה הוא עושה לפי דרכו לאדם שהוא חפץ לכבודו, וכזה עצמו היה עושה בשבת.

ועל דבר זה נאמר (ברכות יז ע"א) לעולם יהא אדם ערום ביראה, לדעת ולהתבונן דבר מתוך דבר, ולחדש המצאות לעשות נחת רוח ליוצרו בכל הדרכים שאפשר, להראות היות מכירים גודל רוממותו עלינו, אשר על כן, כל מה שיתיחס לו יהיה נכבד עלינו כבוד גדול. וכיון שהוא ית' בטובו הגדול, עם כל שפלותנו, רצה בענוותו לחלוק לנו כבוד, ולמסור לנו דברי קדושתו, לפחות בכל כחנו נכבדם.

ונראה היקר אשר להם אצלנו, ותראה שזאת היא היראה האמיתי, שהיא יראת הרוממות שזכרנו, שבה תלוי הכבוד המתקרב אל חיבוב האהבה, וכמו שאכתוב עוד בס"ד. מה שאין כן יראת העונש, שאינה העיקרית, ואין מעלות המדות האלה נמשכות הימנה.

ונחזור לענין השבת. הנה אמרו (שבת קיט ע"א) רב ענן לביש גונדא, דהיינו שהיה לובש בגד שחור בערב שבת, כדי שיהיה ניכר יותר כבוד השבת בלובשו בו בגדים נאים. נמצא שלא לבד ההכנה לשבת הוא מכלל הכבוד, אלא אפילו ההעדר שמכחו יבחן יותר מציאות הכבוד, גם הוא מכלל המצוה. וכן אסרו לקבוע סעודה בערב שבת מפני כבוד השבת, וכן כל כיוצא בזה.

ובכלל היראה עוד כבוד התורה ולומדיה, ובהדיא שנינו (אבות פ"ד מ"ו) כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות. ואז"ל (סנהדרין קב ע"ב) אמר ר"י מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה, לפי שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות, שנאמר וישלח מלאכים אל אחאב וגו' והדבר הזה לא אוכל לעשות. ואז"ל (ברכות יח ע"א, רמב"ם הלכות תפילין פ"י הי"א) היה הולך ממקום למקום לא יניחנו בשק ויניחנו על החמור וירכב עליו, אלא מניחו בחיקו כו'. ואסרו עוד (מו"ק כה ע"א) לישב על המטה שספר תורה עליה. וכן אמרו (עירובין צח ע"א) אין זורקין כתבי הקודש, ואפילו הלכות ואגדות. ואסרו (מגילה כז ע"א) להניח נביאים וכתובים על גבי חומשים, הן אלה דברים שאסרו חז"ל לכל עדת ישראל, והחסיד יש לו ללמוד מאלה ולהוסיף עליהם כהנה וכהנה, לכבוד שם ה' אלהיו. ובכלל זה הניקיון והטהרה הצריכה לדברי תורה, שלא לעסוק בה אפילו בהרהור במקומות המטונפים, ולא בידיים שאינם נקיות. וכבר הרבו חז"ל להזהיר על זה במקומות רבים.

ובענין לומדי תורה הנה מקרא כתוב (ויקרא יט לב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ומינה ילפינן לכל מיני כבוד שאפשר לעשות להם, שראוי ודאי לחסיד שיעשהו. וכבר אז"ל (כתובות קג ע"ב) ואת יראי ה' יכבד, זה יהושפט מלך יהודה, שכיון שהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו ואומר לו רבי רבי מורי מורי. ורבי זירא כשהיה חלש מלימודו, היה משים עצמו על פתח בית המדרש לעשות מצוה כשיקום מלפני התלמידי חכמים (ברכות כה ע"א). כל אלה דברים שכבר רואים אנחנו היות הבורא יתברך שמו חפץ בה, וגלה דעתו העליון בזה, וכיון שכך מי האיש החפץ לעשות נחת רוח ליוצרו, הנה בדרך זה ילך ויוסיף לקח בתחבולותיו, ולעשות הישר לפניו יתברך שמו. ובכלל זה כמו כן כיבוד בית הכנסת ובית המדרש, שאין די שלא ינהג בהם קלות ראש, אלא שיהג בהם כל מיני כבוד ומורא בכל מנהגיו ובכל פעולותיו, וכל מה שלא היה עושה בהיכל מלך גדול, לא יעשה בהם.

מסילת ישרים

ונדבר עתה מענין האהבה, וענפיה הם ג': השמחה, הדביקות, והקנאה.
והנה ענין האהבה הוא שיהיה האדם הושק ומתאוה ממש אל קרבתו יתברך,
ורודף אחר קדושתו, כאשר ירדוף איש אחר הנחמד ממנו המדה עזה, עד שיהיה לו הזכרת
שמו יתברך ודבור בתהלותיו, והעסק בדברי תורתו ואלהותו יתברך, שעשוע ועונג ממש,
כמי שאוהב את אשת נעוריו או בנו יחידו אהבה חזקה, אשר אפילו הדיבור בם יהיה לו
לנחת ותענוג. וכענין הכתוב (ירמיה לא יט) כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד.

והנה ודאי שמי שאוהב את בוראו אהבה אמיתית, לא יניח עבודתו לשום טעם
שבעולם, אם לא יהיה אנוס ממש, ולא יצטרך רצוי ופיתוי לעבודה, אלא אדרבא לבו
ישיאהו וירצהו אליה, אם לא יהיה עיכוב גדול שימנעהו. הנה זאת היא המדה הנחמדת,
אשר אליה זכו החסידים הראשונים קדושי עליון, וכמאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים
מב ב) כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים, צמאה נפשי לאלהים לאל
חי מתי אבוא וכו'. ואומר (שם פד ג) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' וגו', (שם סג ב)
צמאה לך נפשי כמה לך בשרי וגו'. כל זה מתוקף התשוקה שהיה משתוקק לו יתברך,
וכענין מה שכתב הנביא (ישעיה כו ח) לשמך ולזכרך תאות נפש, ואומר (שם ט) נפשי
אויתך בלילה אף רוחי בקרבי אשהרך. ודוד עצמו אומר (תהלים סג ז) אם זכרתיך על
יצועי באשמורות אהנה בך. ביאר העונג והשעשוע שהיה לו בדברו בו ובשבחיו יתברך
שמו, ואומר (שם קיט מז) ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי, ואמר גם (שם קמג) מצותיך
שעשועי וגו'.

והנה זאת ודאי, שאהבה זאת צריך שלא תהיה אהבה התלויה בדבר, דהיינו
שיאהב את הבורא יתברך על שמטיב אליו ומעשירו ומצליח אותו, אלא כאהבת הבן
לאביו, שהיא אהבה טבעית ממש, שטבעו מכריחו וכופהו לזה, כמאמר הכתוב (דברים
לב ו) הלא הוא אביך קנך. ומבחן האהבה הזאת הוא בזמן הדוחק והצרה, וכן אז"ל (ברכות
נד ע"א) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, אפילו נוטל את נפשך ובכל מאודך
בכל ממונך.

אמנם כדי שלא תהיינה הצרות והדוחקים קושי ומניעה אל האהבה, יש לאדם
להשיב אל עצמו ב' תשובות: הא' מהן שוה לכל נפש, והב' לחכמים בעלי הדעה העמוקה.
הא' היא כל מאי דעבדין מן שמיא לטריב (אוצר מדרשים (אייזנשטיין) לעולם
עמוד 271^{פ"א}), וזה כי אפילו הצער ההוא הדוחק הנראה בעיניו רעה, איננו באמת אלא
טובה אמיתית. וכמשל הרופא החותך את הבשר או את האבר שנפסד, כדי שיבריא שאר
הגוף ולא ימות. שאף על פי שהמעשה אכזרי לכאורה, אינו אלא רחמנות באמת להטיבו
באחריתו. ולא יסיר החולה אהבתו מהרופא בעבור זה המעשה, אלא אדרבא יוסיף
לאהבה אותו. כן הדבר הזה, כשיחשוב האדם שכל מה שהקב"ה עושה עמו לטובתו הוא
עושה, בין שיהיה בגופו בין שיהיה בממונו, ואף על פי שהוא אינו רואה ואינו מבין איך זה
הוא טובתו, ודאי טובתו הוא, הנה לא תחלש אהבתו מפני כל דוחק או כל צער, אלא
אדרבא תגבר ונוספה בו תמיד.

סמל מאיר המסילה

⁹⁹ עדיין אין זו מחשבת האדם השלם אלא חייב הוא לחשוב שאע"ג שאין זה לטב עביד מ"מ
הרי זה רצון ה' ית' ובודאי שעליו לעשות רצונו אף שאין זו לטובתו (אור יחזקאל, אלול עמוד
קלג). מצינו שהגדולים והשלמים אינם מבקשים עצות ודרכים להקל עליהם דרכי העבודה, מש"כ
כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, אינו נאמר לצדיקים כי הצדיקים חיים עם הלב והנפש ואינם
צריכים לעצות כדי לא לבעוט ביסורין כי מציאותם היא חכמה ושכל, והיינו דאמר ר"ע לתלמידיו
בשעה שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל והיה קורא ק"ש א"ל עד כאן א"ל כל ימי הייתי
מצטער מתי יגיע לידי, כי בשעה שחי בחכמה ושכל מסירות הנפש היא מעלה ודרגה מובנת (שם
עמוד ריא).

¹⁰⁰ עי' ברכות דף ס ע"ב: תנא משמיה דרבי עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד
רחמנא לטב עביד.

מסילת ישרים

אך בעלי הדיעה האמתית אינם צריכים אפילו לטעם הזה, כי הרי אין להם לכוין עצמם כלל, אלא כל תפלתם להגדיל כבוד השם יתברך, ולעשות נחת רוח לפניו. וכל מה שיתגברו עיכובים נגדם, עד שיצטרכו הם יותר כח להעבירם, הנה יאמין לבם וישמחו להראות תוקף אמונתם, כשר צבא הרשום בגבורה אשר יבחר לו תמיד במלחמה החזקה יותר להראות תקפו בנצחונה. וכבר מורגל זה הענין בכל אוהב בשר ודם, שישמח כי יודמן לו מה שיוכל להראות בו אל אשר הוא אוהב עד היכן מגיע עוצם אהבתו.

ונבאר עתה ענפי האהבה הם הג' שזכרתי: הדביקות, השמחה, והקנאה.

הדביקות הוא שיהיה לבו של אדם מתדבק כל כך בה' יתברך, עד שכבר יסור מלפנות ולהשגיח אל שום דבר זולתו.^פ והוא מה שבא עליו המשל בדברי שלמה (משלי ה יט) אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד. ובגמרא אמרו ז"ל (עירובין נד ע"ב) אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו^פ מוטל בשוק העליון של ציפורי. והנה תכלית המדה הזאת הוא להיות האדם מתדבק כך אל בוראו בכל עת ובכל שעה, אמנם לפחות בשעת עבודה, אם אוהב הוא את בוראו, ודאי שיהיה לו הדביקות הזוה. ובירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) אמרו ר"ח בן דוסא היה עומד ומתפלל, ובא חברו והכישו ולא הפסיק תפלתו וכו'. אמרו לו תלמידיו, רבי ולא הרגשת. ואמר להם יבוא עלי מתוך שהיה לבי מכוין בתפלה לא הרגשתי.

ועל הדביקות הוזהרנו בתורה פעמים רבות (דברים ל כ) לאהבה את ה' אלהיך וגו' ולדבקה בו, ובו תדבק (שם י כ) ובו תדבקון (שם יג ה). ודוד אמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחריך. וענין כל אלה הפסוקים אחד, שהוא הדביקות שהאדם מתדבק בו ית', שאינו יכול ליפרד ולזוז ממנו. ואז"ל (ב"ר פ"פ ס"י ז"ה) ארשב"ל בג' לשונות של חיבה חבב הקב"ה את ישראל ואנו למידים וכו' בדביקה בחשיקה ובחפיצה. והם ממש ענפי האהבה העיקרית, והיינו התשוקה שזכרתי, והדביקות, והנחת והעונג הנמצא בעסק ענינו של הנאהב.

הב' הוא השמחה. והוא עיקר גדול בעבודה, והוא מה שרוד מזהיר ואומר (תהלים ק ב) עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה. ואומר (שם סח ד) וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה. ואז"ל (שבת ל ע"ב) אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה. ועל הפסוק שזכרנו למעלה עבדו את ה' בשמחה, אמרו במדרש (מדרש ש"ט ק"פ) א"ר כשתהיה עומד (לפני) להתפלל יהא לבך שמח עליך, שאתה מתפלל לאלהים, שאין כיוצא בו, כי זאת היא השמחה האמתית שיהיה לבו של אדם עלו על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך, שאין כמוהו, ולעסוק בתורתו ובמצותיו, שהם השלימות האמתית והיקר הנצחי.

ואמר שלמה במשל החכמה (שה"ש א ד) משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, כי כל מה שזוכה האדם ליכנס יותר לפנים בחדרי ידיעת גדולתו

סמל מאיר המסילה

^פ עי' לעיל הערה כסד.

^פ היינו ביטול היש, וזה אי אפשר בתוך הבריאה משום כי אש אוכלת הוא ולא הוי התבטלות גמורה עד שתשרף ותבטל לגמרי כל האנוכיות שבאדם וא"כ יתבטל האדם ממציותו (מכתב מאלהו ח"א עמוד 108).

^פ חליפתו העליון.

^פ ז"ל: וידבר חמור אתם לאמר ר"ל אמר בג' לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה בדביקה (דברים ד) ואתם הדבקים בחשיקה (שם ז) לא מרובכם מכל העמים חשק ה' ובחפיצה (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים וגו' ואנו למדים אותה מפרשה של רשע הזה בדביקה ותדבק נפשו בחשיקה שכם בני חשקה נפשו בביתכם בחפיצה כי חפץ בבת יעקב.

^פ ז"ל: כתוב אחד אומר, עבדו את יי' בשמחה. וכתוב אחד אומר, (תהלים ב, יא) עבדו את יי' ביראה. אמר רבי איבו, בשעה שאתה עומד ומתפלל יהא לבך שמח כי לאלהים עליון אתה עובד.

מסילת ישרים

יתברך, יותר תגדל בו השמחה, ויהיה לבו שש בקרבנו, ואומר (תהלים קמ"ב) ישמח ישראל בעושי בני ציון יגילו במלכם.

ודוד שכבר הגיע אל המעלה הזאת שיעור גדול, אמר (שם ק"ד לד) יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה. ואמר (שם מג ד) ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי ואודך בכבוד אלהים אלהי, ואמר (שם ע"א כג) תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פדית. והיינו, כי כל כך היתה מתגברת בקרבנו השמחה, שכבר השפתים היו מתנענעות מאליהם ומרננות בהיותו עוסק בתהלותיו ית', וכל זה מגודל התלהמות נפשו שהיתה מתלהמת בשמחתה לפניו¹⁹¹. הוא מה שסיים, ונפשי אשר פדית.

ומצינו שנתרעם הקב"ה על ישראל מפני שחיסרו תנאי זה בעבודתם, הוא שנאמר (דברים כ"ח מז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב. ודוד לפי שראה את ישראל בעת התנדבם על בנין הבית, שכבר הגיעו למעלה הזאת, התפלל עליהם שתתקיים המדה הטובה בהם ולא תסור, הוא מה שכתוב (דב"ה"י א' כ"ט י"ז) ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכין לבבם אליך.

הענף הג' הוא הקנאה, שיהיה האדם מקנא לשם קדשו, שונא את משנאיו ומשתדל להכניעם במה שיוכל, כדי שתהיה עבודתו ית' נעשית וכבודו מתרבה. והוא מ"ש דוד ע"ה (תהלים קל"ט כ"א) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקומיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים וגו', ואליהו אמר (מלכים א' י"ט י) קנא קנאתי לה' צבאות וגו'. וכבר ראינו למה זכה בעבור קנאתו לאלהיו, כמאמר הכתוב (במדבר כ"ה י"ג) תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל. וכבר הפליגו חז"ל (תנחומא משפטים ז"פ"ה) לדבר במי שיש בידו למחות ואינו מוחה, וגזרו דינו ליתפס בעון החוטאים עצמו.

ובמדרש איכה (פ"א ס"ג ל"ג) אמרו היו שריה כאילים מה אילים הללו בשעת שרב הופכים פניהם אלו תחת אלו, כך היו גדולי ישראל רואים דבר עבירה והופכים פניהם ממנו. אמר להם הקב"ה, תבא השעה ואני אעשה להם כן. וזה פשוט, כי מי שאוהב את חברו, אי אפשר לו לסבול שיראה מכים את חברו או מחרפים אותו, ובודאי שיצא לעזרתו. גם מי שאוהב שמו יתברך, לא יוכל לסבול ולראות שיחללו אותו ח"ו, ושיעברו על מצותיו. והוא מה שאמר שלמה (משלי כ"ח ד) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בו, כי אותם שמהללים רשע ברשעתו ולא יוכיחו על פניו מומו, הנה הם עוזבי התורה, ומניחים אותה שתתחלל ח"ו. אך שומריה, המתחזקים להחזיקה, ודאי שיתגרו בו, לא יוכלו להתאפק ולהחריש.

ואמר הקב"ה אל איוב (איוב מ"א) הפין עברות אפך [וראה כל גאה והשפילהו] ראה כל גאה הכניעהו והרוך רשעים תחתם טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון, כי זהו תוקף האהבה שיוכל להראות מי שאוהב את בוראו באמת, ואומר (תהלים צ"ז) אוהבי ה' שנאו רע.

והנה בארנו עד הנה החסידות מה שתלוי במעשה ובאופן העשיה. נבאר עתה התלויה בכונה, וכבר דברנו גם כן למעלה מענין לשמה ושלא לשמה למדרגותיהם. אמנם ודאי שמי שמתכוין בעבודתו לטהר נפשו לפני בוראו, למען תזכה

סמל מאיר המסילה

¹⁹¹ עי' ויק"ר פל"ה ס"א: א: חשבת דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ה"ד ואשיבה רגלי אל עדותיך.

¹⁹² ז"ל: מאן דלא מוכח מתפיס בהווא עון דאמר מר כל מי שאפשר לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כלו נתפס על כל העולם כלו, דא"ר חנינא מאי דכתיב ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ישעיה ג) אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא זקנים שלא מיחו בשרים.

מסילת ישרים

לשבת את פניו בכלל הישרים והחסידים לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, ולקבל הגמול אשר בעוה"ב, לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן לא נוכל לומר גם כן שתהיה היותר טובה, כי עד שהאדם מתכוין לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו לצורך עצמו. אך הכונה האמתית המצויה בחסידים, אשר טרחו והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד רק למען אשר כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה^{פס}, וזה יהיה אחר שהתגבר באהבה אליו יתברך, ויהיה חומד ומתאוה אל הגדלת כבודו, ומצטער על כל שימעט ממנו, כי אז יעבוד עבודתו לתכלית זה, שלפחות מצדו יהיה כבודו יתברך מתגדל, ויתאוה [שכל שאר בני האדם יהיו כמו כן, ויצטער ויתאנח על מה שממעטים שאר בני האדם, וכל שכן על מה שממעט הוא עצמו בשוגג או באונס או בחולשת הטבע, אשר קשה לו לישמר מן החטאים בכל עת, כענין הכתוב (קהלת ז כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.

ודבר זה ביארוהו בתנא דבי אליהו (פרק ד"ג) ז"ל: אמרו, כל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו ומתאנח על כבודו של הקב"ה כו', כל ימיו ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גליות, זוכה לרוח הקודש בדבריו וכו'. נמצאת למד שזאת היא הכוונה המעולה שהיא רחוקה לגמרי מכל הנאת עצמו, ואינה אלא לכבודו של מקום ולקידוש שמו יתברך, המתקדש בבריותיו בשעה שעושים רצונו, ועל זה אמרו (זהר ח"ג רפא ע"א^{ר"ג}) איזהו חסיד המתחסד עם קונו.

והנה החסיד כזה, מלבד העבודה שהוא עובד במעשה מצותיו, על הכונה הזאת הנה ודאי צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן מצד מה, שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו ית', ויתאוה לגאולה, לפי שבה יהיה עליו לכבוד השם יתברך. והוא מה שכתב התדב"א שהבאנו למעלה, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים וכו', ויתפלל תמיד על גאולת בני ישראל והשבת כבוד שמים לעילוי.

ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים וכו'^{ר"ג}, המפני תפלתי יכנסו הגליות ותצמח הישועה. תשובתו בצדו, כאותה ששנינו (סנהדרין לו ע"א^{ר"ג}) לפיכך נברא אדם יחידי, כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם. וכבר נחת

סממאיר המסילה

^{פס} עי' לעיל הערה כסד.

^{ר"ג} ז"ל: מפני מה זכה משה למאור פנים בעוה"ז מה שעתידי הקב"ה ליתן לצדיקים בעוה"ב מפני שעשה רצונו של הקב"ה ומתאנח על כבודו של הקב"ה ושל ישראל וכל ימיו היה מחמד ומתאוה ומצפה כדי שיהא שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ומנין לך תדע לך כשהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם אמר הקב"ה למשה (שמות לב) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול מיד היה פתחון פה למשה להשיב ויחל משה את פני ה' אלוהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה למה יאמרו מצרים לאמר וגו' זכור לאברהם ליצחק ולישראל וגו' מיד היה לו עניה וינחם ה' על הרעה וגו' ולא זה בלבד אלא שכרו של משה הצדיק שעמד בתפלה בארבעה וחמשה מקומות והציל את ישראל מן המיתה העלה עליו הכתוב כאילו הוא ברא אותם שנאמר ויזכור ימי עולם משה עמו (ישעיה סג) וכן כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים ועל בית המקדש ועל הישועה שתצמיח בקרוב בימינו ועל כינוס גליות מיד שורה רוח הקודש בקרבו שנאמר איה השם בקרבו את רוח קדשו (שם).

^{פס} עי' לעיל הערה כסד.

^{ר"ג} כל אדם במעשיו הוא יחידי, דהיינו לכל אדם יש לו לבדו את חלקו ותפקידו בעבודת ה'. ומה שאדם זה פועל לאור תפקידו בעבודת ה', אין היכולת לפעול ביד אדם אחר. ומכלל כל הפעולות והמעשים של כל בני האדם נבנה כבוד שמים. וכך גם בהבאת הגאולה מה שהוא פועל ומתפלל, אין היכולת ביד אחר לפעול ולהתפלל, כי זהו חלקו הבלעדי בהבאת הגאולה, וא"כ על אף שהגאולה עדיין לא באה, אין זה פוטר את האדם לפי ערך תפקידו להתפלל על הגאולה, כי מחובתו הבלעדית לו לבדו להתפלל על הגאולה (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד שיג).

^{ר"ג} לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך ושלא יהו המינים אומרים הרבה רשויות

מסילת ישרים

רוח הוא לפניו יתברך, שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב"ה שמח בזה.

ועל העדר זה הדבר התרעם הנביא (ישעיה נט מז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפניע, ואמר (שם סג ה) ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך, ואמר (ירמיה ל יז) ציון היא דורש אין לה, ופי' ז"ל (סוכה מא ע"א) מכלל דבעיא דרישה. הרי כאן שחייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליפטר מפני מיעוט כחנו, כי על כיוצא בזה שנינו (אבות פ"ב מט"ז) לא עליך המלאכה לגמור, ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה. ואמר עוד הנביא (ישעיה נא יח) אין מנהל לה מכל בנים ילדה, ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה. ואמר (שם מ ו) כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, ופי' ז"ל (תיקון"ז פא ע"ב ר"ד) שכל חסד שעושים לעצמם הם עושים, לטובת נפשם ולהנאתם, ואינם מתכוונים לכונה השלמה הזאת, ולא מבקשים על עילוי הכבוד וגאולתן של ישראל, שהרי אי אפשר לכבוד העליון להתרבות אלא בגאולתן של ישראל וברבוי כבודם, שזה תלוי בזה באמת, וכמו שכתב בתד"א שהזכרת, ומתאנה על כבודו של הקב"ה ועל כבודן של ישראל.

נמצאת למד שב' דברים יש בענין זה: אחד, הכונה בכל מצוה ועבודה שתהיה לעילוי כבודו של מקום, במה שבריותיו עושים נחת רוח לפניו. ועוד, הצער והבקשה על עילוי (כבודו) [עלוי הכבוד הזה שיעשה בשלמות בעלוי כבודן] של ישראל ושלותן. ואמנם עוד עיקר שני יש בכונת החסידות, והוא טובת הדור, שהנה ראוי לכל חסיד שיתכוין במעשיו לטובת דורו כולו, לזכות אותם ולהגן עליהם, והוא ענין הכתוב (ישעיה ג י) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, שכל הדור אוכל מפירותיו, וכך אמרו חז"ל (ב"ב טו ע"א) היש בה עץ אם יש מי שמגין על דורו בעץ.

ותראה שזהו רצונו של מקום שיהיו חסידי ישראל מזכים ומכפרים על כל שאר המדריוגות שבהם, והוא מה שאמרו ז"ל בלולב ומיניו (ויקרא רבה פ"ל סי' יב) יבואו אלה ויכפרו על אלהיהם, שאין הקב"ה חפץ באבדן הרשעים, אלא מצוה מוטלת על החסידים להשתדל לזכותם ולכפר עליהם, וזה צריך שיעשה בכונת עבודתו וגם בתפלתו בפועל, דהיינו שיתפלל על דורו, לכפר על מי שצריך כפרה, ולהשיב בתשובה מי שצריך לה, וללמד סניגוריא על הדור כולו.

וכבר אז"ל (יומא עז ע"א) על הפסוק, ואני באתי בדברריך, שלא חזר גבריאל ונכנס לפניו מן הפרגוד אלא כשלימד סניגוריא על ישראל. וגדעון נאמר לו (שופטים ו יד) לך בכחך זה, לפי שלמד סניגוריא על ישראל, כי אין הקב"ה אוהב אלא למי שאוהב את ישראל. וכל מה שאדם מגדיל אהבתו לישראל, גם הקב"ה מגדיל עליו, ואלה הם הרועים האמתים של ישראל שהקב"ה חפץ בהם הרבה, שמוסרים עצמם על צאנו, ודורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם ולבטל הגזירות הקשות, ולפתוח עליהם שערי הברכה.

סמל מאיר המסילה

בשמים ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם.

^{כ"ז} ז"ל: וזאל למלה (ישעיה מ ו) קול אומר קרא כגון (איוב ה א) קרא נא היש עונך ואל מי מקדושים תפנה והיא אמרת מה אקרא כל הבשר חציר כלל אינון כבעירן לאכלין חציר וכל חסדו כליץ השדה כל חסד לעצדין לגרמייהו עצדין ואפילו כל אינון דמשתדלין צאורייתא כל חסד לעצדין לגרמייהו עצדין.

תרגום: וסוד הדבר "קול אומר קרא", כמו "קרא נא היש עונך ואל מי מקדושים תפנה", והיא אומרת "מה אקרא כל הבשר חציר", הכל הם כבהמות שאוכלות חציר. "וכל חסדו כליץ השדה", כל החסד שעושים, עושים לעצמם, ואפלו כל אלו שעוסקים בתורה, כל חסד שעושים, לעצמם עושים. ^{כ"ח} עי' לעיל הערה רלו והערה רלה.

מסילת ישרים

הא למה זה דומה, לאב שאינו אוהב שום אדם יותר ממי שהוא רואה שאוהב את בניו אוהבה נאמנת. והוא דבר שהטבע יעיד עליו, והוא ענין כהן גדול שאמרו עליו (מכות יא ע"א) שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו, וכן אמרו (שם) שהוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלת פרסי דריב"ל ולא אשתעי אליהו בהדיה. הרי לך החובה המוטלת על החסידים לבקש ולהשתדל על בני דורם.

והנה כבר בארנו חלקי החסידות הראשיים ופרטיהם מסורים לכל שכל ולכל לב טהור להתנהג בהם בדרך הישר לפי השרשים האלה כל דבר בעתו.

פרק ב – במשקל החסידות

מה שצריך לבאר עתה הוא משקל החסידות הזה, והוא ענין עקרי מאד מאד. ותרע באמת שזהו המלאכה הקשה שבחסידות, כי דקותו רב, ויש ליצר בדבר הזה כניסה גדולה, על כן נמצאת סכנתו עצומה, כי הרבה דברים טובים יוכל היצר לרחק כאילו הם רעים, והרבה חטאים לקרב כאילו הם מצות גדולות. ובאמת שלא יוכל איש להצליח במשקל הזה אלא בג' דברים: א', שיהיה לבו ישר שבלבבות, שלא תהיה פנייתו אלא לעשות הנחת רוח לפניו יתברך ולא זולת זה כלל. ב', ושיהיה מעיין על מעשיו עיון גדול, וישתדל לתקנם על פי התכלית הזוה. ג', ואחר כל זאת יהיה משליך יהבו על ה', שאז יאמר בו (תהלים פד ו) אשרי אדם עוז לו בכך וגו' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

אמנם אם אחד מן התנאים האלה יחסר לו, לא יגיע אל השלימות, וקרוב הוא ליכשל וליפול, דהיינו או אם הכונה לא תהיה מובחרת וזכה, או אם יתרשל מן העיון במה שיוכל לעיין, או אם אחר כל זה, לא יתלה בטחונו בקונו, קשה לו שלא יפול. אך אם שלשתם ישמור כראוי, תמימות המחשבה עיון ובטחון, אז ילך בטח באמת, ולא יאונה לו כל רע. הוא הדבר שאמרה חנה בנבואתה (שמואל א' ב ט) רגלי חסידיו ישמור, ודוד כמו כן אמר (תהלים לו כח) ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו.

והנה מה שצריך להבין הוא, כי אין לדון דברי החסידות על מראיהן הראשון, אלא צריך לעיין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות, כי לפעמים המעשה בעצמו יראה טוב, ולפי שהתולדות רעות יתחייב להניחו, ולו יעשה אותו, יהיה חוטא ולא חסיד. הנה מעשה גדליה בן אחיקם גלוי לעינינו, שמפני רוב חסידותו, שלא לדון את ישמעאל לכף חובה, או שלא לקבל לשון הרע, אמר ליוחנן בן קרח, שקר אתה דובר על ישמעאל (ירמיה מ טז). ומה גרם, גרם שמת הוא, ונפזרו ישראל וכבה גחלתם הנשארה, וכבר ייחס הכתוב הריגת אנשים אשר נהרגו אליו, כאילו הרגם הוא. ובמאמרם ז"ל (נדה סא ע"א) על הפסוק את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהר"י.

והבית השני גם הוא חרב ע"י חסידות כזה, אשר לא נשקל במשקל צדק במעשה דבר קמצא אמרו (גיטין נה ע"ב) סבור רבנן לקרוביה. א"ל רבי זכריה בן אבקולס, יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח, סבור למקטליה. א"ל רזב"א, יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג. בין כך ובין כך, הלך אותו הרשע והלשין את ישראל. בא הקיסר והחריב ירושלים. והוא מה שאמר ר"י על זה, ענותנותו של ר' זכריה החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו לבין האומות.

הרי לך, שאין לדון בחסידות המעשה באשר הוא שם לבד, אך צריך לפנות כה וכה לכל הצדדין שיוכל שכל האדם לראות, עד שידון באמת איזה יכשר יותר העשייה או הפרישה. הנה התורה צותה (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך, וכמה פעמים יכנס אדם

סמל מאיר המסילה

רצו ז"ל: וכי גדליה הרגן והלא ישמעאל הרגן אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

מסילת ישרים

להוכיח הטאים במקום או בזמן שאין דבריו נשמעים, וגורם להם להתפריץ יותר ברשעים ולחלל ה', להוסיף על הטאתם פשע. הנה בכיוצא בזה, אינו מן החסידות אלא לשתוק. וכך אמרו ז"ל (יבמות סה ע"ב) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר את שאינו נשמע.

ראה פשוט הוא שראוי לכל אדם להיות מקדים וריץ לדבר מצוה ולהשתדל להיות מן העוסקים בה, אך הנה לפעמים יכול להולד מזה מריבה שיותר תתבזה המצוה ויתחלל בה שם שמים, ממה שיתכבד בכיוצא בזה. ודאי שהייב החסיד להניח את המצוה ולא לרדוף אחריה.

וכן אז"ל בענין הלויים ז"ל (במדבר רבה פ"ה סי' א) מפני שהיו יודעים שכל מי שטוען בארון שכרו מרובה, והיו מניחין את השלחן והמנורה והמזבחות, וכלן רצים לארון ליטול שכר. ומתוך כך היה זה מריב, ואומר אני טוען כאן, וזה מריב ואומר אני טוען כאן, ומתוך כך היו נוהגין קלות ראש, והיתה השכינה פוגעת בהם וגו'.

הנה חייב האדם לשמור כל המצוות בכל דקדוקיהם לפני מי שיהיה, ולא יירא ולא יבוש, וכן הוא אומר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, וכן שנינו (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וגו'. אמנם גם בזה צריך חילוק והבחנה, כי כל זה נאמר על גופי המצוות שהייבים אנחנו בהם חובה גמורה, שבהם ישים פניו כחלמיש. אך יש איזה תוספות חסידות, שאם יעשה אותם האדם לפני המון העם ישחקו עליו ויתלוצצו, ונמצאו חוטאים ונענשים על ידו, והוא היה יכול להניח מלעשות הדברים ההם, כי אינם חובה מוחלטת.

הנה דבר בזה, ודאי שיותר הגון הוא לחסיד שיניחחו משיעשהו, והוא מה שאמר (מיכה ו ח) והצנע לכת עם אלהיך. וכמה חסידים גדולים הניחו ממנהגי חסידותם בהיותם בין המון העם, משום המחזי כיוהרא. כללו של דבר, כל מה שהוא עיקרי במצוה, יעשהו לפני כל מלעיג, ומה שאינו עיקרי והוא גורם שחוק והיתול לא יעשהו. נמצאת למד, שהבא להתחסד חסידות אמיתי, צריך שישקול כל מעשיו לפי התולדות הנמשכות מהם, ולפי התנאים המתלויים להם, לפי העת, לפי החברה, לפי הנושא, ולפי המקום. ואם הפרישה תוליד יותר קידוש שם שמים ונחת רוח לפניו מן המעשה, יפרוש ולא יעשה. או אם מעשה אחד במראיתו הוא טוב, ובתולדותיו או בתנאיו הוא רע, ומעשה אחד רע במראיתו וטוב בתולדותיו, הכל הולך אחר החיתום והתולדה, שהיא פרי המעשים באמת. ואין הדברים מסורים אלא ללב מבין ושכל נכון, כי אי אפשר לבאר הפרטים שאין להם קץ, וה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב ו).

ומעשה דר' טרפון יוכיח (ברכות י ע"ב ר"ח) שהחמיר להטות כב"ש, ואמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל, אע"פ שמחמיר היה. וזה שענין מחלוקת בית שמאי ובית הלל היה ענין כבוד לישראל, מפני המחלוקת הגדולה שרבתה ביניהם ר"ט,

סמל מאיר המסילה

^{רצז} זה המשך לשונו: אמר האלהים למשה עשה להם תקנה כדי שלא יתכלו מן העולם אל תכריתו וגו' אלא יסדרו אותם על עבודתם ועל משאם שלא יריבו זה עם זה עשה להם משה תקנה אלא שהיו מריבין זה כנגד זה זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אלא אני טוען ולא היה יודע אחד מהו קבוע לו מהו משאו אמר הקב"ה יהיו אהרן ובניו נכנסין ונותנים לכל אחד ואחד טעונו שנאמר ואהרן ובניו יבאו ושמו אותם וגו'.

^{רצח} ז"ל: בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד שנאמר ובשכבך ובקומך ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים אמר רבי טרפון אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל.

^{רצט} עי' סוטה מז ע"ב: משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו כל צורכן רבו מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות.

מסילת ישרים

וסוף סוף נגמר שהלכה כבית הלל לעולם. הנה קיומה של תורה, שגמר דין זה ישאר בכל תוקף לעד ולעולמי עולמים, ולא יחלש בשום פנים, שלא תעשה תורה חס ושלוש כשני תורות, ועל כן לדעת המשנה הזאת, יותר הסידות הוא להחזיק בבית הלל, אפילו לקולא, מלהחמיר בבית שמאי. וזה לנו לעינים לראות, אי זה דרך ישכון אור באמת ובאמונה לעשות הישר בעיני ה'.

פרק כא – בדרכי קניית החסידות

הנה ממה שיועיל הרבה לקנות החסידות, הוא גודל ההסתכלות ורוב ההתבוננות, כי כאשר ירבה האדם להתבונן על גודל רוממותו יתברך ותכלית שלימותו, ורוב ההרחק הבלתי משוער שבין גדולתו ובין שפלותו, יגרום לו שימלא יראה ורעדה מלפניו. ובהתבוננו על רוב חסדיו עמנו, ועל גודל אהבתו יתברך לישראל, ועל קרבת הישרים אליו, ומעלת התורה והמצות, וכיוצא מן העיונים והלימודים, ודאי שתתלהט בו אהבה עזה, ויבחר ויתאוה לידבק בו, כי בראותו שה' יתברך הוא לנו לאב ממש, ומרחם עלינו כאב על בנים, יתעורר בו בהמשך החפץ והתשוקה לגמול לו כבן אל אביו.

והנה לזה צריך האדם שיתבודד בחדריו ויקבוץ כל מדעו ותבונתו [על] (אל) ההסתכלות, ואל העיון בדברים האמתיים האלה. והנה ודאי שיעזרהו לזה רוב ההתמדה והעיון במזמורי דוד המלך ע"ה, וההתבוננות במאמריהם וענינם, כי בהיותם כולם מלאים אהבה ויראה וכל מיני חסידות, הנה בהתבוננו בהם לא ימנע מהתעורר בו התעוררות גדול לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו. וכן תועיל הקריאה בסיפור מעשה החסידים באגדות אשר באו שם, כי כל אלה מעוררים את השכל להתיעץ ולעשות כמעשיהם הנחמדים וזה מבואר.

אך מפסידי החסידות הם הטרדות והדאגות, כי בהיות השכל טרוד ונחפז בדאגותיו ובעסקיו, אי אפשר לו לפנות אל ההתבוננות הזה. ומבלי התבוננות, לא ישיג החסידות^ש. ואפילו אם השיגו כבר, הנה הטרדות מכריחות את השכל ומערבבות אותו, ואינם מניחות אותו להתחזק ביראה ובאהבה ושאר הענינים השייכים אל החסידות כאשר זכרתי. על כן אמרו ז"ל (שבת ל"ע ב"ש) אין השכינה שורה לא מתוך עצבות וגו'^{יב}, כל שכן

סמל מאיר המסילה

^ש הפתרון הוא ליצור מצב הפוך נגד הטרדות ליצור מנוחת הנפש. כיצד רוכשים מנוחת הנפש? לדבר זה מצא רבינו [הגר"ח"פ] פתרונות מקוריים ביותר. הא' מבוסס על דברי המכילתא המובאים ברש"י (שמות כ ט): ועשית כל מלאכתך - כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה, ע"כ. כך משיגים מנוחת שבת קודש. רעיון זה העתיק רבינו לגבי מנוחת הנפש "זה אפשרי רק אם אעמול לרכוש מנוחת הנפש - שתהא כל מלאכתך עשויה" (שפתי חיים, מועדים ח"ג עמוד יג).

^א ז"ל: ושבחתי אני את השמחה שמחה של מצוה ולשמחה מה זה עשה זו שמחה שאינה של מצוה ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה של מצוה שנאמר ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'.

^ב עי' שעה"ק פ"ד פרק ג: (בסם הרקנטי) הנביאים היו מתבודדים צקודות העליונות של הספירות. והיו מדמים זכח לזכר מחשבתם כאלו הדברים ההם חקוקים לפניהם. וכשהיו קושרים נפסם זנפס העליונה היו הדברים מתרבים ומתזכרים ומתגלים מאלוהין מאפיקת המתשבה כאלם הפותח זרכת מים ומתפשטת אילך ואילך. כי המתשבה הדבקה היא המקור והזכרה והמבוע אשר לא יפסק. ולכך המדבקה המתשבה זכרה רע קשה מעצרה, כענין שאמרו רבותינו ז"ל הרהורי עצרה קשין מעצרה. וכו' בדבקות המתשבה מתוך האלילות ההוא שהיה מאליה וממשיך עליו היו הדברים מתוספים ומתזכרים, ומתוך השמחה היו נגלים אליו. ועל כן אין השכינה שורה לא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך שמחה. ואולי תגזר עליו אותה השמחה עד כי יתחדש עליו זכיה רבה

מסילת ישרים

ההנאות והתענוגים, שהם הפכיים ממש אל החסידות, כי הנה הם מפתים הלב לימשך אהריהם, וסר מכל עניני הפרישות והידיעה האמתית^{טז}.

אמנם מה שיוכל לשמור את האדם ולהצילו מן המפסידים האלה^{טז} הוא הבטחון, והוא שישליך יהבו על ה' לגמרי, כאשר ידע כי ודאי אי אפשר שיחסר לאדם מה שנקצב לו. וכמו שאז"ל במאמריהם (ביצה טז ע"א) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה וגו', וכן אמרו (יומא לח ע"ב) אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא. וכבר היה אדם יכול להיות יושב ובטל והגזירה^{טז} היתה מתקיימת, אם לא שקדם הקנס לכל בני אדם (בראשית ג יט) בזעת אפך תאכל לחם, אשר על כן חייב אדם להשתדל איזה השתדלות לצורך פרנסתו, שכן גזר המלך העליון^{טז}.

והרי זה כמס שפורע כל המין האנושי אשר אין להמלט ממנו על כן אמרו (מדרש תהלים כב^{טז}) יכול אפילו יושב ובטל, תלמוד לומר בכל משלח ירך אשר תעשה. אך לא שההשתדלות הוא המועיל, אלא שההשתדלות מוכרת, וכיון שהשתדל, הרי יצא ידי חובתו. וכבר יש מקום לברכת שמים שתשרה עליו, ואינו צריך לבלות ימיו בחריצות והשתדלות. הוא מה שכתב דוד המלך ע"ה (תהלים עה ז-ח) כי לא ממוצא וממערב ולא וגו' כי אלהים שופט וגו'^{טז}. ושלמה המלך ע"ה אמר (משלי כג ד) אל תיגע להעשיר מבינתך חדל. אלא הדרך האמיתי הוא דרכם של החסידים הראשונים, עושים תורתן עיקר, ומלאכתן תפלה

סא מאיר המסילה

ומפלאה ותבאק נשמתו ונפשו להפרד מגופו וזו היא מיתת נשיקה שמורה חזור הנוסק בדבר האהוב לו כי אז יתחזר נפשו בצכינה.

^{טז} עי' ר' בחיי בראשית (ג ו): האדם היה מתחלה כלו שכלי צא לצאר הכתוב כי כל כונתם וכל פעולותיהם ותאוותיהם בחושיהם אינה אלא להשכיל וכו' שעדיין לא נולד יאה"ר שהיה צו שהרי כלו שכלי צלא יאה"ר אלא שיה"ר פתחו והטעוהו בצאלמנעות חוה אכלו מן הפרי נתחדש בתאוה אחרת ונתלבש בה.

ועי' זהר ח"א דף נב ע"א: תא חזי עד לא חטא אדם הוה סליק וקאים בחכמה דנהירו עלאה ולא הוה מתפרש מאילנא דחיי כיון דאסגי תיאוצתא למנדע ולנחתא לתתא לתמשך אצתרייהו עד לתפרש מאילנא דחיי וידע רע ושזק טוב.

תרגום: צא וראה, טרם שאלם חטא היה עולה ועומד בחכמת האור העליון, ולא היה נפרד מעץ החיים. כיון שהגדיל תאוותו לדעת ולרדת למטה, נמשך אחריהם עד שנפרד מעץ החיים, וידע רע ועזב הטוב.

^{טז} מהדאגות והטרדות בעניני העולם הזה המסיחות את הדעת מעבודת ה' (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א עמוד תקכה).

^{טז} כיון שכל ענין ההשתדלות אינו אלא עונש וקללה כתשלום מס, א"כ הלא טוב לאדם שיפחית מן הקללה עד כמה שאפשר (מכתב מאליהו ח"א עמוד עמוד 187).

^{טז} התפילה היא ההשתדלות האמיתית. האדם משקיע מאמץ רב בהשתדלות להשיג את צרכיו, אלא הן פרעון קנס של בזיעת אפיק תאכל לחם וכו' הצלחת ההשתדלות היא רק ביד ה' ית'. המקום היחידי שבו מועילה ההשתדלות וגם החובה להשתדל היא התפילה (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"ב ג).

^{טז} כי ברכך. יכול אפילו יושב ובטל, תלמוד לומר, בכל מעשה ידיך. אם עשה הרי הוא מתברך, ואם לאו אינו מתברך. ועי' שם קלו: למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך. יכול יהא יושב ובטל, תלמוד לומר, אשר תעשה.

^{טז} כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים: כי אלה"ם שפט זה ישפיל וזה ירים: ועי' רבנו בחיי (במדבר לב ב): זה שאמר הכתוב (תהלים עה, ז) כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב עושה עושר, ולא ממה שהוא מחזר על המדברות הוא מתרומם, זהו ולא ממדבר הרים, וכל הרים טוריא חוץ מזה שהוא לשון רוממות, אלא מה הקב"ה עושה נוטל ממונו של זה ונותן לזה, שנאמר (שם, ח) כי אלה"ם שופט זה ישפיל וזה ירים.

מסילת ישרים

וזה מפלה, וזה נתקיים בידם ש"ט, כי כיון שעשה אדם קצת מלאכה, משם והלאה אין לו אלא לבטוח בקונו ולא להצטער על שום דבר עולמי, אז תשאר דעתו פנויה ולבו מוכן להסידות האמיתי ולעבודה התמימה.

פרק כב – בביאור מדת הענוה

הנה כבר דברנו למעלה מגנות הגאווה, ומכללה נשמע שבח הענוה. אך עתה נבאר יותר בדרך עיקר הענוה, ותבאר הגאווה מאליה. הנה כלל הענוה, היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה, וזה הפך הגאווה ממש. והתולדות הנמשכות מזה תהיינה ההפכיות של תולדות הגאווה. וכשנדקדק, נמצא שתלויה במחשבה ובמעשה. כי בתחלה צריך שיהיה האדם עניו במחשבתו, ואחר כך יתנהג בדרכי הענוים. כי אם לא יהיה עניו בדעתו, וירצה להיות עניו במעשה, לא יהיה אלא מן הענוים המדומים והרעים שזכרנו למעלה, שהם מכלל הצבועים אשר אין בעולם רע מהם.

ונבאר עתה החלקים האלה. הענוה במחשבה, הוא שיתבונן האדם ויתאמת אצלו אשר אין התהלה והכבוד ראויים לו^ט, כל שכן ההתנשא על שאר בני מינו. וזה מפני מה שחסר ממנו בהכרה, וגם מפני מה שכבר יש בידו. מפני מה שחסר ממנו פשוט הוא, כי אי אפשר לאדם באיזה מדריגה שיהיה מן השלימות, שלא יהיו בו חסרונות רבים, או מצד טבעו או מצד משפחתו וקרוביו, או מצד מקרים שקרו לו, או מצד מעשיו. שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז ב). הן כל אלה מומים באדם, שאין מניחים לו מקום התנשאות כלל, אפילו יהיה בעל מעלות רבות, כי כבר עניני החסרונות האלה יספיקו להחשיכם.

הנה החכמה היא המביאה יותר את האדם לידי התנשאות וגאווה, לפי שכבר היא מעלה שבאדם עצמו, בחלק הנכבד שלו, דהיינו השכל^י. והנה אין לך חכם שלא יטעה ושלם יצטרך ללמוד מדברי חביריו, ופעמים רבות אפילו מדברי תלמידיו. אם כן איפוא איך יתנשא בחכמתו. ואמנם מי שהוא בעל שכל ישר^י, אפילו אם זכה להיות חכם גדול ומופלג, באמת כשיסתכל ויתבונן, יראה שאין מקום לגאווה והתנשאות. כי הנה מי שהוא בעל שכל, שידע יותר מהאחרים, אינו עושה אלא שבחק טבעו לעשות, כעוף שמגביה לעוף לפי שטבעו בכך, השור מושך בכחו לפי שחוקו הוא כן, מי שהוא חכם הוא לפי שטבעו מביאו לזה. ואילו אותו שעכשיו אינו חכם כמוהו, היה לו שכל טבעי כמוהו, היה מתחכם כמו שנתחכם הוא. א"כ אין כאן להתנשא ולהתנאות, אלא אם יש בו חכמה

סמל מאיר המסילה

^ט עי' ברכות לה ע"ב: דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן.
^י אין הדברים אמורים רק במדת הענוה, אלא בכמה וכמה ענינים כל שאין בו חכמה והבנה ומסתפק רק בעשיית מעשים בעלמא אין בו כל מעלה אלא להיפך כולו רע ושקר (אור יחזקאל דרכי העבודה ש).

^{יא} עבור מעלותיו (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"א קלד).

^{יב} עי' דעת תבונות קנב: החומריות הגופני המתחכם לבהמיות השולט בעולם הזה, זהו החושך שאנחנו מכירים בו, אך אינו משולל לגמרי מאיזה דברים של הארה, דהיינו מה שאינו חומריות אלף רוחניות, כי על כל פנים יש הידיעה והחכמה צבני אדם, ויותר מזה, יש התורה, יש רוח הקודש, כולם דברים שאינם מחוק החומריות. ועי' לעיל הערה קג.

^{יג} כשם שביאר הרמח"ל שזו סיבה שאין לחכם להתגאות מפני שניצל את כשרונותיו שנתנו לו מהשמים ואין כשרונותיו יצירה עצמית שהיה בזה מקום להתגאות, ונמצא מתגאה בחפץ שאינו שלו, ה"נ דברים אלו הם סיבה שלא יתיאש הנחשל בכשרונותיו, שהרי אף הבעל כשרון קיבל זאת כמתנה ואינם שלו (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד רנט).

מסילת ישרים

רבה ש"י, הוא מחויב ללמדה למי שצריך אליה, וכמאמר ריב"ז (אבות פ"ב מ"ח) אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת.

אם עשיר הוא, ישמח בחלקו, ועליו הוא לעזור למי שאין לו.

אם גבור הוא, לעזור לכושלים, ולהציל לעשוקים.

הא למה זה דומה למשרתי הבית, שכל אחד ממונה על דבר מה, וראוי לו לעמוד במשמרתו לפי פקודתו, להשלים מלאכת הבית וצרכיה. ואין בכאן מקום לגאווה לפי האמת.

והנה זה העיון והתבוננות הראוי לכל איש אשר שכלו ישר ולא מתעקש, וכשיתברר זה אצלו, אז יקרא עניו אמתו שבלבו, ובקרבו הוא עניו. והוא כענין דוד שאמר למיכל (שמואל ב' ו' כב) והייתי שפל בעיני.

ואז"ל (סוטה ה' ע"ב) כמה גדולים נמוכי הרוח, שבזמן שבית המקדש קיים, אדם מקריב עולה שכר עולה בידו, מנחה שכר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה עליו, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם, שנאמר (תהלים נ"א יט) זבחי אלהים רוח נשברה. הרי זה שבח של נמוכי הרוח, שהם ענוים בלבם ומחשבתם. וכן אמרו עוד (חולין פט ע"א) לא מרובכם מכל העמים, אמר להם הקב"ה. בני, אני חושק בכם, שאפילו כשאני משפיע לכם גדולה, אתם ממעמין עצמכם לפני. נתתי גדולה לאברהם, אמר ואנכי עפר ואפר. נתתי גדולה למשה ואהרן, אמרו ונחנו מה. נתתי גדולה לדוד, אמר ואנכי תולעת ולא איש. כל זה ממה שאין הלב הישר מניח עצמו להתפתות משום מעלה אשר יבואהו בידעו באמת, שכבר לא מפני זה יוצא מידי שפלותו מצד החסרונות האחרות שאי אפשר שלא יהיו בו. ועוד שאפילו באותם המצות עצמם שהשיג, לא הגיע ודאי לתכלית האחרון. ועוד אפילו לא יהיה בו חסרון אחר אלא היותו בשר ודם ילוד אשה, די לו זה והותר לפחיתות וגריעות, עד שלא יאות לו ההנשא כלל, כי הרי כל מעלה שהוא משיג, אינו אלא חסד אל עליו, שרוצה לחון אותו, עם היותו מצד טבעו והומריותו שפל ונבזה עד מאד, על כן אין לו אלא להודות למי שחננו וליכנע תמיד יותר.

הא למה זה דומה, לעני ואביון שמקבל מתנה בחסד, שאי אפשר לו שלא יבוש, כי כל מה שירבה החסד שיקבל, כך ירבה הבושת שיבוש. כן הדבר הזה, בכל אדם שעניו פקוחות לראות את עצמו בהיותו משיג מעלות טובות מאת השם יתברך, וכענין שאמר דוד המלך (תהלים קמ"ז יב) מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי. וכבר ראינו חסידים גדולים שנענשו על שהחזיקו טובה לעצמם, עם כל חסידותם. נחמיה בן חכליה, אמרו ז"ל (סנהדרין צג ע"ב) מפני מה לא נקרא ספרו על שמו, מפני שהחזיק טובה לעצמו. וכן חזקיה אמר (ישעיה לח יז) הנה לשלום מר לי מר, לפי שענהו הקב"ה וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. וכמאמרם ז"ל (ברכות י' ע"ב) כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים. הרי לך, שאין לאדם אפילו להחזיק טובה לעצמו על טובותיו, וכל שכן שלא יתנשא ויגבה בהם.

ואמנם כל זה הוא ממה שראוי להשיב אל לבו, מי שיהיה כאברהם כמשה כאהרן כדוד ושאר החסידים שזכרנו. אבל אנחנו יתומי יתומים, אין לנו צריכים לכל זה, כי כבר יש ויש אתנו חסרונות רבות, שאין צריך עיון גדול לראות פחיתותנו, וכל חכמתנו כאין נחשבת. כי היותר חכם גדול שבינינו, אינו כי אם מן תלמידי התלמידים אשר בדורות הראשונים. וזה מה שראוי שנביין ונדע באמת ולא יזוח עלינו לבנו חנם, אלא נכיר שדעתנו

סמל מאיר המסילה

ש"י אין להתנשאות בגודל החכמה בחלק הנכבד שלו דהיינו השכל כי זאת היא מתנת של הקב"ה כי לכל א' נותן הקב"ה חלק לפי ידיעתו ית', העיקר הוא העמל אשר מעמל זאת היא שלו (שם מכתבים עמוד שכב).

מסילת ישרים

קלה ושכלנו חלש עד מאד, הסכלות רב בנו, והטעות גוברת. ואשר נדע אותו אינו אלא מעט מן המעט. אם כן ודאי שאין ראוי לנו ההנשא כלל, אלא הבושת והשפלות, וזה פשוט. והנה דברנו עד הנה מענוות המחשבה, ונדבר עתה מענוות המעשה, והיא תתחלק לד' חלקים: בהתנהג עצמו בשפלות, בסבול העלבונות, בשנא הרבנות, [ובורח] [וברוח] מן הכבוד, בחלוק כבוד לכל האחד הוא.

בהתנהג בשפלות, וזה ראוי שיהיה בדבורו בהליכתו בשבתו ובכל תנועותיו. בדבורו אז"ל (יומא פו ע"א) לעולם יהיה דבורו של אדם בנחת עם הבריות, ומקרא מלא הוא (קהלת ט יז) דברי חכמים בנחת נשמעים. צריך שיהיו דבריו דברי כבוד ולא דברי בזיון וכה"א (משלי יא יב) בו לרעהו חסר לב, ואומר (שם יח ג) בבוא רשע בא גם בזיון.

בהליכתו אמרו ז"ל (סנהדרין פח ע"ב) שלחו מתם איזהו בן עולם הבא, ענותן ושפל ברך, שייף עייל שייף נפיק, ולא ילך בקומה זקופה ולא בכבוד גדול, עקב בצד גודל אלא כדרך כל הולך לעסקיו. וכן אז"ל (ברכות מג ע"ב) כל ההולך בקומה זקופה כאילו דוחק רגלי השכינה. וכתוב (ישעיה י לג) ורמי הקומה גדועים.

בשבתו, שיהא מקומו בין השפלים ולא בין הרמים. והוא גם כן מקרא מלא (משלי כה ו) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד וגו'. וכן אז"ל (בויקרא רבה פ"א סי' ה) הרחק ממקומך ב' וג' מקומות ושב, עד שיאמרו לך עלה. ואל תעלה שיאמרו לך רד. ועל כל המקטין עצמו אז"ל (ב"מ פה ע"ב) כל מי שמקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה נעשה גדול לעולם הבא. וכנגד זה אמרו (ילקוט יחזקאל שסא) הסר המצנפת והרם העטרה, כל מי שהוא גדול בעולם הזה, קטן בעולם הבא. ומינה להפך, מי שהוא קטן בעולם הזה זמן גדולתו לעולם הבא. ואמרו (סוטה ה ע"א) לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הניח הקב"ה כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, וזה מפני שפלותו. וכן אמרו (ר"ה יז ע"א ש"ט) לשארית נחלתו, למי שמשים עצמו כשירים.

החלק הב' הוא סבילת העלבונות, והנה בפירוש אמרו ז"ל (שם) למי נושא עון למי שעובר על פשע. ואמרו עוד (יומא כג ע"א) הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים ש"ט, עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. וספרו מגודל ענוותו של בבא בן בוטא ז"ל (גדרים סו ע"ב) ההוא בר בבל דסליק לא"י נסיב אתתא א"ל בשילי לי וכו' עד זילי תברי יתהון על רישא דבבא. הוה יתיב בבא בן בוטא ודאין דינא, אזלת ותברת יתהון על רישיה. א"ל מה הדין דעבדת. א"ל כך צוני בעלי. אמר עשית רצון בעלך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא. והלל כמו כן ספרו מרוב ענותנותו (שבת ל ע"ב) זה לשונם ת"ר לעולם יהא אדם ענותן כהלל וכו' ש"י. ור' אבהו אחרי רוב ענותו, מצא שעדיין לא הגיע להיות ראוי לקרא עניו. זה לשונו (סוטה מ ע"א) א"ר אבהו מריש הוה אמינא ענותנא אנא, כיון דחזינא לר' אבא דעכו דאמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד, אמינא לאו ענותנא אנא.

שנאת הרבנות וברייחת הכבוד משנה ערוכה היא (אבות פ"א מ"י) אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. ואמרו עוד (פ"ד מ"ז) הגם לבו בהוראה שומה רשע וגם רוח. ואמרו ש"י כל הרודף אחר הכבוד, הכבוד בורח ממנו. ואמרו עוד (פסיקתא רבתי כב) אל תצא לריב מהר, לעולם אל תהי רץ אחר השררה, למה, פן מה תעשה באחריתה למחר באים ושואלים לך שאלות מה אתה משיבם. עוד שם, רבי מנחמא בשם רבי תנחום כל

סמל מאיר המסילה

ז"ל: לשארית נחלתו, ולא לכל נחלתו, למי שמשים עצמו כשירים.

ט"ז נוסף בגמ' שלנו: עושין מאהבה ושמחין ביסורין.

ט"ז זה המשך לשונו: ואל יהא קפדן כשמאי.

ט"ח עי' עירובין יג ע"ב: כל המשפיל עצמו הקדוש ברוך הוא מגביהו וכל המגביה עצמו הקדוש ברוך הוא משפילו כל המחזר על הגדולה גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו.

מסילת ישרים

המקבל עליו שררה כדי ליהנות ממנה אינו אלא כנואף הזה, שהוא נהנה מגופה של אשה. עוד שם א"ר אבהו אני נקראתי קדוש (רצה לומר הקב"ה), הא אם אין כך כל המדות הללו שיש בי, לא תקבל עליך שררה.

ותלמידי ר"י יוכיחו, שהיו מוצרכים מפני עניותם, ולא רצו לקבל עליהם שררה. הוא מה שאמרו ז"ל (הוריות י ע"א) כמדומין ששררות אני נותן להם ש"י וכו'. ואמרו עוד (פסחים פז ע"ב) אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה. ומנלן, מיוסף שמפני שהנהיג עצמו ברבנות מת קודם אחיו^כ.

כללו של דבר, אין הרבנות אלא משא גדול אשר על שכם הנושא אותו, כי עד שהאדם יחיד ויושב בתוך עמו, מובלע בין האנשים, אינו נתפס אלא על עצמו. כיון שנתעלה לרבנות ושררה, כבר הוא נתפס על כל מי שתחת ידו וממשלתו, כי עליו להשקיף על כולם, ולרעות אותם דעה והשכל, ולהישיר מעשיהם. ואם לאו, ואשמים בראשיכם כתיב אמרו חכמים (ספרי דברים יג שכ"א).

והכבוד אינו אלא הבל הבלים, המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו, ומשכחו כל חובתו. ומי שמכירו ודאי שימאם בו, וישנאו. והתהלכות אשר יהללוהו בני האדם יהיו עליו לטורח, כי בראותו אותם מגדילים הלוליהם על אשר אינו בו באמת, אינו אלא מתבושש ומתאנה על שלא די לו רעתו, שחסרות ממנו המעלות ההם, אלא שיעמיסו עליו תהלות שקר למען יכלם יותר.

החלק הדי' הוא חילוק הכבוד לכל אדם. וכן שנינו (אבות פ"ד מ"א) איזהו מכובד המכבד את הבריות. ואמרו עוד (פסחים קיג ע"ב) מנין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו, אפילו דבר אחד, שהייב לנהוג בו כבוד וכו'. ועוד שנינו (אבות פ"ד מט"ו) הוי מקדים בשלום כל אדם. ואמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדים לו אדם שלום מעולם ואפילו גוי בשוק (ברכות יז ע"א). ובין בדיבור ובין במעשים חייב לנהוג כבוד בחבריו. וכבר ספרו ז"ל (יבמות סב ע"ב) מכ"ד אלף תלמידי ר"ע שמתו על שלא היו נוהגין כבוד זה לזה.

וכמו שהבזיון הוא דבר מתיחס אל הרשעים, כדבר הכתוב שזכרנו, כבוא רשע בא גם בוז (משלי יח ג), כן הכבוד מתיחס אל הצדיקים, כי הכבוד שוכן עמם ואינו מתפרש מהם. ואומר (ישעיה כד כג) ונגד זקניו כבוד.

והרי נתבאר חלקי הענוה הראשיים, ופרטיהם בכל פרטי המינים המתרחבים והולכים לפי הנושאים ולפי העתים והמקומות, ישמע חכם ויוסיף לקח. והנה זה ודאי שהענוה מסירה מדרך האדם מכשולות רבים, ומקרבת אותו אל טובות רבות, כי העניו יחוש מעט על דברי העולם, ולא יקנא בהבליו. ועוד שחברת העניו נאה עד מאד, ורוח הבריות נוחה הימנו, בהכרח לא יבוא לידי כעס, ולא לידי מריבה, אלא הכל בהשקט, הכל במנוחה. אשרי מי שזוכה למדה זו. וכבר אמרו (ירושלמי שבת פ"א ה"ג) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה, כי כל החכמה כולה לא יערכנה וזה ברור.

פרק כג – בדרכי קניית הענוה

שנים הם המרגילים את האדם אל הענוה: הרגילות, וההתבונן.

סמל מאיר המסילה

^ט לכם עבדות אני נותן לכם שנאמר וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה. ^כ עי' ברכות נה ע"א: ואמר רב יהודה, שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם וכו' והמנהיג עצמו ברבנות וכו' דאמר רבי חמא בר חנינא: מפני מה מת יוסף קודם לאחיו - מפני שהנהיג עצמו ברבנות.

^{כא} ז"ל: אל תהי קורא ואשימם בראשיכם, אלא ואשםם בראשיכם, מלמד שאשמותיהם של ישראל תלויים בראשי דייניהם.

מסילת ישרים

הרגילות הוא שיהיה האדם מרגיל עצמו מעט מעט בהתנהג בשפלות על הדרך שזכרנו, בישיבת המקומות הפחותים, וללכת בסוף החברה, ללבוש בגד צנועים, דהיינו מכובדים אך לא מפוארים, כי בהתרגלו בדרך הזה, תכנס ותבוא הענוה בלבו מעט מעט, עד שתקבע בו כראוי^{שכ"ב}. כי הנה בהיות טבע לב האדם לזוח ולהתנשא, קשה עליו לעקור מעיקרה הנטייה הטבעית הזאת, אלא אם כן בפעולות החיצונות המסורות בידו, ימשיך מעט מעט הדבר בפנימיותו, הבלתי מסור לו כל כך. וכענין שביארנו בזריזות^{שכ"ג}, שכל זה נכלל במאמרם ז"ל (ברכות יז ע"א) לעולם יהא אדם ערום ביראה, דהיינו שיבקש תחבולות נגד הטבע ונטייתו עד שינצחם.

אך ההתבונן, הוא על ענינים שונים: האחד, הוא המוזכר בדברי עקביא בן מהללאל (אבות פ"ג מ"א) דע מאין באת, מטיפה סרוחה. ולאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. כי באמת כל אלה הם נגדיים לגאווה ועוזרים אל הענוה, כי בהיות האדם מסתכל בפחיתות חומרו וגריעות התחלתו, אין לו טעם לינשא כלל, אלא ליבוש וליכלם. הא למה זה דומה, לרועה חזירים שהגיע למלוך, כל עת אשר יזכור ימיו הראשונים, אי אפשר לו שיתגאה. וכשיחשוב כמו כן, שבסוף כל גדולותיו ישוב לעפר, מאכל לתולעת, כל שכן שיכנע גאונו, וישכח שאון גאותו. כי מה טובו ומה גדולתו ואחריתו, בושת וכלימה. וכשיחשוב עוד וידמה בלבו רגע הכנסו לפני הבית דין הגדול של צבא מעלה, בעת שיראה עצמו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, הקדוש והטהור בתכלית הקדושה והטהרה, בסוד קדושים משרתי גבורה, גבורי כח עושי דברו (תהלים קג ב), אשר אין בהם כל מום, והוא עומד לפניהם, גרוע פחות ונבזה מצד עצמו, טמא ומגואל מצד מעשיו, הירים ראש, היהיה לו פתחון פה. וכי ישאלוהו, איה איפוא פיך, איה גאוניך וכבודך אשר נשאת בעולמך, מה יענה או מה ישיב על תוכחתו. הנה ודאי שלו רגע אחד יצייר האדם בשכלו האמת הזה ציור אמתו וחוק, פרוח תפרח ממנו כל הגאווה ולא תשוב אליו עוד.

השני, הוא ענין חילוף תולדות הזמן ורוב תמורותיהם, כי העשיר קל להיות עני, והמושל לעבד, והמכובד לנקלה. ואם הוא יכול כל כך על נקלה לשוב אל המצב הנבזה בעיניו היום, איך יגבה לבו על מצבו, אשר אינו בטוח עליו. כמה מיני חולאים יכולים ח"ו לבוא על האדם שיצטרך במו פיו להתחנן למי שיעזור אותו ויסיעהו, ויקל לו במקצת. כמה צרות ח"ו יכולים לבוא עליו שיצטרך ללכת לשחר פני רבים, אשר מאס לפעמים לתת להם שלום, למען יהיו לו למושיעים. ודברים אלה אנחנו רואים בעינינו דבר יום ביומו, כדאי הם להסיר מלב האדם גאותו ולהלבישו ענוה ושפלות. וכשיתבונן עוד האדם על חובתו לפניו יתברך, וכמה היא נעזבת ממנו, וכמה הוא מתרשל בה, ודאי שיבוש ולא יתגאה, יכלם ולא ירום לבבו. וכן הוא אומר (ירמיה לא יז) שמוע שמעתי אפרים מתנודד וגו', כי אחרי שובי נחמתי, ואחרי הודעי ספקתי על ירך בושתו וגם נכלמתי וגו'. ועל הכל יתבונן תמיד להכיר חולשת השכל האנושי, ורוב טעותיו וכזביו, שיותר קרוב לו תמיד הטעות מהידיעה האמתית. על כן יירא תמיד מהסכנה הזאת, ויבקש ללמוד תמיד מכל אדם, ולשמוע תמיד לעצה, פן יכשל. והוא מה שאמרו ז"ל (אבות פ"ד מ"א) איזהו חכם הלומד מכל אדם, וכן הוא אומר (משלי יב טו) שומע לעצה חכם.

סמל מאיר המסילה

^{שכ"ב} דבר פלא שאפילו בקנין מידת הענוה שמהותה הרגשת הלב, גם אותה רוכשים ע"י מעשי ענוה חיצוניים (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"ב שנח).

^{שכ"ג} פעולה הקב"ה "המפליא לעשות" באיחוד הנשמה עם הגוף, מביאה לכך שהגוף יכול להשפיע על הנשמה לא רק במידת הזריזות שבה המעשה מהוה חלק מרכזי אלא גם במעלת הענוה שבהמהותה היא תחושת האפסיות והקטנות בנפש האדם, משפיעים עליה מנהג ענוה של האיברים הגשמיים (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"ב שנח).

מסילת ישרים

אך מפסידי המדה הזאת הוא הריבוי והשביעה בטובות העולם הזה, וכענין הכתוב שבפירוש אומר (דברים ח יב-י"ד) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגו', על כן מצאו להם החסידים טוב להיות האדם מענה נפשו לפעמים, למען השפיל יצר הגאווה, אשר איננו מתגבר אלא מתוך הרבוי. וכענין שאז"ל (ברכות לב ע"א) אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר.

והנה בראש כל המפסידים הוא הסכלות, ומיעוט הידיעה האמתית, כי תראה שאין הגאווה מצויה יותר אלא במי שסכל יותר. ורז"ל אמרו (סנהדרין כד ע"א) סימן לגסות הרוח עניות התורה. וכן אמרו (זהר ח"ג קצג ע"ב ש"ב) סימן דלא ידע כלום שבוחי. ואמרו עוד (ב"מ פה ע"ב) אסתרא בלגינא קיש קיש קריא. עוד אמרו (ב"ר פט"ז סי' ג) שאלו לאלני סרק מפני מה קולכם נשמע, אמרו הלואי יהיה קולנו נשמע ונזכר שכי'. וכבר ראינו שמשעה, שהוא מובחר שבכל האדם, היה עניו מכל האדם.

עוד ממפסידי הענוה הוא ההתחברות או ההשתמש בבני אדם חנפים, אשר לגנוב לבו בחנפותם, למען ייטב להם ישבחוהו וירוממוהו, בהגדיל מה שיש בו מן המעלות עד התכלית, ובהוסיף עליו מה שאין בו כלל. ולפעמים שמה שיש בו, הוא ההפך ממה שמשבחין אותו. והנה סוף סוף, דעת האדם קלה וטבעו חלש ומתפתה בנקל, כל שכן בדבר שאליו הוא נוטה בטבע. על כן, בשמעו את הדברים האלה, יוצאים מפי שהוא מאמין לו, יכנסו בו כארס בכעוס שכי'. ונמצא נופל ברשת הגאווה ונשבר.

הרי לנו יואש, אשר הטיב לעשות כל ימי הורוהו יהודע הכהן רבש"ב, ואחרי מות יהודע, באו עבדיו והתחילו להחניף לו ולהגדיל הלוליו, עד שדימוהו לאלוה. אז שמע המלך אליהם. ותראה זה הדבר בבירור, כי רוב השרים והמלכים, או כל בעלי היכולת, יהיו באיזה מדריגה שיהיו, נכשלים הם ונשחתים בעבור חנופת משרתיהם. על כן מי שעניו בראשו, יותר יזהר ויעיין במעשי מי שרוצה לקנותו לו לחבר, או ליועץ, או לפקיד על ביתו, יותר ממה שיזהר ויעיין במאכלו ובמשתיו. כי המאכל והמשתה יוכל להזיק לגופו בלבד, והחברים או הפקידים יוכלו להשחית נפשו, ומאודו וכל כבודו.

ודוד המלך ע"ה אומר (תהלים קא ז) לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה הולך בדרך תמים הוא ישרתני. ואין טוב לאדם אלא שיבקש לו חברים תמימים, שיאירו עיניו במה שהוא עור בו, ויזכירוהו באהבתם, ונמצאו מצילים אותו מכל רע. כי מה שאין האדם יכול לראות לפי שאינו רואה חובה לעצמו, הם יראו ויבינו ויזהירוהו ונשמר. ועל זה נאמר (משלי יא יד) ותשועה ברוב יועץ.

פרק כד - בביאור יראת הטא

סמאל המסילה

ש"ל: פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת: ובקד וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה: ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים.

ש"ל: אלל צספרא לחכמתח דקלמה מלכא הכי אמר תלת סימנין אינון סימן לעצרה ירקון סימן לשטות מלין סימן דלא ידע כלום שצוחי ודא חכרע לשאר שוטה ככל עצירות כלל אית ציה.

תרגום: אלל צספר חכמת קלמה המלך כך אמר, קלשה סימנים הם סימן לעצירה ירקון, סימן לשטות דצרים, סימן קלא יודע כלום שצחים, וזה הכרע לשאר, שוטה ככל עצרות, הכל יק צו.

ש"ל בשלימות: רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אומרים לפרת למה אין קולך הולך, אמר להם איני צריך, מעשי מודיעים אותי, אדם נוטע בי נטיעה והיא עושה לשלשים יום, זורע בי ירק והיא עומדת לג' ימים, אומרים לחדקל, למה קולך הולך, אמר להם הלואי נשמע קולי ונראה, אומרים לאילני מאכל, למה אין קולכם הולך, אמרו להם אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו, אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו להם הלואי נשמע קולינו ונראה.

ש"ל בכעוס - נחש כעוסה (רש"י שבת סב ע"ב).

ש"ל עי' מלכים ב' פרק יב.

מסילת ישרים

הנה ראותנו המדה הזאת נמנית אחר כל המדות הטובות אשר זכרנו עד. הנה די לנו להעירנו על ענינה, שראוי שיהיה ודאי ענין נכבד ועיקרי מאד, וקשה להשיג אותו, שכבר לא יוכל להגיע אליו, אלא מי שכבר השיג כל המדות שקדם זכרם. אמנם צריך שנקדים כי מיני היראה הם ב' שהם ג'שכ"ב: האחד, קלה מאד להשיגה, אין דבר קל כמוהו. והב', קשה מן הכל, ושלימותה כמו כן שלימות גדול מאד.

יש יראת העונש, וזהו המין האחד. ויש יראת הרוממות^ש, וזהו המין הב', שיראת החטא חלק ב' ממנו. ונבאר עתה ענינם והבדליהם.

יראת העונש כפשוטה, שאדם ירא מעבור את פי ה' אלהיו, מפני העונשים אשר לעבירות, אם לגוף ואם לנפש. והנה זאת קלה ודאי, כי כל אדם אוהב את עצמו, ויירא לנפשו. ואין דבר שירחיק אותו מעשות דבר אחד, יותר מן היראה שלא תבואהו בו איזה

סממאיר המסילה

^{פכט} עי' זהר ח"א יא ע"ב: פתח רבי שמעון בפקודי אורייתא ואמר פקודי אורייתא ליהב קב"ה לישראל כלהו באורייתא בארז כלל כתיבי בארזית ברא אלהים (בארזית א א) הדא היא פקודא קדמא"ה לכלא ואקרי פקודא דא יראת יהו"ה לאקרי ראשית דכתיב (תהלים קיא ז) ראשית חכמה יראת יהו"ה (משלי א ז) יראת יהו"ה ראשית דעת בגין דמלה דא ראשית אקרי דא אייהו תרעא לאעלא גו מהימנותא ועל פקודא דא אתקיים [כל עלמא].

יראה אתפרש לתלת סטרין תרין מנייהו לית בהו עקרא כדקא יאות וחד עקרא דיראה אית בר נש דחיל מקב"ה בגין דייחון בנוהי ולא ימותון או דחיל מעונשא דגופיה או דממוניה ועל דא דחיל ליה תדיר אשתכח יראה דאיהו דחילו לקב"ה [לא] שוי לעקרא אית בר נש דחיל מן קב"ה בגין דחיל מעונשא דהוא עלמא ועונשא דגיהנס תרין אלין לאו עיקרא דיראה אינון ושרשא דליה ירא"ה דאיהו עקרא למדחל בר נש למאריה בגין דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין וכלא קמיה כלל [אשיבין] כמא דאתמר (דניאל ד לז) וכל דיירי ארעא כלל אשיבין ולשואה רעותיה דהוא אחר לאקרי <ב>יראה.

תרגום: פתח רבי שמעון במאורות התורה ואמר, מאורות התורה שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל, כולן כתובות בתורה בדרך כלל. "בארזית ברא אלהים", זוהי המורה הראשונה של הכל, ונקראת מורה זו יראת ה', שנקראת ראשית, שכתוב "ראשית חכמה יראת ה'", "יראת ה' ראשית דעת". משום שדבר זה נקרא ראשית, וזה השער להכנס לתוך האמונה, ועל המורה הזו מתקיים כל העולם. היראה נפרדת לשלשה כלים, שנים מהם אין בהם עיקר כראוי, ואחד עיקר של יראה. יש אדם שירא מהקדוש ברוך הוא כדי שיחיו בניו ולא ימותו, או שירא מעונש של גופו או של ממונו, ועל כן ירא ממנו תמיד. נמצאת היראה שהוא ירא מן הקדוש ברוך הוא לא שם אותה לעיקר. יש אדם שפחד מן הקדוש ברוך הוא משום שפחד מעונש אותו העולם ומעונש הגיהנם. שני אלה אינם עיקר ושורש של היראה. היראה שהיא עיקר, שאדם יירא מרצונו משום שהוא גדול וקולט, עיקר ושורש של כל העולמות, והכל לפניו כלל חסודים, כמו שנאמר "וכל דיירי הארץ כלל חסודים, ולשים את רצונו באותו המקום שנקרא (ב)יראה.

^ש שתי בחי' אלו הם אחת: בשעת העבודה כגון בתפילה יבוש ויכלם ירעש ויפחד מפני רום כבודו ית' ויראת חטא היא בכל עת ובכל שעה שהנה בכל רגע הוא ירא פן ייכשל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו ית' (עלי שור ח"ב עמוד תקמא).

מסילת ישרים

רעה. ואין יראה זו ראויה אלא לעמי הארץ^{שלא} ולנשים, אשר דעתן קלה. אך אינה יראת החכמים^{שלב} ואנשי הדעת.

המין הב' הוא יראת הרוממות, והוא שהאדם ירחק מן החטאים ולא יעשם מפני כבודו הגדול יתברך שמו, כי איך [יקל] (יחל) או איך יערב לבו של בשר ודם שפל ונמאס, לעשות דבר נגד רצונו של הבורא יתברך ויתעלה שמו. והנה זאת היראה אינה כל כך קלה להשיג אותה^{שלב}, כי לא תולד אלא מתוך ידיעה והשכלה להתבונן על רוממותו יתברך ועל פחיתותו של האדם. כל אלה דברים מתולדות השכל המבין ומשכיל, והיא היראה אשר שמנוה לחלק ב' מא' מחלקי החסידות אשר זכרנו. בה יבוש האדם ויחרד בעמדו לפני קונו להתפלל או לעבוד כל עבודה, היא היראה המשובחת שנשתבחו בה חסידי עולם.

והוא מה שמשא מדבר ואומר (דברים כח נח) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך^{שלב}, זאת היראה שאנחנו בביאורה עתה, דהיינו יראת החטא היא כמו חלק מיראת הרוממות שזכרנו, וכמו מין בפני עצמו, והיינו, כי הנה ענינה הוא שיהיה האדם ירא ודואג תמיד על מעשיו, פן נתערב בם איזה שמץ חטא, או פן יהיה שם איזה דבר קטן או גדול, שאינו לפי גודל כבודו יתברך ורוממות שמו.

והנך רואה היחס הגדול שבין יראה זו ויראת הרוממות שזכרנו, כי התכלית בשניהם שלא לעשות דבר נגד רום כבודו יתברך. אמנם ההבדל שביניהם, שבעבורו תחשב כמין אחר ובשם אחר תקרא, הוא כי יראת הרוממות הוא בשעת המעשה או בשעת העבודה או בפרק העבירה. דהיינו, או בשעה שהוא עומד ומתפלל או עובד, שאז יבוש ויכלם ירעש וירעד מפני רום כבודו יתברך, או בשעה שמזדמנת עבירה לפניו, והוא מכיר בה שהיא עבירה שיעזוב מלעשותה, למען אשר לא יעשה דבר למרות עיני כבודו ח"ו. אך יראת החטא, היא בכל עת ובכל שעה, שהנה בכל רגע הוא ירא פן יכשל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו ית', ועל כן נקראת יראת חטא, כי עיקרה יראה מן החטא, שלא יכנס ויתערב במעשיו מחמת פשיעה והתרשלות או מחמת העלם, יהיה באיזה דרך שיהיה.

סמל מאיר המסילה

^{שלא} לא להבין כפשוטו כי יראת העונש אין זה מדה גבוהה הלא ביארנו כי מדת היראת העונש היא מעיקר סוד היחידות וזה יסוד כל התורה כולה, אלא כוונתו לבקר אלה אשר יראים כנשים אבל בעיקרה של המדה אין גבוהה כמותה אין יותר גבוהה מיראת שכר ועונש (דע"ת ח"ג עמוד רלד).

^{שלב} אמנם לכאורה מצינו בחז"ל ג"כ חשיבות יראת העונש הפשוטה (ב"ב עח ע"ב) ע"כ יאמרו המושלים בואו חשבון וכו' (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קמז). יראת העונש נתנו לכל ואף נשים ועמי הארץ יתעוררו מיראת העונש, כי הפחד מיסורים ועונשים כוללים הכל, ולכן עיקר הראשון בחובת העבודה צריכה להיות מתוך הכרת העונש, אמנם כאשר יתעורר רק מהבטחות העולם הבא, יתכן שאף לאחר שישמע וידע את הצפוי לו בעולם הבא מ"מ ישאר עדין בדיעותיו והנהגותיו הקודמות. וכאשר נתבונן בהנהגותינו נראה שישוד זה נעלם מאתנו, ואין חושבים כלל על הפחד והיראה מעונשי ויסורי הגוף, וביותר עלינו. להכיר שהחטא הוא מציאות שאינה מתבטלת, וא"א שתבטל מאליה, ותקון החטא אפשרי רק ע"י יסורים בעולם הזה או ח"ו כאשר אינה זוכה עונשי הגהנם יתקנו אל חטאיו (אור יחזקאל, יראה ומוסר עמוד יא). בשעה שהאדם ישר יכול בנקל לראות שכר ועונש. הנה כל התורה כולה מראה לנו עניני שכר ועונש וביותר בתחילת הבריאה מלמדנו הקב"ה מהות שכר ועונש, וכ"ז להורותינו כי ענין שכר ועונש היא עיקר העבודה ומבלעדי זאת אין אפשרות לקיום האדם והבריאה (שם עמוד מ).

^{שלב} כאשר נתבונן מעט הלא נירא ונחרד מאד, שהרי מי הוא אשר יגיע למדרגת יראת העונש וחייב אדם לעמול כל ימי חייו והלואי שיזכה למעלה זו, אמנם נכון הדבר שאלו שרוחקים מלימוד המוסר טועים וסוברים שבעלי יראת שמים הם וטעותם גדולה יותר שדומה בעיניהם שאף יראת הרוממות נגעה בלבבם (אור יחזקאל, אמונה עמוד קמ).

^{שלב} ז"ל בשלימות: אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך.

מסילת ישרים

והנה על זה נאמר (משלי כח יד) אשרי אדם מפחד תמיד, ופי' ז"ל (ברכות ס ע"א) ההוא בדברי תורה כתיב. כי אפילו בשעה שאינו רואה המכשול לנגד עיניו, צריך שיהיה לבו חרד בקרבנו, פן טמון הוא לרגליו, והוא לא נשמר. ועל יראה זאת אמר משה רבינו ע"ה (שמות כ יז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, כי זה עיקר היראה, שיהיה האדם ירא ומזדעזע תמיד עד שלא תסור יראה זו ממנו^{שלה}, כי על ידי זה, ודאי לא יבוא לידי חטא. ואם יבוא, כאונס יחשב. וישעיהו אמר בנבואתו (ישעיה סו ב) ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי. ודוד המלך השתבחה בזה ואמר (תהלים קיט קסא) שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי.

וכבר מצאנו שהמלאכים הגדולים והרמים חרדים ורועשים תמיד מפני גאות ה', עד שאז"ל במשל חכמתם (הגיגה יג ע"ב) נהר דינור מהיכן יוצא, מזיעתן של היות. והוא מפני האימה אשר עליהם תמיד מרוממותו יתברך, פן יעדרו דבר קטן מן הכבוד והקדושה הראוי לפניו^{שלו}. ובכל שעה שנגלית השכינה, על איזה מקום שיהיה, כבר רעד ורעש ורגז, הוא מה שאמר הכתוב (תהלים סח ט) ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים. ואומר (ישעיה סג יט) לו קרעת שמים ירדת מפניך הרים נוולו. כל שכנ בני האדם, שראוי שירגזו וירעשו, בידעם שלפני ה' הם עומדים תמיד, ונקל להם לעשות איזה דבר שאינו לפי רוממות כבודו יתברך שמו. והוא מה שאמר אליפו לאיוב (איוב טו יד) מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה הן בקדושו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו. ואומר (שם ד יח-יט) הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שוכני בתי חומר וגו'. כי הנה על כך, צריך ודאי שיחרד תמיד וירעש כל האדם, וכמאמר אליהוא (שם לו א) אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע ברוגז קולו וגו'. זאת היא היראה האמתית שראוי לאיש החסיד שתהיה על פניו תמיד ולא תסור ממנו.

אך חלקי היראה הזאת ב' הא', הוא בהוה או עתיד. והב', בעבר. בהוה, הוא שיהיה האדם ירא ודואג על מה שהוא עושה, או על מה שהולך לעשותו, פן יהיה בו דבר, או פן יכנס בו איזה דבר אשר לא לפי כבודו יתברך, וכמו שכתבתי לעיל. בעבר, הוא שיהיה האדם חושב תמיד על מה שכבר עשה, וירא וידאג פן יצא מתחת ידיו איזה חטא בלא שידע, והוא כענין בבא בן בוטא (כריתות כה ע"א) שהיה מקריב אשם תלוי בכל יום. ואיוב, אחר משתה בניו, היה משכים והעלה עולות מספר כלם, כי אמר איוב, אולי חטאו בני וגו' (איוב א ה). ואז"ל (במ"ר פי"ח סי' ט) על משה ואהרן, בענין שמן המשחה שמשח משה לאהרן, שהרי נאמר בו (שמות ל לב) על בשר אדם לא ייסך, ולאהרן נצטוה שימשחהו בו, והיו מתיראים שמא מעלו בו באיזה צד שנהגו שלא כמצוה, ז"ל (הוריות יב ע"א): ועל דבר זה דאג משה ואמר, שמא מעלתי בשמן המשחה, יצתה בת קול ואמרה בטל חרמון וגו', ועדיין היה אהרן דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי, יצתה בת קול ואמרה וכו'. הרי לך מדתם של חסידים, שאפילו במצוה שעשו, היו דואגים ואומרים, שמא נתערב בהם שמץ פסול חס ושלום.

ואברהם, אחרי שיצא לעזור לבן אחיו לוט, ששבו אותו, היה מתפחד ואומר, שמא לא זכו מעשיו לגמרי, הוא מה שפי' ז"ל (ב"ר פמ"ד סי' ד) על פסוק (בראשית טו א) אל תירא אברם, רב לוי אמר, לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר, בין כל אוכלוסין שהרגתי, שמא היה ביניהם צדיק אחד או ירא שמים אחד, לפיכך נאמר לו, אל תירא אברם. ואמרו

סמל מאיר המסילה

^{שלה} מכאן רואים כי אי אפשר להמלט מחטא אם לא במצב של יראה תמיד ולא תסור ממנו (דעת תורה חלק ה' (ב) עמוד קיט).

^{שלו} ולכאורה הדבר מתמיה אחרי שאין הרע שולט בעליונים ואין להם יצר הרע ואיך א"כ יעדירו מכבוד ה' בלא יצר הרע? ומוכרחים אנו להגיד שאחרי שבתחוננים הרי שולט הרע וא"כ מפחדים תמיד פן יפלו ממדרגתם הרמה מפני שיש בכחם לפול ממדרגתם וישלוט בהם היצר הרע וזהו פחדם תמיד (דעת חכמה ומוסר ח"ג קנה).

מסילת ישרים

בתנא דבי אליהו (רבה פכ"ה): אל תירא אברם, אין אומרים אל תירא אלא למי שהוא ירא שמים לאמיתו, והיא זאת היראה האמתית שאמרו עליה (ברכות לג ע"ב של"ז) אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד, שרק למשה היה קל להשיגה מפני רוב דביקותו בו יתברך של"ה, כי האחרים, ודאי שהחומר מונע גדול הוא להם של"ה. אמנם כל חסיד וחסיד, ראוי לו להשתדל להשיג ממנה, כל מה שיוכל, ונאמר (תהלים לד י) יראו את ה' קדושו.

פרק כה – בדרך קניית היראה

אך דרך קניית היראה הזאת הוא ההתבונן על ב' ענינים אמתיים: האחד, הוא היות שכינתו יתברך נמצאת בכל מקום שבעולם, ושהוא יתברך משגיח על כל דבר קטן וגדול, אין נסתר מנגד עיניו, לא מפני גודל הנושא, ולא מפני פחיתותו, אלא הדבר הגדול והדבר הקטן, הנקלה והנכבד הוא רואה והוא מבין בלי הפרש. הוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו ג) מלא כל הארץ כבודו, ואומר (ירמיה כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ואומר (תהלים קיג ה) מי כה' אלהינו המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ, ואומר (שם קלח ו) כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע.

וכיון שיתברר לו, שבכל מקום שהוא, הוא עומד לפני שכינתו יתברך, אז מאליה תבוא בו היראה והפחד, פן יכשל במעשיו, שלא יהיו כראוי, לפי רוממות כבודו. והוא מה שאמרו (אבות פ"ב מ"א) דע מה למעלה ממך עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. כי כיון שהשגחת הקב"ה על כל דבר, והוא רואה הכל ושומע הכל, ודאי שכל המעשים יהיו עושים רושם, וכלם נכתבים בספר, אם לזכות או לחובה. ואמנם הדבר הזה אינו מצטייר היטב בשכל האדם, אלא על ידי התמדת ההתבוננות וההסתכלות הגדול, כי כיון שהדבר רחוק מחושינו, לא יציירוה השכל אלא אחר רוב העיון וההשקפה. וגם אחר שיציירוהו, יסור הציור ממנו בנקל אם לא יתמיד עליו הרבה. ונמצא, שכמו שרוב ההתבונן הוא הדרך לקנות היראה התמידית, כן היסח הדעת וביטול העיון, הוא המפסיד הגדול שלה, יהיה מחמת טרדות או ברצון, כל היסח דעת ביטול הוא ליראה התמידית.

הוא מה שצוה הקב"ה אל המלך (דברים יז יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו, הא למדת שאין היראה נלמדת אלא מן הקריאה הבלתי נפסקת, ותדקדק שאמר, למען ילמד ליראה, ולא אמר למען יירא, אלא לפי שאין היראה הזאת מושגת בטבע, כי אדרבא רחוקה היא ממנו מפני גשמויות החושים, ואינה נקנית אלא על ידי לימוד. ואין לימוד ליראה אלא ברוב ההתמדה בתורה ודרכיה בלי הפסק, והוא שיהיה האדם מתבונן ומעיין בדבר הזה תמיד בשבתו בלכתו בשכבו ובקומו, עד שיקבע בדעתו אמתת הדבר, דהיינו אמתת המצא שכינתו יתברך בכל מקום, והיותו

סמ מאיר המסילה

של"ז בשלימות: ואמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר יראת ה' היא אוצרו אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא דאמר רבי חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול.

של"ח ע"י ספר הליקוטאים (פרשת עקב – פרק י): ארז"ל, וכי יראה מלחא זוטרתא היא, אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא. הנה משה מיסוד אצא, ושם יולאות תאומתו, שהיא תאומתו של הצל, שהיא נוקבא פנימית, והוא אהבה, ויראה, היא רחל. ולגבי משה, רחל שהיא חילונה בלחורי הז"א, היא זוטרתא, כי יש לו נוקבא יותר פנימית, וע"י עוד ע"ח שער לו"ר פרק ג.

של"ט ע"י לעיל הערה ה.

מסילת ישרים

עומדים לפניו ממש בכל עת ובכל שעה, ואז יירא אותנו באמת. והוא מה שהיה דוד המלך מתפלל ואומר (תהלים פו יא) הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך שם.

פרק כו – בביאור מדת הקדושה

ענין הקדושה שם בפול הוא, דהיינו תחלתו עבודה וסופו גמול שם. תחלתו השתדלות וסופו מתנה שם. והיינו שתחלתו, הוא מה שהאדם מקדש עצמו, וסופו מה שמקדשים אותו, והוא משו"ל (יומא לט ע"א) אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה, מלמטה מקדשים אותו מלמעלה שם. ההשתדלות הוא, שיהיה האדם נבדל ונעתק מן

סמאיר המסילה

שמ עי' זהר ח"א נט ע"א: פתח ואמר (תהלים פו יא) הורני יהו"ה דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך האי קרא קשיא דהא תנינן כלא הוא בידא דקב"ה בר למהוי זכאה או חייבא ודוד היך תבע דא מעם קב"ה אלא דוד הכי קאמר הורני יהו"ה דרכך ההוא ארח מישור ומתקנא לגלאה עיני ולמנדע ליה ולבתר אהלך באמתך איהך בארח קשוט ולא אסטי לימינא ולשמאלא. יחד לבבי מאן לבבי כמה דאת אמר (שם עג כו) צור לבבי וחלקי וכל דא אנא תבע ליראה את שמך [לאתדבקא בדחלתך] (אתדבק דחלתא) לאסתמרא אורחי כדקא יאות ליראה שמך אתר חולקי דביה שריא דחלתא למדחל.

תרגום: פתח ואמר, "הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך". פסוק זה קשה, שהרי שנינו, הכל ביד הקדוש ברוך הוא חוץ מלהיות צדיק או רשע, ודוד איך תבע את זה מהקדוש ברוך הוא. אלא דוד כך אמר, "הורני ה' דרכך", אותה דרך מישור ומתוקנת לגלות עיני ולדעת אותו, אחר כך "אהלך באמתך", אלך בדרך אמת ולא אסטה לימין ולשמאל. "יחד לבבי", מה זה "לבבי". כמו שנאמר "צור לבבי וחלקי". וכל זה אני מבקש ליראה את שמך, להדבק ביראתך, לשמור את דרכי כראוי. "ליראה שמך" מקום חלקי שבו שרויה היראה לירא. שמא עי' לעיל הערה כה.

שמ עי' לעיל הערה רסד. ועי' זהר (ח"ג דף קכז ע"א): כד בר נש אזיל צאורחוי לאורייתא משך עליה רוחא קדישא עלאה כד"א עד יערה עלינו רוח ממרוס. תרגום: כאשר אדם הולך בדרכי התורה, מושך עליו רוח קדושה עליונה, כמש"נ "עד יערה עלינו רוח ממרוס".

יש לשים לב שהפסוק עד יערה מדבר על לעתיד לבא, ורואים מהזהר שאפשר במקצת לעשות כעת.

שמ אלולי ההשפעה מלעילא אין אדם יכול להשיג זאת בעצמו מ"מ תחילתו ע"י עבודת האדם (שפתי חיים, אמונה ובחירה ח"ב עמוד קד).

שמ עי' זהר ח"ב עט ע"ב: (תנא) ומשה עלה אל האלהים זכאה חולקיה למשה דזכי ליקרא דא לאורייתא אסהיד בגינייה כך (תאני רבי יהודה) תא חזי מה בין משה לשאר בני עלמא שאר בני עלמא כד סלקין לעותרא סלקין לרבו סלקין למלכו אבל משה כד סליק מה כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים זכאה חולקיה.

רבי יוסי אמר מכאן אמרו חזרייא הבא ליטהר מסייעין אותו דכתיב ומשה עלה אל האלהים מה כתיב בתריה ויקרא אליו יהו"ה דמאן דבעי להתקרבא מקרבין ליה.

תרגום: (שנינו) ומשה עלה אל האלהים אשרי חלקו של משה שזכה לכבוד זה שהתורה העידה בסבילו כך (שנה רבי יהודה) בא וראה מה בין משה לשאר בני העולם שאר בני העולם כשעולים עולים לעושר עולים לגדולה עולים למלכות אבל במשה כשעולה מה כתוב ומשה עלה אל האלהים אשרי חלקו.

רבי יוסי אמר מכאן אמרו החברים הבא לטהר מסייעין אותו שכתוב ומשה עלה אל האלהים מה כתוב אחריו ויקרא אליו ה' שמי שרונה להתקרב מקרבים אותו.

ועי' זהר ח"ג כד ע"ב: זכאין אינון לדיקייא לאית לון חולקא עלאה בקודשא בריך הוא בחולקא קדישא בקדושי מלכא בגין לאינון מקדשי גרמייהו בקדושי דמאריהון וכל מאן דאתקדש קודשא בריך הוא מקדש ליה דכתיב (ויקרא כ ז) והתקדשתם והייתם קדושים בר נש מקדש גרמיה מלרע מקדשין

מסילת ישרים

החומריות לגמרי, ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלהיו. ועל דרך זה נקראו הנביאים מלאכים, כענין שנאמר באהרן (מלאכי ב ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, ואומר (ד"ה ב' לו טז) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו'. ואפילו בשעת התעסקו במעשים הגשמיים המוכרחים לו מפאת גופו^{שמ"ה}, הנה לא תזוז נפשו מדביקותה העליון, וכענין שנאמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחרוך בי תמכה ימינך.

ואמנם לפי שאי אפשר לאדם שישים הוא את עצמו במצב הזה, כי כבוד הוא ממנו, כי סוף סוף, חומרו הוא בשר ודם, על כן אמרתי שסוף הקדושה מתנה, כי מה שיוכל האדם לעשות, הוא ההשתדלות, ברדיפת הידיעה האמתית, והתמדת ההשכלה בקדושת המעשה. אך הסוף, הוא שהקב"ה ידריכהו בדרך הזה שהוא חפץ ללכת בה, וישרה עליו קדושתו, ויקדשו, ואז יצלה בידו זה הדבר, שיוכל להיות בדביקות הזה עמו יתברך בתמידות, כי מה שהטבע מונע ממנו, יעזרהו יתברך וסיועו יתן לו, וכענין שנאמר (תהלים פד יב) לא ימנע טוב להולכים בתמים^{שמ"ו}. ועל כן אמרו במאמר שזכרתי, אדם מקדש עצמו מעט, שהוא מה שיוכל האדם לקנות בהשתדלותו, מקדשים אותו הרבה, שהוא העזר שעוזר אותו השי"ת וכמו שכתבנו.

והנה האיש המתקדש בקדושת בוראו, אפילו מעשיו הגשמיים^{שמ"ז} חוזרים להיות ענייני קדושה ממש, וסימניך אכילת קדשים, שהיא עצמה מצות עשה, ואמרו ז"ל (ספרא שמיני ב) כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים.

סמ"א מאיר המסילה

ליה מלעילא וכד אתקדש בר נש בקדושה דמאריה מלבישין (נ"א ירתין) ליה נשמתא קדישא אחסנא דקודשא צריך הוא וכנסת ישראל וכלין ירית כלל ואלין אקרונ צנין לקודשא צריך הוא כמה דכתיב (דברים יד א) צנים אתם ליהו"ה אלהיכם והא אוקמוה.

תרגום: אשריהם הצדיקים שיש להם חלק עליון בקדוש צרוך הוא, בחלק הקדוש בקדושי המלך, משום שהם מקדשים את עצמם בקדושת רבונם. וכל מי שמתקדש, הקדוש צרוך הוא מקדש אותו, שכתוב (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים, אדם מקדש עצמו מלמטה מקדשים אותו מלמעלה. וכשמתקדש אדם בקדושת רבונו, מלבישים (מורשים) אותו נשמה קדושה ירושת הקדוש צרוך הוא וכנסת ישראל, ואז יורש את הכל, ואלו הם שנקראים צנים לקדוש צרוך הוא, כמו שכתוב (דברים יד) צנים אתם לה' אלהיכם, והרי פרשן.

^{שמ"ח} עי' ר' בחיי בראשית (כט כא): ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה. - ויתכן לפרש כי הדבור הזה ליעקב לא היה מצד התאוה שהיה בו רוע מוסר רק מצד השכל וידוע שאין הפרש אצל השכל בין אברי המשגל לשאר האברים כגון הפנים והידיים ומעולם אדם ואשתו לא עשו להם חגורות לכסות בשר ערוה עד שאכלו והמשיכו כח מעץ הדעת ונתלבשו בתאוות וכיון שכן היו האבות שכליים כמלאכי השרת אין לתמוה עליהם בדבר הזה כי כל כוונתם בהשתמשם בכלי הגוף כדי להמשך אחר השכל וכו'.

^{שמ"ט} עי' זהר ח"ב רכז ע"ב: לא ימנע טוב להולכים בתמים רזא לא (ההוא) דכתיב (איוב לח טו) וימנע מרשעים אורם ולא איהו נהורא קדמאה דכתיב ציה (צראשית א 7) וירא אלהי"ם את האור כי טוב לגניז וסתים ליה קודשא צריך הוא כמה דאוקמוה ומן חייביא גניז ליה ומנע ליה צהאי עלמא ובעלמא דאתי אצל לצדיקיא מה כתיב לא ימנע טוב להולכים בתמים לא אור קדמאה דכתיב ציה וירא אלהי"ם את האור כי טוב.

תרגום: לא ימנע טוב להלכים בתמים סוד זה (אותו) שכתוב "וימנע מרשעים אורם וזהו אור ראשון שכתוב בו וירא אלהים את האור כי טוב שגנוז והסתירו הקדוש צרוך הוא כמו שצארוהו וגנו אותו מהרשעים ומנע אותו בעולם הזה ובעולם הבא אצל לצדיקים מה כתוב לא ימנע טוב להלכים בתמים זהו אור הראשון שכתוב בו וירא אלהים את האור כי טוב.

^{שמ"י} כל אשר במשכן היה בו קדושה ולא רק ארון העדות אלא אף העצים והאבנים היו קדושים (אור יחזקאל, תורה ודעת עמוד קע). והיינו דאמרינן ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם בתוך כל יחיד ויחיד (שם עמוד רטז).

מסילת ישרים

ותראה עתה ההפרש שבין המהור לקדוש, המהור מעשיו החומרים אינם לו אלא הכרחים, והוא עצמו אינו מתכוין בהם אלא על צד ההכרה, ונמצא שעל ידי זה יוצאים מסוג הרע שבחומריות, ונשארים טהורים. אך לכלל קדושה לא באו, כי אילו היה אפשר בלתם, כבר היה יותר טוב שם^ח. אך הקדוש הדבק תמיד לאלהיו, ונפשו מתהלכת בין המושכלות האמתיות באהבת בוראו ויראתו שם^ט, הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים, עודנו פה בעולם הזה ש^י.

והנה איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן כמקדש וכמזבח שני^א, וכמאמרם זכרונם לברכה (ב"ר פמ"ז סי' ו) ויעל מעליו אלהים האבות הן הן המרכבה, וכן אמרו (רש"י בראשית יז כב) הצדיקים הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש. ומעתה המאכל שהם אוכלים, הוא כקרבתן שעולה על גבי האישים. כי ודאי הוא שיהיה נחשב לעילוי גדול אל אותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח כיון שהיו נקרבים לפני השכינה שני^ב, וכל כך יתרון היה להם בזה, עד שהיה כל מינם מתברך בכל העולם, וכמאמרם ז"ל במדרש (ילקוט חבקוק רמז תקס"ה שני). כן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל עילוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא, וכאילו נקרב על גבי המזבח ממש.

והוא הענין שאמרו עליו ז"ל (כתובות קה ע"ב) כל המביא דורון לת"ח כאילו הקריב בכורים, וכן אמרו (יומא ע"א) ימלא גרונו של ת"ח יין במקום נסכים. ואין הדבר הזה שיהיו הת"ח להוטים אחרי האכילה והשתיה ח"ו, שימלאו גרונום כמלעיט את הגרגון, אלא הענין הוא לפי הכונה שזכרתי, כי הת"ח הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם, הנה הם ממש כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם, כמו שהיתה שורה במקדש ממש. והנה הנקרב להם כנקרב על גבי המזבח, ומילוי גרונום תחת מילוי הספלים, ועל דרך זה כל תשמיש שישתמשו מדברי העולם, אחרי היותם כבר דבוקים לקדושתו יתברך. הנה עילוי ויתרון הוא לדבר ההוא, שזכו להיות תשמיש לצדיק, וכבר הזכירו ז"ל בענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו (חולין צ"א ע"ב) אר"י מלמד שנתקבצו כולן והיתה כל אחת אומרת עלי יניח צדיק ראשו שני^ג.

סמל מאיר המסילה

^{שמח} השימוש בעניני העולם הזה הם סכנה רוחנית עבורו שמא יהנה מהחומר לענג את גופו יותר מכדי הצורך (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תרג).
^{שמט} הקדוש הוא כבר במדרגה שהחשש לירידה רוחנית בגלל השימוש בחומר קטן יותר מהעליה שעולה ומעלה את הגשמיות (שפתי חיים, מידות ועבודת ה' ח"ב עמוד תרג).
^פ עי' לעיל הערה קמב.

^{שנא} עי' לעיל הערה כה, היינו שהיא דרגא שאין בה כלל ענין חלות היצר (דעת חכמה ומוסר ח"א קיז). הקדוש רואה את עצמו מוכרח לרדת לעניני עולם הזה כדי להשתמש בהם לעבודת הבורא וכו' להעלות את ניצוצות הקדושה לתקן את העולם הזה כרצון הבורא. ברור שזו מסירות נפש מצדו וקרבת גדול שכן שונא הוא לרדת למקום הטומאה עולם האכילה והשתיה, ושאר עניני עולם הזה המתועבים ומאוסים בעיניו, ברם מתחזק הוא במסירות נפש לעבודה זו לשם קדושת שמו ית', כמדת קונו שצמצם את כבודו האין סופי והוריד את שכינתו אלינו כדי להתחסד עמנו (מכתב מאליהו ח"ג עמוד 152). עבודתנו היא להפוך למשכן וכל המאכלות שהצדיקים אוכלים הם כקרבתנות (אור יחזקאל, דרכי העבודה עמוד סא).

^{פג} עי' עמק המלך (שער תיקוני התשובה פרק טו): נאמר, 'ואכלו אתם אשר כפר בהם' (שמות כ"ט ל"ג), ואמרו חז"ל, כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, והקרבתן הוא לטון מקרב הנילוזים אל מקורם.

^{שנג} א"ר חייא בר אבא כשהיו הקרבנות קרבים היה סאה ארבלית עושה סאה סלת, סאה קמח סאה קיבר, סאה סובין סאה מורסן, אבל עכשו אדם מוליך סאה חטים לטחון אינו מביא אלא כשם שהוא מוליך מביא מעט יותר, למה שבטל לחם הפנים. ראה מה היו הקרבנות יפים להם שכל מה שהיה קרב על גבי המזבח היה מברך את מינו.

^{פג} עי' לעיל הערה סא.

^{שנה} עי' לעיל הערה סב.

מסילת ישרים

כללו של דבר, ענין הקדושה הוא שיהיה האדם דבק כל כך באלהיו, עד שבשום מעשה אשר יעשה, לא יפרד ולא יזוז ממנו יתברך, עד שיותר יתעלו הדברים הגשמיים אשר ישמשו לאחד מתשמישיו במה שהוא משתמש בהם, ממה שיורד הוא מדביקותו ומעלתו בהתשתמשו מדברים גשמיים. ואמנם זה בהיות שכלו ודעתו קבועים תמיד בגדולתו יתברך ורוממותו וקדושתו, עד שימצא כאילו הוא מתחבר למלאכים העליונים ממש עודהו בעולם הזה. וכבר אמרתי, שאין האדם יכול לעשות בזה מצדו, אלא להתעורר בדבר ולהשתדל עליו. וזה אחר שכבר ימצאו בו כל המדות הטובות שזכרנו עד הנה, מתחלת הזהירות ועד יראת החטא. בזאת יבא אל הקודש ויצלית, שהרי אם הראשונות חסירות ממנו, הרי הוא כזר ובעל מום, שנאמר בו (במדבר יח ד) וזר לא יקרב. אך אחרי הכינו את עצמו בכל הכנות אלה, אם ירבה לידבק בתוקף האהבה ועוצם היראה, בהשכלת גדולתו יתברך ועוצם רוממותו, יפריד עצמו מעניני החומר מעט מעט, ובכל פעולותיו ובכל תנועותיו יכוין לבבו אל מצפוני ההתדבקות האמיתית, עד שיערה עליו רוח ממרום^{שני}, וישכין הבורא יתברך את שמו עליו כמו שעושה לכל קדושו, ואז יהיה כמלאך ה' ממש, וכל מעשיו, אפילו השפלים והגשמיים, כקרבנות ועבודות.

והנך רואה, שדרך קניית זאת המדה, הוא על ידי רוב הפרישה והעיון העצום בסתרי ההשגחה העליונה ומצפוני הבריאה, וידיעת רוממותו יתברך ותהלותיו, עד שיתדבק בו דבקות גדול, וידע לכוין מחשבתו בהיותו הולך ומשתמש בדרכים הארציים, כמו שהיה ראוי לכהן שיתכוין בעודו שוחט הזבח או מקבל דמו או זורקו^{שני}, עד שימשיך בזה הברכה ממנו יתברך החיים והשלום, וזולת זה אי אפשר שישגיג מעלה זו, וישאר על כל פנים חומרי וגשמי ככל שאר בני אדם.

והנה מה שעוזר להשגת המדה הזאת, הוא ההתבודדות והפרישה הרבה, כדי שבהעדר המטרדים, תוכל נפשו להתגבר יותר ולהדבק בבורא.

מפסידי המדה הם חסרון הידיעות האמתיות, ורוב החברה עם בני האדם, כי החומריות מוצא את מינו וניעור ומתחזק, ונשארה הנפש לכודה בו, ולא תצא ממאסרה. אך בהפרדו מהם, והשארו לבד, ויכין עצמו אל השראת קדושתו, הנה בדרך שרוצה לילך בה יוליכוהו, ובעזר האלהי אשר יותן לו, תתגבר נפשו בו ותנצח את הגופניות, ותדבק בקדושתו יתברך, ותשלם בו. ומשם יעלה אל מעלה גבוהה יותר, והוא הרוח הקדוש, שכבר תגיע השכלתו להיות למעלה מחק האנושי, ויוכל להגיע דביקותו אל מעלה כל כך גדולה, שכבר ימסר בידו מפתח של תחיית המתים, כמו שנמסר לאליהו ולאלישע, שהוא מה שמורה על עוצם ההתדבקות בו יתברך, שבהיות הוא יתברך שמו מקור החיים, הנותן חיים לכל חי, וכמאמרם ז"ל (תענית ב ע"א) ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח, מפתח תחיית המתים וכו'^{שני}, הנה הדבק בו יתברך דביקות גמור, יוכל למשוך ממנו יתברך אפילו משך החיים עצמם, שהוא מה שמתייחס לו בפרט יותר מן הכל וכמו שכתבתי, והוא מה שסיים הברייתא, וקדושה מביאה לידי רוח הקודש, ורוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים.

סמאל המסילה

^{שני} עני' לעיל הערה קמז.

^{שני} עני' לעיל הערה נ.

^{שני} עני' זהר ח"א קטז ע"א: שלש מפתחות צידו של הקדוש צדו הוא ולא מסרם לא ציד מלאך ולא ציד שרף מפתח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים כל אלו הם השנים של גשמים ושל תחיית המתים. ועני' עמק המלך (הק' ג' פרק ג): כל אותם היחודים הם כתוצאים אלכלינו תהילה לאל, וזהו סוד שאמרנו חז"ל, אליהו מביא לידי תחיית המתים (עבודה זרה כ ע"ב), במדרש רבה של שיר השירים, וזהו הסוד, מפתח של תחיית המתים, שהוא נמסר ציד אליהו ז"ל, והוא מסרו למורנו ורצנו קודש קדשים האר"י זלה"ה.

מסילת ישרים

ואתה קורא נעים, ידעתי שכמוני תדע אשר לא כליתי בספרי זה את כל חוקי החסידות, ולא אמרתי כל מה שיש לומר בענין זה, כי אין לדבר סוף, ואין להתבונן תכלית. אבל אמרתי קצת מכל פרט שבפרטי הברייתא אשר עליה יסדתי חיבורי זה, והוא מה שיכול להיות התחלה וראשית להרחיב העיון בעניינים ההם, כיון שנגלה דרכם ונפתח אורחם לעינינו ללכת בם בדרך מישור, ועל כל כיוצא בזה נאמר (משלי א ה) ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה, והבא לטהר מסייעים אותו (יומא לח ע"ב), כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב ו) להיטיב איש איש את דרכו לפני בוראו.

וזה פשוט, כי כל אדם לפי האומנות אשר בידו, והעסק אשר הוא עוסק, כך צריך לו הישרה והדרכה, כי דרך החסידות הראוי למי שתורתו אומנתו, אינו דרך החסידות הראוי למי שצריך להשכיר עצמו למלאכת חבירו. ולא זה וזה דרך החסידות הראוי למי שעוסק בסחורתו, וכן כל שאר הפרטים אשר בעסקי האדם בעולם, כל אחד ואחד לפי מה שהוא ראוי לו דרכי החסידות.

לא לפי שהחסידות משתנה, כי הנה הוא שוה לכל נפש ודאי, הואיל ואיננו אלא לעשות מה שיש נחת רוח ליוצרו בו, אבל הואיל והנושאים משתנים, אי אפשר שלא ישתנו האמצעים המניעים אותם אל התכלית, כל אחד לפי ענינו. וכבר יכול להיות חסיד גמור, איש אשר לא יפסוק מפיו הלימוד, כמו מי שמפני צרכו, הוא בעל מלאכה פחותה. וכתוב (שם טז ד) כל פעל ה' למענהו, ואומר (שם ג ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

הוא יתברך שמו ברחמי יפקח עינינו בתורתו ויורנו דרכיו ויוליכנו באורחותיו, ונזכה לתת כבוד לשמו ולעשות נחת רוח לפניו.

אמר המחבר הפעם אודה את ה', אשירה ואזמרה, אשר עד הנה עזרוני רחמי להוציא לאור ספרי זה מסלת ישרים, אשר להתלמד בו חברתיו, ולהועיל לשכמותי לרבים נתתיו, אולי אזכה שיזכו אחרים על ידי וייטב להם בעבורי, ואעשה נחת רוח ליוצרי, ותהי זאת נחמתי בארץ תלאובות, ואקרא שמה רחובות, כן יאמר ה' לתת חלקי בתורתו, ללמוד וללמד לשמור ולעשות וחפצו בידי יצליח אמן כן יהי רצון.

כה דברי הצעיר משה בכ"ר יעקב חי לוצאטי ס"ט